

Turun yliopisto
University of Turku

ISA 701 -TILINTARKASTUSSTANDARDIN SOVELTAMINEN SUOMALAISTEN PÖRSSIYHTIÖIDEN TILINTARKASTUSKERTOMUKSISSA

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Henri Jalonen

Ohjaaja:
KTT Antti Fredriksson

24.8.2018
Turku

Turun kauppakorkeakoulu • Turku School of Economics

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

The originality of this thesis has been checked in accordance with the University of Turku quality assurance system using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	7
1.1	Tutkielman tausta ja motivointi.....	7
1.2	Tutkielman tavoite ja rajaukset	10
1.3	Tutkielman rakenne	11
2	TILINTARKASTUKSEN TEORIA JA ODOTUKSET TILINTARKASTUSALAA KOHTAAN	13
2.1	Tilintarkastuksen oikeudellinen viitekehys.....	13
2.1.1	Hyvä tilintarkastustapa ja tilintarkastukselle asetetut vaatimukset..	13
2.1.2	Tilintarkastusstandardit	16
2.2	IAASB:n tilintarkastuksen laadun viitekehys	19
2.3	Tilintarkastuksen odotuskuilu ja informaatiokuilu.....	32
3	TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN UUDISTAMINEN JA TILINTARKASTAJAN VELVOLLISUUDET.....	39
3.1	Tilintarkastuskertomus.....	39
3.2	Standardiuudistukset tilintarkastajan raportointia koskien	45
3.3	ISA 701: Tilintarkastuksen avaintekijöiden huomioiminen tilintarkastuskertomuksessa.....	55
3.3.1	Standardin määritelmä ja soveltaminen osana tilintarkastuskertomusta	55
3.3.2	Key Audit Matters.....	60
4	KEY AUDIT MATTERS SUOMALAISTEN PÖRSSIYHTIÖIDEN TILINTARKASTUSKERTOMUKSISSA	64
4.1	Tutkimusaineisto ja -menetelmä.....	64
4.2	Tutkimustulokset	65
5	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	78
	LÄHTEET	82

KUVIOT

Kuvio 1:	Tilintarkastuksen laadun viitekehys	20
Kuvio 2:	Tilintarkastuksen odotuskuilu (Porter, 1993)	33
Kuvio 3:	Tilintarkastuksen informaatiokuilu (IAASB, 2011)	37

TAULUKOT

Taulukko 1:	Tilintarkastusyhteisöjen määrittelemät tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat suomalaisille pörssiyhtiöille tilikausilta 2016 ja 2017	69
Taulukko 2:	Muutos toimeksiantokohtaisissa keskeisten tekijöiden kappalemäärässä tarkasteltavien tilikausien välillä	73
Taulukko 3:	Otokseen kuuluvat pörssiyhtiöt toimialoittain	75

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman tausta ja motivointi

Tilintarkastuskertomus on tilintarkastajan merkittävin tapa kommunikoida sijoittajille havainnot tilinpäätöksen tarkastusta koskien (Aho & Vänskä 1995, 106). Vakiintuneet käytännöt ovat ohjanneet tilintarkastajan toimintaa ja raportointi on pysynyt pitkään ilman merkittäviä tilintarkastusalan toimintaan vaikuttavia muutoksia. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ja -lait, yleisen edun puolesta toimiminen sekä tilintarkastusalan ammattieettiset toimintaperiaatteet ovat lisänneet tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien luottamusta tilintarkastusalaan kohtaan. Finanssikriisi ja kansainvälisten pörssiyritysten raportoinnin monimuotoisuus ovat kuitenkin kasvattaneet tarvetta yhä tarkemmalle ja informatiivisemmalle raportoinnille. Standardeja säättävät elimet ja tilintarkastusyhteisöt ovat omalta osaltaan joutuneet mukautumaan muuttuneiden tarpeiden myötä ja astumaan siten mukavuusalueensa ulkopuolella (McAllister & Bell 2011, 11).

Tilintarkastuksen rooli riippumattomana toimijana ja yleistä etua suojaavana osapuolena on vakiintunut normi koko tilintarkastusalan keskuudessa. Tilintarkastajilta edellytetään hyvän tilintarkastustavan noudattamista. Hyvän tilintarkastustavan mukaisesti tilintarkastajat noudattavat toiminnassaan lakien ja asetusten lisäksi esimerkiksi kansainvälisiä standardeja ja alan keskuudessa kehittyneitä ammattieettisiä periaatteita (Suomen Tilintarkastajat). Erilaiset toimintamallit ja -edellytyksen aiheuttavat sen, että sääntelyn vaikutus tilintarkastustoiminnassa on merkittävää, eikä tilintarkastusala ole ominaista toimeksiantokohtaisten yksilöllisten ratkaisujen toteuttaminen. Erilaiset tilintarkastusalaan koskeneet skandaalit ja globaalien markkinoiden kriisit ovat johtaneet vuosikymmenien aikana tilintarkastusalan toimintamallien syyniin ja tilintarkastusyhteisöt ovat joutuneet maksamaan korkean hinnan, mikäli niiden toiminta ei ole ollut hyvän tilintarkastustavan mukaista tai muulla tapaa riittävää eri sidosryhmien mielestä (Hay 2015, 161). Alan tehtäviin kuuluu perinteisesti tilinpäätösinformaation antaman kuvan vahvistaminen informaatiota hyödyntäville sidosryhmille, minkä vuoksi epäonnistuneet tulkinnat tai virheellinen raportointi voi horjuttaa ja mustamaalata välittömästi koko tilintarkastusalan toimintaa.

Kriittisten virheiden estämiseksi tilintarkastusyhteisöt ja tilintarkastusalan standardeja säättävät elimet ovat motivoituneita kehittämään tilintarkastuksen laatua. Laadukkaalla tilintarkastuksella voidaan vahvistaa sidosryhmien luottamusta alan vakiintuneisiin käytäntöihin ja laadukas tilintarkastus on siten avaintekijänä tilintarkastusalan toimintaa vahvistavana tekijänä (Gordos & Fülöpa 2015, 129). Tilintarkastuksen laadulle ei ole kehittynyt suoraa määritelmää, mutta kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattaminen tarkastustoiminnassa ja esimerkiksi tilintarkastusraportoinnissa takaavat sen,

että edellytykset toiminnan laadukkuudelle on turvattu. International Auditing and Assurance Standard Board (IAASB) julkaisi vuonna 2014 tilintarkastuksen laadun viitekehysten, jossa tarkastellaan merkittävimpiä tilintarkastuksen laadun takaavia tekijöitä. Tilintarkastajan jättämä tilintarkastuskertomus on viime kädessä se tekijä, joka määrittää minkälaisen kuvan sidosryhmät tarkastettavan yhtiön tilinpäätöksestä saavat ja siten tarkastusraportoinnin merkitys on myös tilintarkastuksen laadun kannalta keskeinen. Christensenin ym. (2010, 1675) mukaan sekä sijoittajat että sidosryhmien edustajat näkevät standardien noudattamisen avaintekijäksi tilintarkastuksen laadun kannalta. Standardeja säätävillä elimillä on siis merkittävä rooli tilintarkastusalan toimintamalleja edistävänä tekijänä ja esimerkiksi tilintarkastuksen laadun viitekehyksessä nostetut toimintatavat ohjaavat suoraan tilintarkastusalan tulevaisuuden suuntaa.

Tutkijat ovat kehittäneet erilaisia teorioita kuvaamaan tilintarkastusyhteisöjen ja tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien välistä riippuvuussuhdetta. Liggio nosti vuonna 1974 ensimmäisenä esille käsitteen tilintarkastuksen odotuskuilusta, jota on sittemmin tarkasteltu maailmanlaajuisesti Suomessa mukaan lukien (kts. Troberg & Viitanen 1999). Tilintarkastuksen odotuskuilulla tarkoitetaan yhteiskunnan odotusten ja tilintarkastusyhteisöjen todellisen suoriutumisen välistä kuilua. Odotuskuilu voi teorian mukaan kasvaa epärealististen odotusten, tarkastajien heikon suoriutumisen tai riittämättömän tilintarkastusstandardiston vuoksi. Tutkijat ovat olleet yksimielisiä siitä, että kuilun kaventamisen tavoittelemisen on kaikkien osapuolten edun mukaista. Tilintarkastuksen odotuskuilua voidaan kaventaa esimerkiksi tilintarkastusalan standardeja kehittämällä, panostamalla tilintarkastuksen laatuun ja toisaalta valistamalla sidosryhmiä alan toimintatavoista. (Porter, 1993; Troberg & Viitanen, 1999; IAASB, 2011; Porter ym. 2012)

Tilintarkastuksen odotuskuilua on tarkasteltu myös 2008 alkaneen finanssikriisin jälkeen ja tilintarkastusraportointia uudistaneet standardit on omalta osaltaan kehitetty kuilun kaventamiseksi. Standardit ovat lisänneet tilintarkastusprosessin läpinäkyvyyttä sidosryhmien silmissä ja toisaalta selkiyttäneet tilintarkastusyhteisöiltä vaadittuja toimenpiteitä ja odotuksia PIE-yhteisöjen (Public Interest Entities) tilinpäätöksiä koskevassa tilintarkastuksessa. Tilintarkastuksen odotuskuilun rinnalle on 2000-luvun puolella nostettu esille myös käsite tilintarkastuksen informaatiokuilusta. Informaatiokuilulla tarkoitetaan tilintarkastajien tiedossa ja julkisesti saatavilla olevan informaation välistä kuilua (Vanstraelen ym. 2012, 206). Informaatiokuilua voidaan kaventaa ainoastaan julkaisemalla sidosryhmille informaatioita, jota heillä ei aikaisemmin ole ollut käytössä. Odotuskuilu ja informaatiokuilu eivät ole yksi ja sama asia, vaikka niiden tavoitteet ovatkin yhdenmukaiset. Informaatiokuilua tarkasteltaessa ristiriitaa on aiheuttanut eri mielipiteet siitä, kuuluuko sidosryhmille jaettavan informaation lisääminen tilintarkastusyhteisöille, vai tulisiko se olla ainoastaan yritysjohdon tehtävänä. (IAASB 2011, 9-10)

Tilintarkastusraportointia kehittävä ja historiaan peilattuna alaa mullistava uudistus toteutettiin uudistamalla raportointia koskevat kansainväliset tilintarkastusstandardit. Uudistuksella pyrittiin lisäämään tilintarkastusalan toiminnan läpinäkyvyyttä ja tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta. IAASB:n (2012,1) mukaan jopa vuosikymmeniä käytössä ollut malli tilintarkastuskertomuksista ei enää vastannut nykyisten tilinpäätösinformaation tukeutuvien sidosryhmien tarpeita. Tilintarkastajan tilinpäätöksestä sekä hallinnon ja tilintarkastajan vastuista antama lausunto ei enää sellaisenaan avannut sidosryhmille tarpeeksi tilintarkastajan kantaa tilinpäätöksen olennaisista tiedoista, eikä siten tukenut tarpeeksi sidosryhmiä päätöksenteossa. Globaalin finanssikriisin ja vaikeasti ymmärrettävät suurten pörssiyhtiöiden raportointivaatimukset lisäsivät omalta osaltaan kysyntää toimeksiantokohtaisemmalle raportoinnille, mikä teki tilintarkastusraportoinnin muuttamisen IAASB:n mukaan välttämättömäksi.

Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen eli esimerkiksi suomalaisten pörssi-yhtiöiden tilintarkastuksesta annettava tilintarkastuskertomus muuttui, kun tilintarkastusraportointia uudistavan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen 537/2014 säännöksiä alettiin soveltamaan 15.12.2016 jälkeen päättyneisiin tilintarkastuksiin. Ensimmäisesti raportointiuudistuksen taustalla oli vuonna 2008 alkaneen finanssikriisin jälkeinen kritiikki tilintarkastusraportointia kohtaan. Sijoittajat kaipasivat raportoinnilta lisää yhtiökohtaista raportointia päätöksentekonsa tueksi ja ISA 701 -tilintarkastusstandardilla vastattiin muuttuneisiin tarpeisiin, kun tilintarkastusyhteisöt raportoivat jatkossa PIE-yhteisöjen tilintarkastuskertomuksissa tilintarkastuksen kannalta keskeisimmistä seikoista.

Uudistus on saanut tilintarkastusalalla ja toisaalta tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien keskuudessa ristiriitaisen vastaanoton. Suomessa ISA 701 -tilintarkastusstandardia koskevat tutkimukset rajoittuvat ajankohtaisuutensa vuoksi pro gradu -tutkielmien tasoisiksi, eikä standardin soveltamista ole suomalaisten pörssi-yhtiöiden osalta ehditty vielä tutkia tilikausien välisiä eroja vertailevasta näkökulmasta. Suomen Tilintarkastajat ry on kerännyt dataa tilintarkastusyhteisöjen tekemistä valinnoista keskeisiä tekijöitä määriteltäessä, mutta valintojen perusteita ei ole sen tarkemmin tutkittu.

Perinteisestä raportoinnista poikkeava uudistunut raportointi ja uuden toimintatavan ympärillä vellone keskustelu tekee standardin soveltamisen tarkastelun tutkimusmielessä mielekkääksi. Standardi on vaatinut tilintarkastusyhteisöjä sopeutumaan mukavuusalueensa ulkopuolelle, minkä johdosta raportoinnissa tapahtuneita muutoksia on syytä tarkastella nimenomaa standardin tavoitteiden ja tarkastusyhteisöjen suoriutumisen näkökulmasta. Myös tilintarkastuksen historiallisesti tärkeiden ominaispiirteiden kuten johdonmukaisuuden ja ennakoitavuuden on pelätty kärsivän uudistuksen myötä (kts. Gordos ja Fülöpa 2015)

ISA 701 -tilintarkastusstandardilla tavoitellaan toimeksiantokohtaisemman raportoinnin myötä informatiivisempaa tietoa ja tämän takia tilintarkastusraportoinnin voisi odottaa olevan aiempaa monipuolisempaa. Haasteita raportoinnille kuitenkin tuovat ennakoasenteet standardin hyödyllisyydestä sekä standardin tavoitteiden riittävä raportointi keskeisiä tekijöitä määrittäville tilintarkastajille. Tutkielman avulla saadaan parempi käsitys siitä, miten tilintarkastusyhteisöt ovat ottaneet uuden raportointitavan vastaan ja minkälaiset tekijät yhdistävät tilintarkastusyhteisöjen tekemiä linjauksia pörssi-yhtiöiden tilintarkastusten keskeisistä tekijöistä.

1.2 Tutkielman tavoite ja rajaukset

Tutkielman tavoitteena on tehdä selkoa uuden ISA 701 -tilintarkastusstandardin lähtökohdista ja tavoitteista sekä havainnoida, miten tilintarkastusyhteisöt ovat standardia soveltaneet kahden ensimmäisen standardin soveltamistilikauden aikana. Tilikausien välinen keskinäinen vertailu mahdollistaa käsityksen muodostamisen siitä, miten tilintarkastusyhteisöt ovat ottaneet vastaan uuden raportointimallin. Tilintarkastuskertomuksia tutkimalla pyritään selvittämään, miten tilintarkastusyhteisöt ovat onnistuneet standardia soveltamalla ottamaan huomioon standardin asettamat tavoitteet. Tilintarkastuskertomuksista tarkastellaan erityisesti niitä piirteitä, joilla tilintarkastusyhteisöt lisäävät standardin tavoittelemaa toimeksiantokohtaista informaatiota ja toisaalta tilintarkastusyhteisöjen ja tilikauden välisiä tulkinnallisia eroja ja muutoksia raportoinnissa. Teorian osalta standardia pyritään tulkitsemaan sitomalla ISA 701 -tilintarkastusstandardia koskevat ammattikirjallisuuden havainnot laajempaan tilintarkastusalan kontekstiin.

Suomalaisten pörssi-yhtiöiden tilinpäätöksistä lausuttavista tilintarkastuskertomuksia tarkastellaan tutkielmassa sekä kvalitatiivisten että kvantitatiivisten ominaisuuksien osalta. Kvalitatiivisia ominaisuuksia tarkastelemalla pyritään selvittämään, miten tilintarkastusyhteisöt ovat kuvailleet tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja ja arvioimaan havaintojen informaatioarvoa tilintarkastuskertomusta lukevalle sijoittajalle. Tilikausien välistä raportointia tarkastelemalla pystytään arvioimaan standardin soveltamiseen liittyviä muutoksia ja mahdollisia vakiintuneita raportointisuuntaviivoja. Kvantitatiivisia ominaisuuksia tarkastellaan erityisesti erilaisten kategoriointien avulla. Tilintarkastuksen kannalta keskeisten tekijöiden määrittämisen osalta tarkastellaan esimerkiksi tilintarkastusyhteisöjen ja tarkastettavien pörssi-yhtiöiden toimialojen vaikutuksia tehtyyn raportointiin. Tilintarkastuskertomuksista kerätyn datan avulla voidaan ennakoida mahdollisia trendejä standardin soveltamiseen liittyen.

Tutkielmassa tarkasteltavat pörssi-yhtiöt on rajattu siten, että data on kerätty ainoastaan suomalaisomisteisten pörssi-yhtiöiden tilintarkastuskertomuksista, joita on standardin soveltamisajalla ehditty tutkielman julkaisuun mennessä julkaista kahdesti. Rajauk-

sen avulla voidaan varmistua siitä, ettei muun maalaisten yhtiöiden kansallinen lainsäädäntö vaikuta johtopäätöksiin. Kahdella soveltamistilikaudella mahdollistetaan puolestaan standardin soveltamisen toimeksiantokohtainen vertailtavuus.

Tilintarkastuskertomusten ja standardin vaatimien Key Audit Matter -tekijöiden (KAM) tarkastelu on rajattu siltä osin kuin data on tilintarkastuskertomuksista saatavilla. Tarkastelu on kohdistettu tarkastettavien yhtiöiden toimialoihin sekä tilintarkastusyhteisöihin. Tilintarkastusyhteisöjen osalta empiirisessä osiossa on otettu huomioon erot yhteisöjen välillä, tilintarkastusyhteisöjen sisäiset yhtäläisyydet sekä tilikausien väliset muutokset. Tarkastelusta ei kuitenkaan ole voitu sulkea pois muita tilintarkastuskertomuksista selviämättömiä tekijöitä, joilla voi olla vaikutusta tilintarkastajan tekemiin KAM-määritelmiin. Näitä tekijöitä voisi olla esimerkiksi tilintarkastajan työkokemus tai asiakassuhteen kesto. Näiden tekijöiden vaikutuksen tarkastelu jää siten tulevaisuuden tutkimusten varaan.

Standardin vaikutuksia on eri näkökulmista Suomessa tarkasteltu pääosin alaa koskevissa artikkeleissa ja vaikutuksia Suomessa on pääosin ehditty tutkia ajankohtaisuutensa vuoksi vasta opinnäytetöissä ja pro gradu -tutkielmissa. Tästä johtuen standardin julkaisuun johtaneiden taustatekijöiden ja standardin ominaisuuksia kuvailevan teoriaosuuden lähteet perustuvat pääosin tilintarkastusalan organisaatioiden selvityksiin, ulkomaalaisiin tutkimuksiin ja tilintarkastusalan ammattilaisten asiantuntija-artikkeleihin.

Tutkielman näkökulma rajoittuu tarkastelemaan tilintarkastusyhteisöjen tekemiä valintoja ja linjauksia standardin soveltamisen osalta. Tulevaisuudessa pidemmän aikavälin tarkastelu mahdollistaa selkeiden suuntaviivojen hahmottamisen. Nähtäväksi esimerkiksi jää, vakiintuuko tilintarkastuskertomuksissa olevien keskeisten tekijöiden määrittely. Myös tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien ja etenkin sijoittajien reaktiolla tilintarkastuskertomusten informatiivisuuden riittävydestä tulee mahdollisesti olemaan vaikutuksia tilintarkastusyhteisöjen tekemiin muutoksiin. Edellä mainittujen tekijöiden tarkastelu jää kuitenkin tulevaisuuden tutkimusten varaan.

1.3 Tutkielman rakenne

Pro gradu -tutkielma koostuu viidestä pääluvusta. Ensimmäisessä pääluvussa käsitellään tutkielman tausta, motivoidaan ISA 701- tilintarkastusstandardin tarkasteleminen sekä käsitellään tutkielmaan kohdistuvat tavoitteet, rajaukset ja rakenne.

Toinen pääluku jakautuu kolmeen tilintarkastuksen teoriaa ja aikaisempaa tutkimuskirjallisuutta tarkastelemaan alalukuun. Ensimmäisessä alaluvussa käsitellään tilintarkastustoiminnan perustana toimiva oikeudellinen viitekehys. Viitekehystä tarkastellaan käsittelemällä tilintarkastuksen perustana toimivat toimintamallit ja sekä tilintarkastajilta odotetut ja yleisesti hyväksytyt ammattieettiset toimintaperiaatteet. Toisessa alaluvus-

sa tiivistetään tilintarkastusstandardeja säättävän IAASB:n lanseeraama tilintarkastuksen laadun viitekehys (Audit Quality Framework), joka luo pohjan tilintarkastuksen yleisten tavoitteiden saavuttamiseksi edellytetyille toimenpiteille. Toisen pääluvun kolmannessa alaluvussa käsitellään tarkemmin tutkimuskirjallisuutta ja sidotaan tutkielman käsittelemä ISA 701 -standardi alalla kehittyneisiin tilintarkastuksen odotuskuilun ja tilintarkastuksen informaatiokuilun teorioihin.

Kolmannessa pääluvussa on niin ikään kolme alalukua, joiden avulla lukija johdatellaan tiiviimmin tutkittavan ilmiön pariin. Ensimmäisessä alaluvussa käsitellään tilinpäätöksestä annettavan tilintarkastuskertomuksen tavoitteita, siihen kohdistuvia vaatimuksia ja tilintarkastuskertomusten erilaisten piirteiden vaikutusta sen antamaan vaikutelmaan tilinpäätöksestä. Toisessa alaluvussa päivitetään lukijan ymmärrys viimeaikaisten tilintarkastusraportointia koskevien uudistusten osalta peilaamalla uudistuksia samalla historiallisesti merkittäviin muutoksiin. Kolmannen pääluvun viimeisessä alaluvussa tarkastellaan tarkemmin tutkielman empiirisessä osiossa tutkittavaa ISA 701 -tilintarkastusstandardia sekä standardin tilintarkastukselta edellyttämää keskeisten tekijöiden eli KAM:ien raportointia. Luvussa perehdytään standardin keskeisiin ominaispiirteisiin, odotuksiin ja raportointiuudistuksen ympärillä velloneeseen keskusteluun ja havaintoihin.

Neljännessä pääluvussa käsitellään pro gradu -tutkielman empiirinen osuus tarkastelemalla havaintoja otokseen valittujen 112:sta Helsingin pörssiin listattujen yhtiöiden 224:stä tilikausia 2016 ja 2017 koskevista tilintarkastuskertomuksista. Viidennessä pääluvussa tehdään yhteenveto ja johtopäätökset tutkielman tuloksista.

2 TILINTARKASTUKSEN TEORIA JA ODOTUKSET TILINTARKASTUSALAA KOHTAAN

2.1 Tilintarkastuksen oikeudellinen viitekehys

2.1.1 *Hyvä tilintarkastustapa ja tilintarkastukselle asetetut vaatimukset*

Tilintarkastus toimialana on tunnetusti varsin säädeltyä. Lainsäädäntö ja erilaiset tilintarkastusstandardit ohjaavat vahvasti tilintarkastuksen suuntaa. Lisäksi tarkastukseen vaikuttaa perinteiset ammattieettiset toimintaperiaatteet. Tilintarkastuslakiin sisältyy vaatimus hyvän tilintarkastustavan noudattamisesta, mutta käytännössä kansainvälisesti hyvän tilintarkastustavan käsitteen ja siihen liittyvän sisällön määrittävät tilintarkastusalan ammattihenkilöt sekä heidän muodostamansa yhteenliittymät (IFAC 2016, 483). Tilintarkastajan tulee poikkeuksetta noudattaa tarkastuksessa hyvää tilintarkastustapaa, johon vaikuttavat seuraavat eri tekijät (Suomen Tilintarkastajat):

- Lait ja asetukset
- Kansainväliset tilintarkastusalan standardit
- Ammattieettiset periaatteet ja IESBA:n eettiset säännöt
- Viranomaisten päätökset ja tuomioistuinten ratkaisut
- Tilintarkastusalan keskeisten järjestöjen ohjeet ja suositukset
- Huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattama tilintarkastuskäytäntö

Tilintarkastajan toimintaan vaikuttaa osakeyhtiölaki ja useat muut erilaiset tilintarkastusta koskevat tai sitä sivuavat lait ja asetukset. Merkittävimpana tarkastustoimintaa ohjaavana kansallisena lakina Suomessa voidaan pitää tilintarkastuslakia, joka toimii suoraan tilintarkastustoimintaa ohjaavana lakina. Suomen tilintarkastuslain (3:1) mukaan nykyinen tilintarkastus kattaa yhteisön tai säätiön tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen sekä hallinnon tarkastuksen. Tilintarkastuslain viimeisin uudistus tehtiin vuonna 2016, kun EU:n tilintarkastusdirektiivin ja -asetuksen säädökset implementoitiin tilintarkastuslakiin. Vuonna 2016 päivitetyn tilintarkastuslain myötä toimintakertomuksesta ei enää anneta virallista lausuntoa tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuslaki edellyttää kuitenkin lausuntoa siitä, onko toimintakertomuksen laidinnassa käytetty siihen sovellettavia säännöksiä sekä vahvistusta, että toimintakertomuksen tiedot ovat yhdenmukaiset tilikauden tilinpäätöksen kanssa. Myös mahdollisista toimintakertomuksen olennaisista virheistä ja virheen luonteesta tulee tarvittaessa lausua tilintarkastuskertomuksen yhteydessä. (IFAC 2016, XVIII) Konzernin emoyhtiöiden osalta on tarkastettava konsernitilinpäätös ja varmistuttava, että konserniin kuuluvien yhtiöiden tilintarkastajat ovat suorittaneet tilintarkastuksen asianmukaisesti. (Tilintarkastuslaki 3:1).

Tilintarkastuskertomuksessa on tilintarkastuslain (3:5) mukaan oltava lausunto siitä ”*antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikeat ja riittävät tiedot yhteisön tai säätiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ristiriidattomia*”. Lausunto annetaan vakiomuotoisena, ehdollisena tai kielteisenä, eikä se itsessään tuo esille vielä laajasti tilintarkastuksen aikana suoritettuja toimenpiteitä tai tilintarkastuksen kohteena olevan yhtiön taloudelliseen tilanteeseen merkittävästi vaikuttavia riskitekijöitä. Lausunto antaa kuitenkin sidosryhmille tärkeää tietoa siitä, onko tilinpäätöksessä ilmoitetut tiedot oleellisesti oikein ja, että tarkastuksen kohteena oleva yhtiö on toiminnassaan soveltanut voimassa olevia säännöksiä. Tilintarkastajan toiminnan läpinäkyvyys ja objektiivisuus on tärkeää, jotta sidosryhmät voivat luottaa tilintarkastukseen laatuun ja arvioida tilintarkastuskertomusta hyödyntämällä tarkastettavat yhtiön taloudellista tilannetta kuvaavaa tilinpäätöstä. Tilintarkastuskertomuksen tavoitteita sekä muutoksia tilintarkastuskertomuksen sisällössä ja siihen liittyvistä käsityksistä käsitellään tarkemmin tutkielman kolmannessa luvussa.

Euroopan Unionissa EU-lainsäädäntö on jäsenvaltioissa pakottavaa oikeutta. Jäsenvaltioiden tulee saattaa direktiivit osaksi kansallista lainsäädäntöään niiden voimaantulo päivänä, ellei lainsäädännössä anneta mahdollisuutta jäsenvaltiokohtaisiin siirtymäaikoihin. Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat olennainen osa hyvää tilintarkastustapaa ja standardeilla tarkoitetaan kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:n (International Federation of Accountants) yhteydessä toimivan IAASB-komitean (International Auditing and Assurance Standards Board) laatimia ISA- ja ISQC-standardeja (Suomen Tilintarkastajat). Suomessa EU-direktiivien sisältämät kansainväliset tilintarkastusstandardit on implementoitu suoraan lainsäädäntöön tilintarkastuslain (3:3) kolmannessa luvussa. ISA-standardit (International Standards of Auditing) ohjaavat tilintarkastusyhteisöjä tilinpäätökseen kohdistuvassa tarkastuksessa, määrittämällä eri osa-alueille tavoitteet ja peruseriaatteet. Standardit ohjeistavat myös tarkastuksessa ja työn dokumentoinnissa. (Suomen Tilintarkastajat)

Lainsäädäntö asettaa tilintarkastajalle myös toimintaa ohjaavia ja rajaavia ammatteettisia periaatteita. Tilintarkastajan tulee suorittaa laissa säädetyt tehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen (Tilintarkastuslaki 4:1; Aho & Vänskä 1995, 96). Hyvää tilintarkastustapaa ja etiikkaa ohjeistetaan IESBA-komitean (International Ethics Standards Board for Accountants) julkaisemissa eettisissä säännöissä. IESBA:n laatimat eettiset säännöt ohjeistavat tilintarkastusyhteisöjä siten, että tarkastuksessa pystytään havaitsemaan mahdolliset riskitekijät ja toisaalta suojautumaan näiltä. Eettiset säännöt edellyttävät tilintarkastajaa noudattamaan ohjeita, ellei säännöistä erikseen sallita poikkeamista.

Tarkastettavan yhteisön lisäksi tilintarkastajan antamaa tilintarkastuskertomusta ja tehtyä tarkastusta hyödyntävät useat muut sidosryhmät. Ammatteettisillä säännöillä

pyritään lisäämään kaikki sidosryhmät huomioiden toiminnan läpinäkyvyyttä ja hyvää tilintarkastustapaa. Sidosryhmillä voi olla toisistaan eroavat motiivit tilinpäätöksen tarkastelun suhteen. Pankit ja tavarantoimittajat voivat olla kiinnostuneita yrityksen maksukyvästä ja omaisuuden likviditeetistä, sijoittajat yhtiön kasvupotentiaalista ja tulontuottamiskyvystä, kun taas esimerkiksi verottajaa saattaa taas kiinnostaa yrityksen verotettavan tulon suuruus ja siihen vaikuttavat yhtiökohtaiset ratkaisut. Yleisen edun kannalta on myös tärkeää, että tilintarkastajan raportointi tukee yleisiä tavoitteita ja sidosryhmien päätöksentekoa. Eettisten sääntöjen mukaan toimiminen edistää siis tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä, informatiivisuutta ja hyödynnettävyyttä sidosryhmien päätöksissä.

Eettiset säännöt jaetaan IESBA:n tilintarkastusammattilaisille kohdennetuissa säännöissä kolmeen osaan. Osassa A esitetään tilintarkastusammattilaisten ammattietiikan peruseriaatteet. Peruseriaatteisiin kuuluu rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. A-osassa luodun viitekehyksen avulla tilintarkastaja pystyy tunnistamaan peruseriaatteita vaarantavat uhat, arvioimaan uhkien merkittävyyttä ja käyttämään tarvittavia toimenpiteitä uhkien laskemiseksi tarpeeksi alhaiselle tasolle. Toimimalla viitekehyksen mukaisesti tilintarkastajan toiminta on läpinäkyvämpää ja luotettavampaa. Osassa B ja C kuvataan A osassa kehitetyn viitekehyksen soveltamista tietyissä tilanteissa, mahdollisia varotoimenpiteitä riskien välttämiseksi sekä käsitellään eettisiä periaatteita uhkaavia tilanteita, joita tilintarkastajan tulisi kokonaan välttää. (IFAC 2016, 483)

Kun tilintarkastuksen eettiset säännöt on rakennettu sisälle tilintarkastusyhteisöjen toimintaa, lisää tämä myös toiminnan avoimuutta ja luottamusta koko tilintarkastusalaa kohtaa. Tilintarkastusyhteisöjen on toimittava ammattieettisten sääntöjen mukaisesti, sillä niistä poikkeaminen johtaa herkästi koko tilintarkastusalan uskottavuuden romahkamiseen. Tilintarkastajat joutuivat esimerkiksi vuoden 2008 finanssikriisin osalta osittaiseksi syntipukiksi, koska tilintarkastusyhteisöjen käytännöt ja toiminta eivät mahdollistaneet ongelmien havaitsemista riittävän aikaisin (Hay 2015, 161). Tilintarkastusalaa koskeneet skandaalit ovat osaltaan aiheuttaneet sen, että tilintarkastuksen avoimuutta on haluttu edistää entisestään. Uudet ja päivitettyt ISA-standardit on otettu käyttöön, jotta eri sidosryhmät pystyisivät helpommin hahmottamaan tilintarkastuksen kokonaisuutena ja toisaalta ymmärtämään paremmin isojen kasainvälisten yhtiöiden vaikeaselkoisia tilinpäätöksiä.

Neljäntenä tekijänä hyvään tilintarkastustapaan vaikuttaa viranomaisten päätökset ja tuomioistuinten ratkaisut. Suomessa tilintarkastusalaa valvoo patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) tilintarkastusvalvonta. Tilintarkastusvalvonta on ollut PRH:n tehtävissä vuodesta 2016. Tilintarkastusvalvonta valvoo, että tilintarkastusyhteisöt noudattavat toiminnassaan hyvää tilintarkastustapaa, vastaa yleisestä ohjauksesta sekä voi tarvittaessa antaa ohjeita, lausuntoja ja ratkaisuja. Hyvää tilintarkastustapaa ei valvota ainoastaan

jälkikäteen, vaan hyvän tilintarkastustapaa ohjataan myös erilaisten tulkintojen avulla. Tilintarkastusvalvontaa tukevan itsenäisen tilintarkastuslautakunnan kannanotot sisältävät tulkintoja hyvän tilintarkastustavan vaatimuksista ja ohjaavat siten tilintarkastajan toimintaa hyvän tilintarkastavan toteuttamiseksi. Viimekädessä hyvää tilintarkastustapaa koskevien kannanottojen tekeminen kuuluu tuomioistuimille. (Suomen Tilintarkastajat; PRH 2018)

Lainsäädännön ja ammattieettisten sääntöjen lisäksi hyvään tilintarkastustapaan vaikuttavat alan keskeisten järjestöjen erilaiset ohjeet ja suositukset. Ammatilliset yhteenliittymät antavat Suomessa ohjeita ja suosituksia jäsenilleen. Ohjeistus voi tapahtua esimerkiksi koulutusten, keskustelujen tai erilaisten mallien avulla. (Suomen Tilintarkastajat) Järjestöjen ohjeiden ja mallien avulla tilintarkastusyhteisöt voivat siis saada paremman varmuuden siitä, että toiminta on hyvän tilintarkastustavan mukaista ja että julkaistava informaatio täyttää tarvittavat vaatimukset. Muuttuvan tilintarkastusalan ja päivittyvien säännösten myötä oikeanlainen toimintatapa voisi olla huomattavan vaikeaa ilman järjestöjen tarjoamaa ohjeistusta, tehtyjä malleja ja alan sisällä saavutettuja linjauksia.

Hyvän tilintarkastustavan toteutuminen ei ole ainoastaan riippuvainen tilintarkastusyhteisöjen toimintatavasta. Tavoitteiden saavuttaminen, asetusten ja lain noudattaminen sekä toiminnan todellinen läpinäkyvyys vaatii lisäksi yksilötasolla kaikilta tilintarkastajilta tilintarkastusalan periaatteisiin sitoutumista. Huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattama tilintarkastuskäytäntö ja tilintarkastajan ammatillisen harkinnan käyttö on väistämätöntä tilintarkastusta suorittaessa, sillä asetukset, ohjeet ja ammattieettiset säännöt eivät pysty vastaamaan automaattisesti kaikkiin yksilöityihin tarkastuksen yhteydessä vastaantuleviin kysymyksiin. Hyvään tilintarkastustapaan kuuluu siten myös ammattihenkilöiden huolellisuus ja ammatillisen harkinnan hyödyntäminen tarkastuksen yhteydessä.

2.1.2 Tilintarkastusstandardit

Kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:n tehtäviin kuuluu tilintarkastusalan vahvistaminen yleinen etu huomioon ottaen. Yleistä etua palvellaan edesauttamalla vahvojen ja kestävien organisaatioiden, markkinoiden ja talouksien kehittymistä (IFAC 2016, 5) Vuonna 1977 perustetun IFAC:n jäsenistö koostuu yli 130 maasta tulevasta yli 175 tilintarkastusalan toimijasta, jotka edustavat yli kolmea miljoonaa tilintarkastusosalalla toimivaa ammattihenkilöä. Tilintarkastustoiminnan vahvistaminen tapahtuu käytännössä useilla eri tavoilla. IFAC tukee esimerkiksi sen alaisuudessa toimivaa IAASB-komiteaa tilintarkastusosalalla käytettävien korkealaatuisten tilintarkastusstandardien kehittämisessä. Lisäksi IFAC jakaa tietoa kehityksistä standardeista ja on mukana implementoimassa

standardeja mukaan maiden käyttöön käytännön tarkastustyöhön hyödynnettäväksi. IFAC ottaa myös vahvasti kantaa ajankohtaisiin ongelmiin ja pyrkii toiminnallaan edistämään tilintarkastusalan organisaatioiden toimintaa ja lisäämään tätä kautta tilintarkastusalan läpinäkyvyyttä eri toimijoille. (IFAC, 2018)

IFAC:n alaisuudessa toimii IAASB-komitea, joka on riippumaton tilintarkastusalalla toimiva kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja asettava elin. Yleisen edun kannalta olennaisten standardien avulla IAASB edesauttaa tilintarkastustoiminnan jatkuvuutta, toiminnan vertailtavuutta ja ennen kaikkea vahvistaa yleistä luottamusta koko tilintarkastusalaan kohtaan. (IAASB, 2018) IAASB:n asettamat standardit eivät siten ohjaa ainoastaan tilintarkastusalan tarkastustoimintaa, vaan tavoitteena on tarkastuksen yhdenmukaistamisen lisäksi vastata ajankohtaisiin tilintarkastusalaan koskettaviin ongelmiin ja kehittää tilintarkastusprosessien läpinäkyvyyttä siten, että myös ulkopuoliset tahot pysyvät ymmärtämään tilintarkastuksen roolin ja tavoitteet taloudessa.

IAASB:n mukaan tilintarkastuksen ensisijaisena tavoitteena voidaan pitää tilintarkastuskertomusta, joka lisää luottoa tilinpäätösinformaation oikeellisuuteen. Valtaosalle tilinpäätösinformaation hyödyntäjistä mukautettu tilintarkastuskertomus on vahva signaali tilinpäätöksen tietojen luotettavuudesta. (IAASB 2014, 15) Tilintarkastusstandardien myötä pyritään vastaamaan muuttuneisiin tarpeisiin tilinpäätösinformaation hyödynnettävyydessä, ja maailmanlaajuisella standardien implementoinnilla voidaan kasvattaa yleistä luottamusta tilinpäätösinformaatiota kohtaan (IAASB 2015, 2).

IAASB on sitoutunut tilintarkastusstandardien päivittämiseen ja uusien standardien luomiseen siten, että standardit vastaisivat yleisen edun kannalta ajankohtaisia ja merkittäviä tarpeita. Viimeisimpien vuosien aikana IAASB:n hankkeet ovat johtaneet useiden standardien päivittämiseen tai uusien tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä lisäävien standardien käyttöönottoon. IAASB on sitoutunut tilintarkastuksen laadun parantamiseen muun muassa päivittämällä vuonna 2009 voimaantulleita ISA- ja ISQC-standardeja (IAASB 2015, 5). Tämän jälkeen IAASB-komitea on vuonna 2013 valmistellut esimerkiksi ISA-standardien implementaatiota tukevan ”Implementation monitoring” -projektin, jonka tavoitteena oli selvittää, esiintyykö joitain muutostarpeita uusia standardeja kohtaan. Projektin tulokset osoittivat, että uusien standardien implementointi lisäsi joitain huolenaiheita tilintarkastusalan ammattilaisten keskuudessa. Vaikka standardien tavoitteet toiminnan läpinäkyvyyden parantamisesta ovat yleisesti hyväksytyt positiivisena tekijänä, on esimerkiksi standardien implementoinnin kustannuksista kannettu suurta huolta. Standardien käyttöönotossa on yleisesti havaittu myös paljon positiivisia tekijöitä tilintarkastusalan ammattilaisten keskuudessa: Uusien standardien on havaittu parantaneen esimerkiksi tilintarkastuksen laatua. (IAASB 2013, 7) Viimeisimmistä IAASB:n kehittämistä standardeista hyvänä esimerkkinä voidaan käyttää tässä tutkielmassa tarkasteltavaan kokonaan uutta ISA 701 -standardia. Uusien standardien sisältöä ja IAASB:n projektien havaintoja käsitellään tarkemmin luvussa 3.2.

Standardien jatkuva päivitys ja IAASB yhteydenpito eri sidosryhmien kanssa osoittaa sen, että IAASB on aidosti halukas viemään eteenpäin avoimuutta tilintarkastusalan keskuudessa. Tilintarkastuksen laatua parantamalla lisätään tilintarkastustoiminnan läpinäkyvyyttä siten, että se vastaa paremmin julkista intressiä. Mielekkäämpänä tarkastelun kohteena tutkimusmielessä voidaankin pitää sitä, miten IAASB onnistuu standardejaan implementoimaan ja toisaalta miten uusien standardien tuomiin vaatimuksiin ja ominaisuuksiin suhtaudutaan.

Mennyttä aikaa koskevan taloudellisen informaation ISA-tilintarkastusstandardit voidaan jakaa numeroidensa mukaisesti omiin kategorioihinsa (IFAC 2016, II-V):

- 200-299: Yleiset periaatteet ja velvollisuudet
- 300-499: Riskien arvioiminen ja vastaaminen arvioituihin riskeihin
- 500-599: Tilintarkastusevidenssi
- 600-699: Muiden tekemän työn käyttäminen
- 700-799: Johtopäätösten tekeminen ja raportoiminen
- 800-899: Erityiset alueet

IAASB:n tavoitteiden mukaisesti sen menettelytapaa noudattaen annetut tilintarkastusstandardit ovat maailmanlaajuisesti hyväksytyjä ja sitovia kansainvälisesti. ISA-standardeja tulee mukauttaa muuhun mennyttä aikaa koskevaan taloudellista informaation kohdistuviin tilintarkastuksiin tarvittavalla tavalla ja standardien luonteeseen kuuluu, että ISA-standardeja sovellettaessa käytetään ammatillista harkintaa. Standardien peruseriaatteita ja keskeisiä toimenpiteitä tulee soveltaa aina, kun se on relevanttia toimeksiannon olosuhteen huomioon ottaen. Ammatillisen harkinnan perusteella toimintaperiaatteista poikkeaminen on kuitenkin mahdollista, mutta näissä tilanteissa tilintarkastajan on dokumentoitava erikseen, miten standardin asettamat tavoitteet on saavutettu vaihtoehtoisin toimenpitein ja minkä takia vaihtoehtoisiin tarkastustoimenpiteisiin on ryhdytty. (IFAC 2016, 9)

IAASB:n ohjeet koskevat kansainvälisten standardien mukaan tehtävää tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja. Ohjeet eivät syrjäytä kansallisella tasolla velvoitettuja säädöksiä tai määräyksiä. Mikäli IAASB:n ISA-standardit eroavat kansallisen lainsäädännön velvoittamasta standardista, ei kansallisen lainsäädännön mukaan tehty tarkastus ole automaattisesti kuitenkaan IAASB:n standardien mukainen. Tapauksissa, joissa tilintarkastaja ei ole noudattanut kaikilta osin kaikkia olennaisia tilintarkastusstandardeja, tilintarkastusalan ammattilainen ei saa ilmoittaa noudattaneensa IAASB:n standardeja. (IFAC 2016, 9-11)

ISA-standardit antavat suuntaviivat ja toimintaedellytykset hyvän tilintarkastustavan mukaiselle tilintarkastukselle. Jotta yhtenä tavoitteena pidetty toiminnan avoimuus ja läpinäkyvyys voi toteutua, on myös standardien laadinta oltava avointa. Vaikka IFAC edesauttaa standardien implementointia esimerkiksi julkaisemalla standardeja ja kokoomateoksia, ei sillä ole minkäänlaisia vaikutusmahdollisuuksia asialistoihin ja julkai-

sujen sisältöihin. IAASB laatii itse asialistansa ja hyväksyy julkaisunsa omien prosessiensa mukaisesti. Toiminnan läpinäkyvyyttä parannetaan siten, että standardeihin liittyvät perustelut sekä asialistaan liittyvä aineisto ja kokoukset ovat julkisia. Lisäksi toimintaa valvova viranomaisen Public Interest Oversight Board (PIOB) suorittaa riippumattomana, yleistä etua tukevana, elimenä valvontaa ja pitää huolen, että standardien antamisessa noudatetaan tarkasti määriteltyä menettelytapaa, johon kuuluu julkinen konsultointi. (IFAC 2016, 5)

2.2 IAASB:n tilintarkastuksen laadun viitekehys

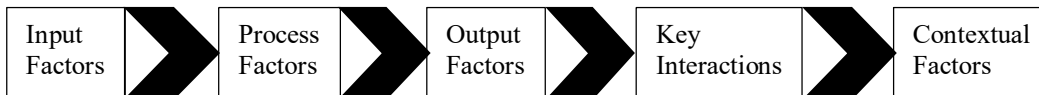
Tilintarkastuksen tarkoitus on perinteisesti ollut varmistaa, että tilinpäätös antaa riittävän ja oikean kuvan yhtiön taloudellisesta tilanteesta. Tilintarkastuksella on varmistettu vähimmäisinformaation, eli kirjanpitolain ja muiden tilinpäätöksen laatimista koskevien säännösten toteutuminen tarkastettavan yhtiön tilinpäätöksessä (Aho & Vänskä 1995, 64-65). Laadukas tilintarkastus toimii tilintarkastusmarkkinoiden avaintekijänä, koska tilintarkastuksella ei ole arvoa, jos sidosryhmät eivät voi luottaa laadukkaan tarkastustyön suorittamiseen (Gordos & Fülöpa 2015, 129). Tilintarkastuslausunto annetaan tilintarkastuskertomuksessa, jonka kirjoitusasu on aiemmin ollut pääosin vakiomuotoinen. Kansainvälisiä ISA-tilintarkastusstandardeja säättävä IAASB-komitea on finanssi-kriisin jälkeisen sidosryhmien palautteiden valossa kokenut, että vakiomuotoinen teksti tilintarkastuskertomuksessa ei enää ole vastannut tarpeeksi kattavasti yleistä etua tilintarkastusta hyödyntävien sidosryhmien kannalta. Tilintarkastukseen on kaivattu läpinäkyvyyttä ja vaihtoehdoksi tämän toteuttamiselle on nähty ISA-standardien uudistaminen ja uusien standardien kehittäminen.

Mielipiteet läpinäkyvyyden lisäämisestä ovat tilintarkastusalan ammattilaisten ja aseuksia säättävän viranomaisen välillä osittain ristenneet. IAASB on päätenyt läpinäkyvyyden ja tilintarkastuksen laadun parantamisen nimessä kuitenkin uudistamaan standardeja. Uudistetuilla kansainvälisillä tilintarkastusstandardeilla pyritään myös luomaan historiaa paremmat edellytykset osakemarkkinoiden luotettavalle toiminnalle (Gordos & Fülöpa, 2015, 129).

Tilintarkastuksen laatu on ollut jo pitkään esillä tilinpäätöstä hyödyntävien sidosryhmien, tilintarkastusyhteisöiden, tutkijoiden ja säädöksiä tekevien viranomaisten keskuudessa. Tilintarkastuksen laatua on itsessään hankala määrittää tarkasti, eikä sille ole pystytty kehittämään yleisesti universaalisti hyväksyttyä määritelmää. Yhteisesti hyväksyttynä tavoitteena tilintarkastukselle voidaan kuitenkin pitää sidosryhmien luottamuksen kasvattaminen julkaistua tilinpäätösinformaatiota kohtaan. ISA-standardien minimivaatimukset tehtävälle tilintarkastukselle luovat pohjan tilintarkastuksen laadun toteutumiselle. (IAASB 2014, 36)

Standardien avulla voidaan myös vähentää tilintarkastuksen laatua uhkaavia ja tilintarkastusammattilaisen arvionvaraisuuteen perustuvia päätöksiä, kun standardit asettavat vähimmäisvaatimukset esimerkiksi tarkastusevidenssin keräämiselle. ISA-standardien ja IAASB julkaisemien muiden säädösten lisäksi tilintarkastuksen laadun toteutuminen vaatii kuitenkin myös henkilökohtaista sitoutumista tilintarkastusalan ammattilaisilta. Ammatillinen skeptisyys, objektiivisuus, jatkuva kouluttautuminen ja esimerkiksi johdonmukaisuus tarkastusta suorittaessa ovat edellytys sille, että sidosryhmät voivat luottaa tilintarkastuskertomuksen tuomaan informaatioon.

IAASB julkaisi helmikuussa 2014 tilintarkastuksen laadun viitekehyksen ”*Audit quality framework*”, jossa tarkastellaan tärkeimpiä tekijöitä tilintarkastuksen laadun parantamiseksi. Viitekehyksen lanseerauksen yhteydessä ei julkaistu uusia tilintarkastusstandardeja eikä se itsessään muuttanut voimassa olevien standardien, eettisten sääntöjen tai viranomaissäädösten vaatimuksia tilintarkastusta kohtaan. Kuvion 1 mukaisen viitekehyksen avulla tarkastellaan tilintarkastusprosessin panostuksia, itse prosessia ja tarkastustyön tulosta. Näitä tekijöitä tarkastellaan kolmella eri tasolla: toimeksianto (engagement level), tilintarkastusyhteisö (audit firm level) ja kansallinen taso (national level). Viitekehyksen nähdään esimerkiksi mahdollistaman paremman kommunikoinnin tilintarkastuksen laatua koskevista tekijöistä sekä sidosryhmien tietoisuuden ja huomion herättämisen tilintarkastuksen laatuun liittyvissä kysymyksissä. (IAASB 2014, 1-2) Tässä tutkielmassa tarkastellaan tilintarkastuksen laadun viitekehystä tutkielman tavoitteiden näkökulmasta.

Kuvio 1: Tilintarkastuksen laadun viitekehys

IAASB:n tilintarkastuksen laadun viitekehyksessä laadukasta tarkastusta lähdetään rakentamaan kuvion 1 mukaisesti panostekijöiden (Input Factors) kautta. Tilintarkastajan panokset käsittävät tilintarkastajien arvot, etiikan ja asenteet, joihin vaikuttaa suoraan tilintarkastusyhteisön sisällä vallitseva kulttuuri. (IAASB 2014, 6) Mikäli tilintarkastusyhteisön kulttuuriin kuuluisi esimerkiksi vahva muutosvastaisuus, olisi tämä todennäköisesti mahdollista havaita myös käytännössä tilintarkastusammattilaisen tekevässä työssä ja työn raportoinnissa. Toisaalta organisaation muutoshalukkuus, sitoutuminen ja panostus sen suorittamaan tilintarkastuksen läpinäkyvyyteen sekä halu uudistaa tilintarkastusalaa vaikuttavat positiivisesti myös organisaatiossa työskentelevien tilintarkastajien suoritukseen. Tässä tutkielmassa tutkittavan ISA 701 -standardin vaikutusta ja muutoksia voidaan tarkastella myös organisaation panoshalukkuuden näkökulmasta.

Toimeksiantotasolla tilintarkastuksen laadun kannalta avaintekijöitä ovat perinteisten tilintarkastusalan ominaispiirteiden toteutuminen: tarkastuksen laajemman merkityksen ymmärtäminen eri sidosryhmien ja yleisen edun näkökulmasta, tilintarkastajien objektiivisuus ja rehellisyys, tarkastustiimin riippumattomuus, ammattimainen toiminta sekä huolellisuus ja ammatillisen skeptisyyden toteutuminen (IAASB 2014, 39). Näiden avaintekijöiden toteutuminen mahdollistaa terveen pohjan laadukkaana tilintarkastustyön suorittamiselle. Käytännössä nämä tekijät ovat kirjattu kansalliseen lainsäädäntöön sekä kuuluvat tilintarkastusalan ammattieettisiin periaatteisiin, minkä johdosta suurimmissa tilintarkastusyhteisöissä nämä tekijät huomioidaan vahvasti jo organisaatiotasolla. Suomalaisilla Big four -tilintarkastusyhteisöillä on usein tarkat varmennustoimenpiteet koskien yksittäisten PIE-yhteisöjen tarkastustiimejä. Tarkastustiimin riippumattomuus varmistetaan esimerkiksi ennen tarkastuksen aloittamista ja voidaan tarvittaessa vahvistaa useampaan kertaan tarkastuksen aikana. Pellisen (2016, 70) haastattelututkimus osoittaa, että suomalaisten pörssiyhtiöiden päävastuulliset tilintarkastajat eivät näe Suomessa mahdollisuutta riippumattomuuden rikkoutumiselle etenkin mielen riippumattomuuden tasolla. Tämän puolesta voidaan olettaa, että tilintarkastusyhteisöt tavoittelevat aidosti myös voimaan astuneiden ISA 700 -sarjan raportointivaatimusten tavoitteiden täyttämistä.

Uusien ISA-standardien tavoitteena on lisätä tilintarkastustoiminnan ja päätöksenteon läpinäkyvyyttä. Myös IAASB:n viitekehyksessä tarkastuksen laatu huomioidaan organisaation toiminnan läpinäkyvyyden ja avoimuuden turvaamisen kautta. Organisaation tulee varmistua siitä, että toimeksiannon parissa työskentelevät ammattilaiset toimivat yleisen edun kannalta kestävästi, eikä organisaatiolla tulisi olla esteitä laadukkaana tilintarkastuksen suorittamisessa. Riippumattomuutta lisäävin toimenpitein voidaan lisätä toiminnan uskottavuutta myös tilinpäätöstä hyödyntävien sidosryhmien silmissä. (IAASB 2014, 42-44) Vuonna 2014 julkaistiin paljon puhuttanut *Euroopan parlamentin ja neuvoston asetetus 537/2014*, jolla asetettiin erityisvaatimuksia yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen suorittamaan lakisääteiseen tilintarkastukseen. ISA 700 -sarjan standardien tavoin PIE-asetuksen (Public interest entity) myötä pyritään parantamaan tilintarkastuksen laatua vahvistamalla tilintarkastajan rehellisyyttä, objektiivisuutta ja riippumattomuutta. Ennen kaikkea asetuksella pystytään kasvattamaan kuluttajan- ja sijoittajansuojaa lisäämällä sidosryhmien luottamusta tilintarkastusalaan kohtaan. (EU asetetus 537/2014)

Käytännössä suomalaiset Big four -tilintarkastusyhteisöt pyrkivät vähentämään riskiä riippumattomuuden vaarantumisesta esimerkiksi kieltämällä kokonaan johtoportaan suorat sijoitukset yhteenkään julkisessa kaupankäynnissä olevaan yhtiöön. Toisaalta myös EU-lainsäädännössä on puututtu tilintarkastuksen läpinäkyvyyteen ja riippumattomuuteen PIE-asetuksen myötä rajoittamalla muiden kuin tilintarkastuspalveluisen tarjoamista tarkastettavalle PIE-yhteisölle ja asettamalla muille palveluille tilintarkas-

tuspalkkioon suhteutetut palkkiokatot (EU asetus 537/2014). Suomalaisen tilintarkastusyhteisöjen toiminta riippumattomuuden edistämiseksi ja EU-lainsäädännön myötä kansalliseen lainsäädäntöön implementoitu PIE-asetus ovat selkeitä merkkejä siitä, että tarkastustoimintaa ollaan viemässä avoimempaan ja läpinäkyvämpään suuntaan.

Osapuolet vaikuttavat myös olevan motivoituneita kehittämään toimintaa siten, että tilintarkastuksen laatu paranee ja sidosryhmät pystyvät entistä laaja-alaisemmin hyödyntämään tilintarkastuksen raportoinnista saatavaa informaatiota. Big four -yhteisöjen osalta kannustinjärjestelmät on rakennettu esimerkiksi siten, että tulosta mitataan suoriutumisen mukaan ottamalla huomioon myös tilintarkastuksen laatutekijät. Käytännössä siis suoriutumisesta palkitaan nimenomaa säädöksiä noudattavasta toiminnassa, eikä esimerkiksi tilintarkastuksessa löydettyjen negatiivisten havaintojen raportointi tilintarkastuskertomuksessa pitäisi vaikuttaa tilintarkastajan palkitsemiseen – ainakaan palkkiota heikentävästi. (IAASB 2014, 42)

Vaikka tilintarkastuksen laatuun ollaan selkeästi halukkaita panostamaan, olisi taloudellisen kannattavuuden kannalta säädösten ja vaatimusten hyvä olla johdonmukaista ja linjassa toistensa kanssa. Tavoitteiden saavuttaminen helpottuu, kun alalle uusien vaatimusten implementointiin annetaan tarpeeksi aikaa. Kansallisella tasolla reagointiaikaa PIE-asetuksen uudistuksiin on esimerkiksi laajennettu erilaisten siirtymäaikojen avulla. Tämä mahdollistaa sen, että uudet toimintatavat voidaan implementoida organisaatioiden sisällä rauhassa ja kustannustehokkuuteen panostaen.

Kansallisen tason siirtymäajat ja selkeät standardit mahdollistavat paremmin laadukkaan tilintarkastuksen, kun tilintarkastusyhteisöillä on tarpeeksi aikaa tutustua uusiin vaatimuksiin ja jakaa tieto alaspäin tarkastusta suorittaville tarkastustiimeille. Laadukas tilintarkastus on aina riippuvainen ammattitaitoisen henkilöstön panoksesta. Partner-tason tilintarkastajia ja muuta henkilöstöä voidaan motivoida luomalla hyvät puitteet laadukkaan työn suorittamiseksi. Tarkastustoimintaa voidaan nopeuttaa ja yksinkertaistaa esimerkiksi luomalla tarkastusta tukeva IT-ympäristö ja tarjoamalla uusiin käyttöjärjestelmiin kattava koulutus ja tarvittaessa helposti tavoitettavat tukitoiminnot. (IAASB 2014, 43) Tarkastusta tukeva IT -ympäristö voi vaihdella paljonkin eri tilintarkastusyhteisöissä niiden koosta riippuen, mutta käytännössä tämän tutkielman osalta tarkasteltavissa suomalaisissa Big four -tilintarkastusyhteisöissä panostus tehokkuutta parantaviin sekä tilintarkastusta helpottaviin käyttöjärjestelmiin ja tarvittavaan käyttökoulutukseen on jo hyvällä tasolla. Erilaisten koneen tekemien data-analyysien avulla voidaan esimerkiksi vähentää huomattavasti manuaalista tarkastustiimin käyttämää aikaa analyysien tekemiseen. Tämä mahdollistaa laadukkaamman tarkastuksen, kun tarkastustoimenpiteet voidaan allokoida paremmin suunnittelussa ja tarkastuksen aikana havaittujen riskipitoisimpien tilinpäätöserien tarkastukseen.

Organisaatiokulttuuristen tekijöiden lisäksi tilintarkastuksen panokseen vaikuttavat tilintarkastajien tietotaito ja kokemus sekä tilintarkastukseen käytetty aika (IAASB

2014, 6). Tilintarkastuksen laatu voi kärsiä, mikäli tilintarkastusyhteisö ei ole budjetoitunut yksittäistä tarkastustaan siten, että tarkastus olisi mahdollista suorittaa laadukkaasti ja monipuolisesti paneutuen rauhassa kaikkiin tarkastuksen suunnitteluvaiheissa ja tarkastuksen aikana ilmenneisiin riskitekijöihin. Tilintarkastus ja sitä seuraava raportointi ei myöskään välttämättä kata laadukkaasti tilintarkastuksen piirteitä, mikäli esimerkiksi päävastuullisella tilintarkastajalla tai muulla tilintarkastustiimin jäsenellä ei ole tietoa tarvittavista menetelmistä tai uusimpien asetusten vaatimuksista. Onnistunut tilintarkastus on mahdollista ainoastaan laadukkaasti, tilintarkastajan suoriutumisen riippuvaisen, tilintarkastuksen avulla (Wyman 2004, 6).

Jotta tilintarkastaja pystyy havaitsemaan tarkastuksen kannalta keskeisimmät tekijät, tulee päävastuullisella tarkastajalla ja muulla tarkastustiimillä olla hyvä käsitys yrityksen toimialan luonteesta ja tulonmuodostumisesta. Pääosin olisi luonnollista, että tarkastuksen kannalta olennaiset riskit olisivat saman suuntaisia saman toimialan yrityksillä. Johtopäätöksiin voivat kuitenkin vaikuttaa esimerkiksi tilintarkastajan henkilökohtaiset ominaisuudet, suomalaisten tilintarkastusyhteisöjen toimistokohtaiset eroavaisuuden toimintatavoissa tai toimeksiantokohtainen huono johtaminen ja virheellinen budjetointi. Kattava tilintarkastuksen suunnittelu ja laadukkaasti tarkastustyön varmistaminen vaatii IAASB:n viitekehyksen mukaan myös päävastuullisen tarkastajan aktiivista osallistumista riskiarviointien tekemiseen, työn seurantaan ja tehdyn työn arvioimiseen. (IAASB 2014, 46)

Laadukkaasti tarkastustyön saavuttamista helpottaa tarkastustiimin sisäinen jatkuvuus, jolloin tarkastuksessa voidaan helpommin hyödyntää aiempien tarkastusten havaintoja. On myös oleellista, että tarkastukseen on varattu tarpeeksi aikaa ja että tarkastustiimi pystyy pitämään aktiivista yhteydenpitoa tarkastettavan yhtiön johdon kanssa läpi koko tilintarkastuksen (IAASB 2014, 46) Tilintarkastusraportoinnin kannalta keskeisten seikkojen esittäminen ja johdonmukaiset havainnot vaativat suomalaisissa tilintarkastusyhteisöissä henkilöstöresurssien kohdistamista realististen budjettien mukaisesti. Raportoinnin ja tilintarkastuksen laatu voi kärsiä, jos päävastuullisella tilintarkastajalla ei ole budjetin rajoissa mahdollisuutta paneutua tilintarkastusraportoinnin informatiivisuuteen.

Christensen, Glover, Omer ja Shelley (2016) tutkivat tilintarkastusyhteisöjen ja sijoittajien näkemyksiä tilintarkastuksen laadun viitekehystä koskien. Sekä tarkastusyhteisöt että sijoittajat pitivät panostekijöitä merkittävänä osa-alueena tilintarkastuksen laadun kannalta ja etenkin sijoittajat odottavat tilintarkastajien olevan hyvin koulutettuja ja perillä ajankohtaisista tarkastusvaatimuksista. Tilintarkastajan henkilökohtaisia ominaisuuksia pidetään yhtenä merkittävimpana tekijänä tilintarkastuksen laadun kannalta. (Christensen ym. 2016, 1674)

IAASB:n tilintarkastuksen laadun viitekehyksen toinen vaihe kattaa tilintarkastusprosessin (Process Factors). Tilintarkastustoimeksiannon osalta tärkeimmäksi elementiksi nähdään prosessin osalta standardien mukaan toimiminen, IT:n hyödyntäminen

osana tarkastusta, tarkastusosapuolten aktiivinen yhteydenpito sekä kunnolliset järjestelyt asiakasyrityksen johdon kanssa tilintarkastuksen laadun mahdollistamiseksi (IAASB 2014, 53). Tilintarkastusstandardien noudattaminen on avainasemassa tilintarkastuksen laadun varmistamiseksi. Standardit on laadittu siten, että niiden noudattaminen mahdollistaa tarpeeksi riippumattoman ja kattavan asiakasyrityksen tarkastamisen. Standardien mukaan toimimalla tilintarkastusyhteisö kerää tarpeeksi evidenssiä tarkastuksen tueksi, mutta pystyy myös käyttämään tarvittaessa ammatillista harkintaansa eri tilanteissa.

Sekä tilintarkastusyhteisöt että sijoittajat näkevät standardien noudattamisen ja ennen kaikkea hyvän tarkastuksen suunnittelijan edellytyksenä laadukkaan tarkastuksen suorittamiselle (Christensen ym. 2010, 1675). Toimeksiantotiimi voi esimerkiksi tietotekniikkaa hyödyntämällä vähentää manuaalisen työn tarvetta ja kohdistaa tarkastustoimintaa harkintansa mukaisesti riskialttiimpiin tilinpäätöseriiniin. Tilintarkastuksen laadun viitekehysessä suositellaan IT:n käyttöä läpi tarkastusprosessin. Tietotekniikan avulla käyty kommunikaatio tilintarkastusosapuolten välillä toimii monesti tehokkaammin, jolloin tarkastuksessa voidaan paneutua kattavammin tarkastuksen kannalta keskeisiin tekijöihin. (IAASB 2014, 55)

Tilintarkastusprosessin organisaationvaiheessa tunnistetaan viitekehysessä viisi eri tekijää, joilla voidaan parantaa tilintarkastuksen laatua: Organisaation sisäisen tarkastusmetodien tulisi kehittyä tilintarkastusstandardien mukaisesti, metodien tulisi kannustaa ammatilliseen skeptisyyteen, tilintarkastusdokumentaation ja johtamisen tulisi olla laadukasta. Myös laadunvalvonnan tulisi olla täsmällistä ja toimeksiantokohtaista tilintarkastuslaatua tulisi tarkastella tarvittaessa tarkemmin. (IAASB 2014, 55-56)

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (537/2014) edellyttää PIE-yhteisöjen osalta myös ulkoisen laadunvalvonnan kehittämistä. Valvonnalla pyritään lisäämään tarkastuksen uskottavuutta ja suojaamaan sidosryhmiä väärinkäytöksiltä. Sääntelyn ja toiminnan tehostamisen vuoksi tilintarkastusyhteisöt kehittävät omia tarkastusmenetelmiään, jotka ohjaavat tilintarkastustiimien toimintaa käytännössä. Menetelmä voi esimerkiksi tarjota erilaisia vaihtoehtoja riskiarvioista aina tarkastusevidenssin keräämiseen. Metodien tulee ohjata tilintarkastusta siten, että tarkastus suoritetaan säännösten mukaan. ISA 701 -standardin vaatimukset yksilöllisemmästä keskeisten seikkojen raportoinnista nousevat esille myös yrityksen metodien ja laadunvalvonnan osalta. Suomalaiset tilintarkastusyhteisöt voivat joutua muuttamaan toimintatapojaan ja laadunvalvontaprosessejaan tilintarkastusraportointia koskien, koska uudet raportointia koskevat standardit vaativat aiemmin alalle vieraampaa toimeksiantokohtaista ja yksilöityä raportointia. PIE-yhteisöjen tarkastusta koskevia laadunvalvontavaatimuksia on toisaalta eritelty PIE-asetuksen yhteydessä, mikä helpottaa laadunvalvonnan muutosprosessia (EU-asetus 537/2014). Tämän tutkimuksen empiirisessä osassa tarkastellaan raportoinnin muoto-seikkoja tilintarkastusyhteisökohtaisesti, jotta voidaan tehdä havaintoja standardin tavoittelemien toimeksiantokohtaisen raportoinnin toteutumisesta.

IAASB:n luomassa viitekehyksessä kansallisen tason kohdalla pidetään tärkeänä, että standardien säätäjät kiinnittävät huomiota kansainvälisten tilintarkastusstandardien selkeyteen ja johdonmukaisiin kannanottoihin standardeja koskien. Tilintarkastuslaatu paranee, kun uusien standardien julkaisun yhteydessä pystytään selkeästi esittämään standardien tavoitteet ja tilintarkastajat ymmärtävät minkälaisia muutostoimenpiteitä heiltä odotetaan. Toisena kansallisen tason merkittävänä tekijänä prosessivaiheen tilintarkastuslaadulle nähdään valvovan viranomaisen käyttämät soveltuvat mittarit tilintarkastuslaadun arvioimiseen. Mikäli valvovan viranomaisen prosessit ja laatumittarit ovat sen mukaiset, että tilintarkastuspuutteita ja virheellisiä standarditulkintoja pystytään havaitsemaan niin tilintarkastusyhteisöjen kuin yksittäisten toimeksiantojenkin tasolla, voidaan tilintarkastuksen tehokkuutta, johdonmukaisuutta, läpinäkyvyyttä ja ennen kaikkea laatua parantaa kerättyjen havaintojen perusteella. Tilintarkastusstandardien asettajat käyttävät kansallisella tasolla kerättyä ulkoisen tarkastuksen materiaalia aktiivisesti hyväkseen asetusten muutosten sekä uusien standardien asettamisen yhteydessä. (IAASB 2014, 59)

Kolmantena kansallisen tason tilintarkastuslaatuun vaikuttavana tekijänä nähdään tilintarkastusvirheiden tehokas valvonta ja tarvittavat toimenpiteet virheiden korjaamiseksi. Pörssiyhtiöiden tarkastuksen osalta valvontaa suorittaa enenemissä määrin riippumattomat tilintarkastusvalvonnan viranomaiset. Tilintarkastusvirheiden havaitseminen ei ole yksinkertaista ja niiden tutkiminen voi kestää kauan. Laadun varmistamiseksi sanktiot virheellisestä toiminnasta on kuitenkin oltava selkeästi tiedossa. (IAASB 2014, 59) Sanktioiden jakaminen harkitaan perusteellisen arvion myötä eikä suuret skandaaleja aiheuttavat tilintarkastusvirheet esimerkiksi Suomessa ole yleisiä, joskin kuitenkin mahdollisia (Ruuska 2016, 46). Pelotteet eivät itsessään mahdollista hyvää tilintarkastuslaatua, mutta edesauttavat omalta osaltaan johdonmukaisten toimintatapojen muodostumista tilintarkastusalalle. Uusien ISA-standardien osalta pakotteita tärkeämpää olisi hyödyntää kansallisen tason ammattijärjestöjä ja esimerkiksi tilintarkastusvalvontaa tavoitteiden ja vaatimusten selkeyttämisessä. Mikäli halutaan esimerkiksi lisätä tilinpäätösten vertailukelpoisuutta, on tärkeää, että tilintarkastusyhteisöillä on selkeä ja yhtenäinen visio siitä, mitä raportoinnilta odotetaan.

Tilintarkastuksen laadun viitekehyksen kolmannessa osuudessa tarkastellaan tulostekijöiden (Output Factors) vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Useat eri sidosryhmät hyödyntävät tilintarkastuksesta seuraavaa raportointia omiin toisistaan vaihteleviin tarpeisiinsa. Lopulta vasta tilintarkastuskertomusta tarkasteltaessa voidaan arvioida, onko tarkastuskertomus sidosryhmien kannalta hyödyllinen tai informatiivinen. Tilintarkastuskertomuksen luotettavuuteen ja mielikuvaan tilintarkastuksen laadusta voivat vaikuttaa esimerkiksi tilintarkastuskertomuksessa annetun lausunnon luonne, vaikeaselkoinen raportointi tai mahdollinen ulkopuolisen viranomaisen puuttuminen havaittuihin epäkohtiin. (Christensen ym. 2016, 1675; IAASB 2014, 14)

Viitekehyksessä tunnustetaan yksittäisen tilintarkastustoimeksiannon kannalta kolme tulostekijöihin vaikuttavaa osapuolta: tilintarkastaja, asiakasyritys ja tilintarkastussääntelystä vastaava viranomainen. Näistä kahdella ensimmäisellä tekijällä voidaan havaita olevan suora vaikutus ulkopuolisen tilintarkastettua tilinpäätöstä hyödyntävän sidosryhmän tekemään arvioon. (IAASB 2014, 14) Tämän pro gradu -tutkielman aiheen vuoksi kolmen osapuolen vaikutusta tulostekijöihin tarkastellaan pörssiyrityksiin sidotuina esimerkein.

Tilintarkastajan tilinpäätösinformaatiota hyödyntäville sidosryhmille tuottama ensisijainen raportti on tilintarkastuskertomus. Sidosryhmät saavat tilintarkastuskertomuksen kautta vahvistusta tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta ja sen antamasta kuvasta tarkastettavan yrityksen taloudelliseen tilanteeseen liittyen. (IAASB 2014, 15) Valtaosaa suomalaisista pörssiyrityksistä tarkastaa joku neljästä Big four -tilintarkastusyhteisöstä, joten tarkastuskertomuksia hyödyntävät sidosryhmät voivat luottaa tilintarkastajien hyvään maineeseen, eikä raportointia tältä osin ole tarve kyseenalaistaa. Perinteisesti tilintarkastuksen osalta tärkeimpänä tekijänä on pidetty sitä, annetaanko tilintarkastuskertomus vakioimuotoisena vai mukautettuna (IAASB 2014, 15).

Uuden ISA 701 -standardin myötä tilintarkastaja pystyy kuitenkin lisäämään tarkastusprosessin läpinäkyvyyttä ja tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta. Sidosryhmille jaettu lisäinformaatio vaikuttaa suoraan tilintarkastuskertomuksen antamaan kuvaan tarkastettavan yhtiön tilasta. Ennen standardin käyttöönottoa tilintarkastusyhteisö ei perinteisesti kuvannut tarkempain tarkastuspainopisteitään ja -menetelmiään tilanteissa, joissa tilinpäätöksestä voitiin antaa vakioimuotoinen lausunto. Tilintarkastusyhteisöllä on standardien mukaisen informaation ja vakioimuotoisten tekstien lisäksi myös muilla keinoin mahdollista kasvattaa sidosryhmien luottamusta tarkastettavan yhtiön toimintaa kohtaan. Tilintarkastusraportoinnissa voidaan esimerkiksi todeta, että yrityksen johto on pyydettäessä toimittanut tarkastuksessa tarvittavan materiaalin. Mikäli tarkastuksen yhteydessä on suoritettu kontrollitestausta yrityksen sisäistä tarkastusta kohtaan tai muuten hyödynnetty sisäisen raportoinnin informaatiota tilintarkastusevidenssinä, voidaan myös nämä tekijät mainitsemalla lisätä luottamusta yrityksen toimintatapojen laadukkaudesta ja läpinäkyvyydestä. (IAASB 2014, 15)

Asiakasyritys voi viitekehyksen (IAASB 2014, 15-17) mukaan lisätä sidosryhmille raportoinnin informatiivisuutta tukeutumalla tilintarkastuksen aikana havaittuihin puutteisiin tai muokkaamalla julkaistavan tilinpäätöksen kvalitatiivisia tai kvantitatiivisia ominaisuuksia tilintarkastajan havaintojen mukaisesti. Suomalaisten pörssiyrityksien kohdalla motivaatio kattavaan tilinpäätösinformaation julkaisuun on olemassa etenkin sijoittajainformaation näkökulmasta. Tästä johtuen tilinpäätöksen sisältöön on jo lähtökohtaisesti panostettu paljon, eikä tilintarkastusyhteisöllä siten ole tarvetta suurilla muutoksilla ajavaan kannanottoon. Tilintarkastusyhteisö kuitenkin käy pörssiyrityksienkin osalta, kuten normaalisti myös muissa tarkastuksissa, läpi tilinpäätöksessä ilmoitetun

informaation sekä kieliasun oikeellisuuden. Vaikka mahdolliset alustaviin tilinpäätöksiin tehtävät korjaukset eivät suoraan näy tilinpäätöstä hyödyntäville sidosryhmille, voi tarkastusyhteisön havainnoilla ja muutosehdotuksilla epäsuorasti olla merkittäväkin vaikutus tilinpäätöstä koskevan raportoinnin antamaan informaatioon.

IFAC on määritellyt vuonna 2008 taloudelliselle raportoinnille toimitusketjun raportissaan *Financial Reporting Supply Chain: Current Perspectives and Directions*. Määritelmän mukaan toimitusketjulla tarkoitetaan ihmisiä ja prosesseja, jotka ovat osa taloudellisten raporttien valmistelua, hyväksyntää, tilintarkastusta, analyysiä tai muuta hyödyntämistä. IFAC:n (2008, 1) mukaan jokaisella toimitusketjun osalla on tärkeä rooli korkealaatuisen taloudellisen raportoinnin tavoittamisessa. Toimitusketjun sisällä tapahtuvalla vuorovaikutuksella voidaan tavoittaa merkittävää parannusta tilintarkastuksen laadussa. Tästä johtuen IAASB (2014, 19) on nostanut viitekehykseensä omaksi osalueekseen sidosryhmien välisen vuorovaikutuksen (Key Interactions) tilintarkastuksen laadun parantajana. Tutkimuksen luonteen vuoksi viitekehyksen sisältä tarkastellaan tässä tutkielmassa tilintarkastajan vuorovaikutusta tilinpäätösinformaation käyttäjien sekä standardien säätäjien kanssa. Viitekehykseen kuuluu myös muiden sidosryhmien kuten yrityksen johdon kanssa käytävä vuorovaikutus. Tarkasteluun valituilla sidosryhmillä on ISA 701 -standardin kannalta välitön vaikutus tilintarkastuskertomuksen sisältöön sekä standardin tavoitteleman informatiivisemmän tilintarkastusraportoinnin tulintaan.

IAASB:n viitekehyksen (2014, 21) mukaan joissain maissa tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien on mahdollista olla suoraan vuorovaikutuksessa tilintarkastusyhteisöjen kanssa. Juridinen ympäristö mahdollistaa tilintarkastajien päätöksenteon kyseenalaistamisen, mikä voi luoda tarkastajan näkökulmasta lisämotivaatiota tilintarkastuksen laadun parantamiseksi. Sidosryhmät voivat toiminnallaan myös viestiä johdolle toiveitaan tilintarkastusyhteisön vaihtamisesta.

Suomessa tilanne koskien pörssiyritysten sidosryhmiä ei täysin vastaa viitekehyksen kuvaamia mahdollisuuksia, ja sidosryhmien motivaatio tilintarkastajan valintaan vaikuttamiseen on verrattain vähäisempää. OYL:n (5:3) mukaan tilintarkastaja valitaan varsinaisessa yhtiökokouksessa. Sidosryhmillä on mahdollisuus vaikuttaa yhtiökokouksen asialistaan, mutta käytännössä tilintarkastajan toimintaa kyseenalaistetaan Suomessa harvoin. Julkisen kaupankäynnin kohteena olevalla yrityksellä on jo lähtökohtaisesti motivaatio laadukkaaseen tarkastukseen panostamiseen ja tarkkaan pohdintaan ja kilpailutukseen tilintarkastajan valinnassa. Tilintarkastajaksi valitaan PIE-yhteisöissä usein tilintarkastusvaliokunnan tekemän ehdotuksen mukainen tilintarkastusyhteisö, ja valiokunnan tekemän ehdotuksen ohittaminen vaatii yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tarkemman perustelun (EU-asetus 537/2014). Kilpailutustilanteissa valintaan voivat vaikuttaa esimerkiksi Corporate Governance syistä johtuva halukkuus tilintarkastajan vaihtamiselle tai paremman asiakaskokemuksen tarjoavan tarkastusyhteisön valin-

ta. Lisäksi PIE-yhteisöjen on uudehkon PIE-asetuksen mukaan kilpailutettava tarkastusyhteisö kymmenen vuoden välein ja vaihdettava tilintarkastusyhteisöä vähintään kahdenkymmenen tilintarkastuskauden jälkeen. Lainsäädännön päivittymisen ja sidosryhmien etuja tukevien säädösten, vähäisten konfliktien ja tilintarkastusskandaalien sekä PIE-yhteisöiden oman toiminnan perusteella sidosryhmille jää harvoin tarvetta puuttua tilintarkastusyhteisön valintaan suomalaisissa pörssi-yhtiöissä.

Tilinpäätösinformaatiota käyttävien sidosryhmien sijaan tilintarkastusyhteisöjen ja tilintarkastussäädösten tekijöiden välisellä vuorovaikutuksella voi olla huomattavakin vaikutus tilintarkastuksen laadun kannalta. Tilintarkastuksen laadun viitekehyksessä tunnustetaan, että tilintarkastusyhteisöillä sekä standardien säätäjillä ja valvojilla on toisiaan täydentäviä huolia tilintarkastuksen tilasta ja laadusta, joskin huolenaiheiden kohteet voivat monesti erota toisistaan. Tästä johtuen kunnollinen vuorovaikutus tahojen välillä on todella tärkeää tilintarkastuksen laadun parantamiseksi. (IAASB 2014, 22) ISA 701 -standardin mukaan tarkastettavien yhtiöihin kohdistetut keskeiset havainnot tulisi eritellä tilintarkastuskertomuksessa yhtiökohtaisesti, eikä raportointi siten saisi olla normaalin raportoinnin tapaisesti vakionuotoista. Jotta standardin tavoitteet toiminnan läpinäkyvyydestä ja halutunlaisen informaation lisääntymisestä voidaan reaalisesti toteuttaa, on tahojen välillä muun muassa tämän asian osalta oltava vahva viitekehksen mukainen vuorovaikutusyhteys.

IAASB:n tilintarkastuksen laadun viitekehksen viimeinen osio käsittelee laatuun vaikuttavia kontekstitekijöitä (Contextual Factors). Tilintarkastusympäristö vaihtelee eri maissa ja kansallinen lainsäädäntö sekä yritysten käytännöt tilinpäätösraportoinnissa muodostavat omanlaisensa puitteet tilintarkastuksen laadulle, informatiivisuudelle ja läpinäkyvyydelle. (IAASB 2014, 25) Tämän tutkielman osalta kontekstitekijät vaikuttavat merkittävästi tilintarkastuksen laatuun sekä uusien asetettujen standardien tulkintaan ja toteuttamiseen.

Suomalaisia pörssi-yhtiöistä merkittävä osa on kooltaan suuria tai keskisuuria. Pörssi-yhtiöt ovat pääosin neljän suurimman tilintarkastusyhteisön tarkastamia. Suomessa suurimpien tilintarkastusyhteisöjen metodit ovat käytössä yhteisesti toimiston sijainnista riippumatta, eikä tarkastuksen suorittaminen pitäisi siten erota maantieteellisistä eroista huolimatta. Choin ym. (2010, 94) mukaan tilintarkastuksen laatu on sitä parempaa, mitä selkeämmin toimintamallit pystytään implementoimaan myös pienempiin toimistoihin. Suomessa laadullisten virheiden riski on pieni, koska toimintamallit ja -tavat koskevat selkeästi kaikkia tarkastusyhteisöjen toimistoja. Tämä lisää laatua myös Suomalaisen pörssi-yhtiöiden tarkastuksessa.

Suurille yrityksille ominaista on sidosryhmien näkökulmasta monimutkaisemmat kirjanpidolliset menetelmät ja taloudelliset ratkaisut. Näissä tapauksissa kysyntä tilintarkastuksen vahvistamalle tilinpäätösinformaatiolle sekä läpinäkyvälle ja luotettavalle tilintarkastusraportoinnille kasvavat (IAASB 2014, 25). Viitekehksen kuvailemassa

tilanteessa tilinpäätösinformaatiota hyödyntävät sidosryhmät kaipaavat kattavampaa vahvistusta tilinpäätöksen oikeellisuudesta ja mahdollisista riskitekijöistä. ISA 701 -standardi vastaa omalta osaltaan tähän kysyntään. Riippumatta siitä onko lausunto tilinpäätöksestä mukautettu vai vakiomuotoinen, on sidosryhmillä mahdollisuus saada lisätietoa tarkastuksen aikana tehdyistä tarkastustoimenpiteistä ja arvioida siten omalta osaltaan mahdollisia puutteita tai luottamusta vahvistavia tekijöitä tilinpäätösinformaatioon liittyen. Viitekehyksen viimeisessä osa-alueessa kuvatut kontekstitekijät kuvastavat hyvin sitä miten laaja-alaisesti eri asiat voivat suoraan tai epäsuorasti vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun ja miten monia asioita on otettava huomioon tilintarkastusalan toimintaa kehitettäessä. IAASB:n viitekehyksen kontekstitekijät sisältävät seuraavat tilintarkastusympäristöön liittyvät tekijät (IAASB 2014, 26):

- Yrityskäytännöt ja yritys juridiikka (1)
- Taloudelliseen raportointiin liittyvä lainsäädäntö ja säädökset (2)
- Sovellettava taloudellisen raportoinnin viitekehys (3)
- Corporate Governance (4)
- Tietojärjestelmät (5)
- Kulttuuritekijät (6)
- Taloudellisen raportoinnin aikataulut (7)
- Ammattitaitoinen henkilöstö (8)
- Oikeudenkäynnin uhka (9)
- Tilintarkastussääntely (10)

Listattuja tekijöitä voidaan tarkastella tilintarkastuksen laadun ja viimeaikaisten tilintarkastusta koskevien uudistusten näkökulmasta. Yritysten käytännön ja kansallinen lainsäädäntö (1) vaikuttavat yritysten toimintatapoihin ja omalta osaltaan myös erilaisiin laskennallisiin ja harkinnanvaraisiin ratkaisuihin yrityksen johdossa. Yritysten käytännöt esimerkiksi verosuunnittelussa voivat kansallisella tasolla vaihdella toisistaan. Isoimman suomalaiset pörssiyritykset toimivat kansainvälisillä markkinoilla ja verotukselliset tekijät on siten otettava erityisesti huomioon myös tilintarkastuksessa. ISA 701 -standardin mukaiset kannanotot verotuksen tarkastamiseen voivat lisätä tilintarkastuksen laatua ja informaatioarvoa tilinpäätösinformaatiota hyödyntäville sidosryhmille. Kansainvälisiin laskentaperiaatteisiin liittyvä tarkastus informoi esimerkiksi suoraan siitä, ovatko mahdolliset johdon harkinnanvaraiset ratkaisut toteutettu voimassa olevien säädösten ja lainsäädännön mukaisesti.

Taloudelliseen raportointiin liittyvä lainsäädäntö (2) on perinteisesti listattujen yhtiöiden osalta säädetty siten, että tilinpäätökset sekä niihin liittyvä muu raportointi suojaa niitä sidosryhmiä, joilla ei ole pääsyä yhtiön sisäisen taloudelliseen informaatioon. Lainsäädännön avulla voidaan asettaa vaatimukset tilinpäätösraportoinnin laajuudesta sekä tarkemmista tekijöistä, joita raportoinnissa tulee nostaa esille. (IAASB 2014, 27) ISA 701 -standardi on hyvä esimerkki siitä, miten asetusten avulla voidaan suoraan lisä-

tä sidosryhmien luottamusta tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta ja tarkastustoiminnan läpinäkyvyydestä. Vaikka lainsäädännöllä voidaan vahvistaa yrityksen johdon omistajille jakamaa informaatiota, ei sillä pystytä kokonaisuudessaan sulkemaan pois johdon väärinkäytöksiä tai muuten vastahakoista asennetta yrityksen sisäisten ratkaisujen jakamiseen. Tämän vuoksi informaation jakamisesta tilintarkastajien tarkastuksen tueksi on säädetty suoraan laissa. Ammatillinen skeptisyys johdon yhteistyöhalukkuutta kohtaan sekä objektiivisuus on säilytettävä aina pitkin tarkastusta.

Taloudellisen raportoinnin viitekehys (3) vaikuttaa suoraan siihen, miten yritysjohto ymmärtää siltä odotetun raportoinnin ja kuinka laadukasta raportointia johto lopulta toteuttaa. Liian monimutkaiset raportointivaatimukset tai epäselvästi kuvatut tavoitteet voivat johtaa suoraan heikkolaatuisen tilinpäätösraportointiin. Epäsuorasti tällä on vaikutusta myös tilintarkastusraportointiin ja tilintarkastuksen laatuun. IAASB:n viitekehysten mukaan nykyinen raportointikäytäntö mahdollistaa yritysjohton harkinnanvaraiset ratkaisut, joita tilintarkastajan on lopulta hyvin vaikeaa haastaa vääriksi. Liian tiukka sääntely voisi toisaalta vaikuttaa siihen, että raportointi olisi hyvin jäykkää, eikä merkittävien tilinpäätösrien havaitseminen olisi tilintarkastajalle yhtä helppoa kuin nykyään. (IAASB 2014, 28)

Pörssiyhtiöissä olevat tilintarkastusvaliokunnat vahvistavat yhtiöiden Corporate Governancea (4) ja lisäävät samalla läpinäkyvyyttä ja luottamusta raportoinnin oikeellisuuteen. Corporate Governancen -vaikutusta sidosryhmien asenteisiin voidaan vahvistaa esimerkiksi valitsemalla tilintarkastusvaliokuntiin johdosta riippumattomia henkilöitä. Tarkastusvaliokunnan halukkuus tilintarkastusyhteisön vaihtamiseen voidaan myös nähdä avoimuutta lisäävänä tekijänä. Tilintarkastuksen osalta laatua voidaan parantaa nimenomaa yritysjohton avoimuudella ja mielenkiinnon osoittamisella tilintarkastajan kannanottoihin ja havaintoihin. (IAASB 2014, 31) Tilintarkastuksen arvoa voidaan lisätä huomattavasti, mikäli lakisääteinen PIE-yhteisön tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö sekä asiakasyrityksen tilintarkastusvaliokunta käyvät säännöllisiä keskusteluja tarkastuksen aikana. Lisäksi tilintarkastusyhteisöjä on kannustettu erillisen havaintoja koskevan lisäraportin toimittamisesta tilintarkastusvaliokunnalle. (EU-asetus 537/2014) Aktiivinen vuorovaikutus tilintarkastusyhteisön ja yrityksen johdon välillä lisää tilintarkastuksen laatua ja kasvattaa sidosryhmien luottamusta tilinpäätösinformaation oikeellisuuteen. Vuorovaikutuksessa on kuitenkin aina huomioitava se, ettei yhteydenpito vaaranna tarkastajan riippumattomuutta tai johda esimerkiksi oman työn tarkastamiseen.

Tietotekniikan (5) avulla voidaan luoda hyvin kontrolloitu ja luotettava toimintaympäristö informaation luomiselle, käyttämiselle ja säilyttämiselle. Uudet ja vieraat käyttöjärjestelmät voivat toisaalta asettaa yrityksen toiminnan alttiimmaksi virheille ja johtaa pahimmassa tapauksissa toiminnan kaataviin taloudellisiin ongelmiin. (IAASB 2014, 30) William R. (2013, 325) mukaan erilaisten data-analyysien hyödyntäminen tilintarkastusevidenssin keräämisessä on kasvanut räjähdysmäisesti viimeisimpien vuosien

aikana. Tämä on myös otettava huomioon standardeja suunniteltaessa. Suomalaisten pörssiyritysten tarkastuksessa tarkastusevidenssi voidaan kerätä useiden kansainvälisten tiimien yhteistoiminnalla useista eri maista. Tilintarkastuksen riippuvuus informaation saatavuudesta ja tietojärjestelmien toiminnasta on aina huomioitava tarkastusta suunniteltaessa. Tarkastettavan informaation ja kerätyn evidenssin muotoon ei aina ole mahdollista vaikuttaa, mutta tilintarkastuksen laadun kannalta pörssiyritysten toimintaympäristö on hyvin tärkeää analysoida tarkkaan ja panostaa tarkastuksessa mahdollisiin tärkeimpiin IT-toiminnan ongelma-alueisiin. Toistaiseksi kansainväliset tilintarkastusstandardit eivät kuitenkaan mahdollista tehokkaiden data-analyyysien käyttöä esimerkiksi ISA 701 mukaisten tilintarkastuksen kannalta merkittävien erien määrittämisessä tai muiden riskiarvioiden tekemisessä (William R. 2013, 331).

Kulttuuristen tekijöiden (6) vaikutusta kansainvälisiä yhtiöitä tarkastaessa ei voida sulkea pois tilintarkastuksen laatua tai yhtiön julkaisemaa tilinpäätösinformaatiota tarkasteltaessa. Kansainvälinen yritys voi vaikuttaa omilla valinnoillaan IAASB:n viitekehysten mukaan suoraan tilinpäätösinformaation ja epäsuorasti tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuksen laatu on riippuvainen siitä, onnistuuko tarkastuksen kohteena oleva kansainvälinen yhteisö implementoimaan toimintatapansa organisaation sisällä. Informaation yhdenmukaisuutta voidaan myös kehittää laadukkaalla sisäisellä tarkastuksella ja johdon säännöllisillä vahvistustoimenpiteillä, kuten tarkastuskäynneillä. (IAASB 2014, 32) Suurten kansainvälisten organisaatioiden kulttuurillisten tekijöiden ymmärtäminen auttaa suomalaisia tilintarkastusyhteisöjä myös pörssiyritysten tarkastuksen laadun parantamisessa.

Taloudellisen raportoinnin aikatauluilla (7) on niin ikään suoraan merkitystä tilintarkastajan toimintaan ja tilintarkastuksen laatu voi kärsiä, jos suunnitellussa aikataulussa ei pysytä (IAASB 2014, 35). Lainsäädäntö asettaa suomalaisille pörssiyrityksille aikarajat tilinpäätöksen julkaisemiseksi, minkä vuoksi tilintarkastusyhteisöiden tarkastuksen aikatauluttaminen ja siihen liittyvä panostus on tärkeässä roolissa kattavan tarkastuksen suorittamisessa. Tilintarkastusta tulee suorittaa mahdollisuuksien rajoissa jo tilikauden aikana siten, etteivät aikarajat aiheuta paineen vuoksi olennaista virheellisyyttä tarkastuksen raportoinnissa. Tilintarkastusyhteisöiden tärkeimpiä varoja laadukkaan ja kattavan tarkastuksen suorittamiseksi on ammattitaitoinen henkilökunta (8). Onnistuneet rekrytoinnit, laaja-alainen ja tavoitteellinen koulutus sekä henkilökunnan motivointi ovat avainasemassa laadukkaan tilintarkastuksen suorittamiseksi (IAASB 2014, 34).

Viime kädessä tilintarkastuksen laatuun voidaan IAASB:n viitekehysten mukaan vaikuttaa tilintarkastusyhteisöjä uhkaavilla sanktioilla (9) sekä alan sääntelyllä (10). Tarkastusta ohjaavia sääntöjä ja asetuksia voidaan asettaa kansallisella tasolla ja tilintarkastusyhteisöiden on lisäksi toimittava kaikessa toiminnassaan IAASB:n ja IESBA:n asettamien standardien mukaisesti. Tilintarkastajien toimintaa valvomalla ja sanktioita asettamalla voidaan yleisellä tasolla tarkentaa, minkälaista toimintaa tilintarkastusyhteis-

söiltä odotetaan. Julkisten tarkastusten mahdollisuus lisää yleisesti tilintarkastuksen laatua, koska riski virheellisen tarkastuksen paljastumisesta julkisuudessa voisi merkitä julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yhtiöiden tilintarkastajalle viranomaisen asettamien sanktioiden vuoksi taloudellisesti suuria tappioita sekä yleisesti asiakasyritysten ja muiden sidosryhmien edessä uskottavuuden menettämisen. (IAASB 2014, 34)

Tilintarkastuksen laadun viitekehys käsittelee monitahoisesti tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia osatekijöitä. Tilintarkastusprosessin vaiheet ja valinnat menetelmistä eri vaiheiden aikana vaikuttavat lopulta suoraan tarkastuksen näkyvimpään osaan eli yleistä etua tukevaan tilintarkastuskertomukseen. Pelkillä ISA 701 -standardien mukaisilla raportointia kehittäväillä uudistuksilla ei voida parantaa tilintarkastuksen sidosryhmille antamaa kuvaa vaan lopputulos on lopulta summa prosessin aikana tehdyistä valinnoista, toimintatavoista ja yksittäisistä osa-alueista. Ilman laadukasta tilintarkastusta ei voida saavuttaa laadukasta ja informatiivista tilinpäätösinformaation varmentavaa raportointia.

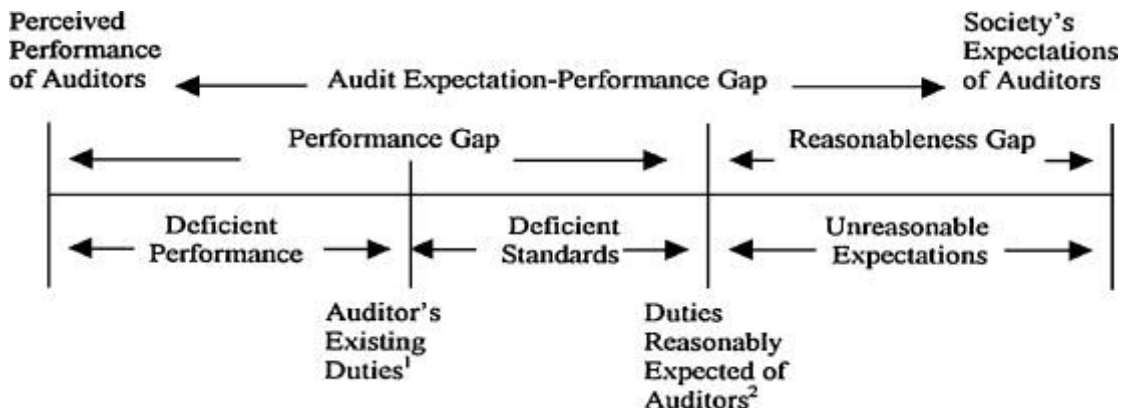
2.3 Tilintarkastuksen odotuskuilu ja informaatiokuilu

Tilintarkastusalan tutkimuksissa on tarkasteltu paljon tilintarkastusyhteisöjen toimintaa ja toisaalta tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien käsityksiä tilintarkastusalaista ja tilintarkastajien vastuista (Vanstraelen, Schelleman, Mewissen & Hofmann 2012, 206). Samat tekijät ovat omalta osaltaan vaikuttaneet myös suoraan siihen, minkälaisia kansainvälisesti sovellettavia tilintarkastusstandardeja IAASB on lähtenyt kehittämään ja implementoimaan osaksi tilintarkastusalan käytäntöjä. Tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien välisille näkemyseroille tilintarkastusalan odotetusta suoriutumisesta verrattuna todelliseen suoriutumiseen on tutkimuksissa käytetty eroavaisuuksia kuvaavaa termiä: tilintarkastuksen odotuskuilu (Expectation gap).

Liggio toi tutkimuksessaan ensimmäisenä tilintarkastuksen odotuskuilun esille vuonna 1974, minkä jälkeen odotuskuilu on ollut laajemman tarkastelun ja useiden tutkimusten kohteena (Troberg & Viitanen 1999, 1). Ilmiötä alettiin tutkia, kun talouskriisin runtelemat yritykset ajautuivat konkurssiin, kritiikki tilintarkastusalaan kasvoi ja tilintarkastuksen uskottavuus tilinpäätöstiedon varmentajana järkkäsi eri sidosryhmien silmissä. (Porter 1993, 49) Samanlaisia piirteitä on noussut esille myös 2008 alkaneen finanssikriisin ja sitä seuranneiden suuryritysten taloudellisten ongelmien myötä (Porter; Hogartaigh; Baskerville 2012, 216).

Termillä odotuskuilu kiinnitettiin huomiota yhteiskunnan odotuksille tilintarkastusalaan ja tilintarkastajien suoriutumista kohtaan. Tilintarkastuksen odotuskuilussa tilintarkastusyhteisöjen suoriutumista tarkasteltiin kuvion 2 mukaisesti vaatimusten kohtuullisuus ja itse tarkastajien suoriutuminen huomioon ottaen. Jälkimmäisen tekijän epäonnis-

tumiseen nähtiin kaksi mahdollisuutta: epäonnistuneet toimintaa ohjaavat standardit tai epäonnistunut tilintarkastajan suoriutuminen. Kohtuuttomuuskuilulla (Reasonableness Gap) tarkoitetaan kuilua tilintarkastajalta odotetun suoriutumisen ja todellisuudessa kohtuullisuuden rajoissa suoritettavan tarkastuksen välillä. Suoriutumiskuilulla (Performance Gap) tarkoitetaan odotuskuilun teoriassa sitä kuilua, joka on tilintarkastajan todellisen suoriutumisen ja kohtuullisuuden rajoissa odotettavan suoriutumisen välissä. (IAASB, 2011; Porter, 1993; Porter ym. 2012; Troberg & Viitanen, 1999)

Kuvio 2: Tilintarkastuksen odotuskuilu (Porter, 1993)

Porter (1993, 50-66) tarkasteli tutkimuksessaan odotuskuilun rakennetta. Hän huomasi, että osa eri sidosryhmien odotuksista eivät olleet kohtuullisin panostuksin toteutettavissa. Odotuskuilua tutkittaessa kohtuuton (Unreasonable Expectations) määriteltiin siten, että odotusten täyttäminen vaatisi tilintarkastusyhteisöltä panoksen, jota ei voisi kustannustehokkaasti suorittaa. Teknologian kehityttyä voidaan myös tätä aluetta pienentää. Pitkälle kehitetyt järjestelmät mahdollistavat nykyään kustannustehokkaamman toimintatavan ja pienentää siten odotuskuilua.

Kuvion 2 odotuskuilussa riittämättömillä standardeilla (Deficient Standards) tarkoitetaan lainsäädännössä tilintarkastajilta vaadittujen toimenpiteiden ja kohtuullisuuden rajoissa oletettujen toimenpiteiden välistä eroa. Riittämättömällä suoriutumisella (Deficient Performance) tarkoitetaan standardien edellyttämän suoriutumisen ja tilintarkastajan todellisen suoriutumisen välistä eroa.

Porter ym. (2012, 235) tunnistavat kohtuuttomuustekijästä huolimatta myös tilintarkastusyhteisön ja standardien asettajan vastuun tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamisessa. Tilintarkastusyhteisöjen toiminta pitäisi joustaa tilanteissa, joissa odotuksia ei olla saavutettu, ja tilintarkastusalan toiminnan lähtökohtana pitäisi olla tavoitteellinen toiminta tilintarkastusta kohtaan asetettujen päämäärien saavuttamiseksi.

Odotuskuilua tarkastelleet komissiot ja erilaiset komiteat pyrkivät löytämään 1970-luvulta asti ratkaisuja tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiseen. Valtaosa kannanotoista suositteli tilintarkastusyhteisöjen riippumattomuuden lisäämistä ja huomion

kiinnittämistä esimerkiksi tilintarkastusyhteisöjen palkkioihin muista kuin tilintarkastuspalveluista. Vaikka selkeää ja yhteneväistä ratkaisua sidosryhmien luottamuksen lisäämiseksi tilintarkastusalaa kohtaan ei löydetty, suositeltiin jo ennen 2000-lukua kattavampaa ja avoimempaa raportointia tilintarkastuskertomuksissa. (Troberg & Viitanen 1999, 29) Tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiseen tarvitaan nimenomaa raportoinnin sisällön muuttamista informatiivisempaan suuntaan. Yritykset kuilun kaventamiseen tilintarkastuskertomuksen pituutta ja muotoa muokkaamalla eivät ole tuoneet toivottua tulosta. (Chong & Pflugrath 2008, 221)

Uusi yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta koskeva PIE-asetus on vastannut edellä mainittuihin kehotuksiin. Tilintarkastajan riippumattomuutta on lisätty ja uudistuksia on perusteltu ajankohtaisilla eri sidosryhmien tarpeilla ja yleisesti kansainvälisten suurten organisaatioiden tilinpäätösinformaation vaikealla ymmärrettävyydellä (McAllister & Bell 2011, 12). Vaikuttaa kuitenkin siltä, että tarpeita uudistuksille olisi ollut jo useamman vuosikymmenen ajan.

Tilintarkastuksen odotuskuilua voitaisiin Porterin (1993, 66) mukaan parhaiten pienentää rakentamalla alan toimintamallit siten, että odotuskuilua kasvattavat tekijät tunnistettaisiin ja mahdollisuudet kuilun kaventamiseen harkittaisiin yksittäin ja ratkaisut implementoitaisiin osaksi alan toimintaa. Yksittäiset toimenpiteet ainoastaan kriittisimpien kuilua kasvattavien tekijöiden korjaamiseksi eivät Porterin mukaan riitä, vaan toiminnan tulee olla johdonmukaista ja kattaa laaja-alaisesti koko alan toiminnot. IAASB pyrkii omalla toiminnallaan tunnistamaan ajankohtaiset odotuskuilua kasvattavat tekijät ja mikäli tekijät kasvavat puutteellisen standardisäännösten takia, voidaan muutoksia standardeihin harkita tarkemmin.

Troberg ja Viitanen (1999) hyödynsivät aikaisempia tutkimuksia vertaillen Suomessa havaitsemansa tilintarkastuskuilun osa-alueita ja löydöksiä muiden tutkimusten havaintoihin. Haastatellut sidosryhmät kaipasivat tilintarkastusyhteisöiltä esimerkiksi kannanottoja tarkastettavan yhteisön työntekijöiden laittomista teoista, pitkän ajan toiminnan jatkuvuuden perusteista ja ei-taloudellisen informaation oikeellisuudesta. Tilintarkastusyhteisöiltä toivottiin jopa tilinpäätösten täydentämistä tapauksissa, joissa tarkastusyhteisö näkisi sen tarpeelliseksi. (Troberg & Viitanen 1999, 68-77)

Tutkimustulokset osoittavat, että tilintarkastajat eivät ole onnistuneet vastaamaan tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien tarpeisiin. Johtopäätösten mukaan sidosryhmien odotukset olivat kuitenkin joissain määrin epärealistiset. Selkeimpänä tilintarkastuksen odotuskuilua kasvattavana tekijänä havaittiin sidosryhmien halu saada ennakkovaroitus mahdollisista riskeistä, joita tilinpäätös ja tarkastettavan yhtiön toiminta piti sisällään. Kaikkia toivottuja tekijöitä ei tutkimuksen aikaan ollut vielä edellytetty Suomen tilintarkastuslaissa. Tässä mielessä odotuskuilua olisi mahdollista pienentää esimerkiksi selkeämmällä raportoinnilla tilintarkastajan vastuista ja tilintarkastuksen rajoitteista tarkastusprosessin aikana. Tilintarkastuksen odotuskuilua koskeneet tutki-

mukset ovatkin tulleet monesti siihen tulokseen, että sidosryhmiä tulisi valistaa tilintarkastajille kuuluvista tehtävistä, jotta epärealistisia odotuksia voitaisiin karsia (Humphrey, Moizer & Turley 1993, 395).

Tilintarkastuksen odotuskuilua kasvattaneet ja merkittävimmät havainnot koskivat tarkastettavan yhteisön erilaisia väärinkäytöksiä (fraud). Sidosryhmät toivoivat aktiivisempaa väärinkäytösten havainnointia ja niiden välitöntä raportointia vastaavalle viranomaiselle. Myös erilaisista tilinpäätösinformaation vääristymistä tulisi ilmoittaa tilintarkastusraportoinnin yhteydessä. Tutkimuksen aikaan Suomessa ei ollut suoraa lainsäädäntöä tai standardeja koskien tilintarkastusväärinkäytösten raportoimista, mikä kasvatti tilintarkastuksen odotuskuilua odotusten ja tilintarkastajan todellisen suoriutumisen välillä. (Troberg & Viitanen 1999, 78-79) Väärinkäyttöksiin oli kuitenkin jo tähän aikaan alettu kiinnittää huomiota esimerkiksi lisäämällä tilintarkastajan raportointivastuuta Cohen komission päätöksellä 1980-luvulla (Cohen comission, 1987).

Tähän päivään mennessä tilintarkastuksen odotuskuilua on pyritty Suomessa kaventamaan myös näiden tekijöiden osalta. Suomalaisissa pörssiyhtiöissä tilintarkastusvaliokunnat tekevät tilintarkastusyhteisöjen kanssa yhteistyötä informaation jakamisen osalta. Myös mahdollisia väärinkäytösasioita voidaan käsitellä osapuolten välillä. Tilintarkastusyhteisöt ovat myös hyvin valveutuneita huomioimaan mahdolliset väärinkäytökset omassa tarkastussuunnitelmassaan. Tilintarkastuksessa ei voida koskaan sulkea pois väärinkäytöksen mahdollisuutta ja motiivit esimerkiksi tilinpäätösinformaation vääristämiselle voivat olla moninaiset. Suomalaisten pörssiyhtiöiden tilinpäätöksiä tarkastavat Big four -tilintarkastusyhteisöt nostavat väärinkäytöksen riskin aina korkean riskin alueeksi omassa tarkastustyössään. ISA 701 -standardin mukaisista tarkastuksen kannalta keskeisten tekijöiden raportoinnissa oletuksena on, että tilintarkastusyhteisöt nostavat esille nimenomaa johdon harkintaan liittyviä tilinpäätöseriä. Harkinnanvaraisten erien määrittäminen voi olla vaikeaa monimutkaisten laskelmien takia, mutta erät sisältävät toisaalta myös aina merkittävän riskin johdon tarkoituksella tekemille epärealistisille arvostuksille.

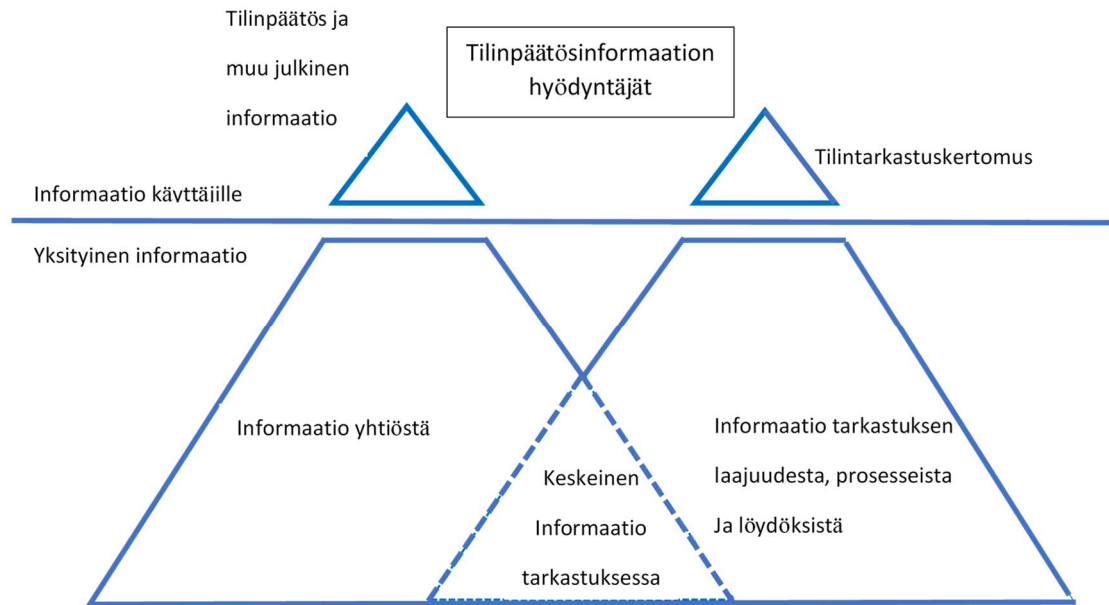
Trobergin ja Viitanen tutkimus osoitti, että suurin tilintarkastuksen odotuskuilua Suomessa kasvattava tekijä oli epärealistiset odotukset tilintarkastajan suoriutumista kohtaan. Troberg ja Viitanen (1999, 90) määrittelevät Porterin tapaan tilintarkastuksen suoriutumiseksi kohtuullisuuden rajoissa odotettavat tekijät vertaamalla muutoksella saavutettuja suorituksia kasvaneisiin kustannuksiin. Troberg ja Viitanen havaitsivat, että kohtuuttomuuteen vaikuttavat kustannustehokkuuden lisäksi tilintarkastajan pätevyys, asiakassuhteiden suhteeton heikkeneminen ja muiden lainsäädännöllisten tehtävien hoitamisen vaikeutuminen. Tällaisia Suomessa havaittuja kohtuuttomia tilintarkastajilta vaadittuja ja toisaalta tilintarkastuksen odotuskuilua kasvattavia tekijöitä olivat ei johtoasemassa olevien työntekijöiden rikkeistä raportoiminen, kannanotot tarkastettavan yhtiön johtamiskulttuuriin, pitkän ajan odotuksista raportoiminen sekä ilmoittaminen sel-

laisista rikkeistä, jotka eivät vaikuttaisi tarkastettavan yhtiön kirjanpitoon. Edellä mainittujen tekijöiden raportoiminen osana tilintarkastusta ei olisi kustannustehokasta, sillä tilintarkastusyhteisöiltä vaadittaisiin huomattavasti suuremmat voimavarat kaikkien rikkeiden huomioimiseksi. Tilintarkastajan tulisi myös raportoida asioista, jotka eivät sen työnkuvaan kuulu. (Troberg & Viitanen 1999, 90-99)

Epärealististen tavoitteiden toteuttaminen ei ainoastaan nostaisi tilintarkastuksen kustannuksia, vaan tämän lisäksi tilintarkastaja joutuisi muuttamaan perinteistä tilintarkastusevidenssiin perustuvaa raportointiaan spekulatiivisempaan suuntaan ja kommentoimaan asioista, jotka perinteisesti kuuluvat tarkastettavan yhtiön johdon vastuulle. Standardien ja ammattieettisten periaatteiden mukaan tämä ei olisi mahdollista esimerkiksi oman työn tarkastamisen tai riippumattomuuden valossa. Lowen (1994, 39) mukaan huolimatta siitä, miten kovin tilintarkastajat yrittäisivätkin tarkastustoiminnallaan kuilua kaventaa, haluavat sidosryhmät liittää tilintarkastajan suoriutumisen osasyys yrityksen toiminnan kaatumiselle.

Uusimmat ISA-standardit mahdollistavat omalta osaltaan tilintarkastusyhteisöjen ja sidosryhmien välisen odotuskuilun pienentämistä. Standardiuudistuksilla on selkiytetty tilintarkastusyhteisöiltä vaadittuja toimintatapoja PIE-yhteisöjen tilintarkastuksissa. Nykyiset uudistukset tuovat toisaalta läpinäkyvyyttä tilintarkastustoimintaa kohtaan. Tämä voi johtaa siihen, että sidosryhmät saavat paremman käsityksen siitä, mitä tekijöitä tilintarkastusprosessiin todellisuudessa kuuluu ja minkälaisia odotuksia tilintarkastusalalle on kohtuullista asettaa. Näin voitaisiin pienentää tilintarkastuksen odotuskuilua, kun kohtuuttomien vaatimusten määrä laskisi.

Tilintarkastuksen odotuskuilua tarkasteltaessa on kuitenkin hyvä ymmärtää, ettei sen täyttäminen kokonaisuudessaan ole realistinen tavoite. Kingsleyn (2018, 10) mukaan tilintarkastuksen odotuskuilu on itseasiassa suurimmillaan yli neljäänkymmeneen vuoteen. Tilintarkastuksella ei voida koskaan vastata kaikkien sidosryhmien toiveisiin, eikä alalle ominaiset tilintarkastusriskit mahdollista koskaan täydellisen varmuuden takaimista tilinpäätöksestä lausuttaessa. Vanstraelenin ym. (2012, 206) mukaan aiemman tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamista tavoitelleet yritykset ovat historiaa ja nykyiset raportointiuudistukset pyrkivät parantamaan tilintarkastuksen osapuolten asemaa kuvion 3 esittävää tilintarkastuksen informaatiokuilua kaventamalla.

Kuvio 3: Tilintarkastuksen informaatiokuilu (IAASB, 2011)

Vanstraelen ym. (2012, 206) tarkoittavat informaatiokuilulla sidosryhmien päätöksensä tueksi tarvitseman informaation ja julkisesti tarjolla olevan informaation kuilua. IAASB:n (2011, 9) mukaan käyttäjille lisääntynyt informaatio voi olla peräisin tarkastettavalta yhtiön johdolta ja muilta hallintoelimiltä tai tilintarkastajilta. ISA 701 -standardi vahvistaa sijoittajien saamaa informaatiota nimenomaa tarkastuksen laajuutta, prosesseja ja löydöksiä koskien vahvistamalla samalla koko tarkastusprosessin läpinäkyvyyttä. Informaatiokuilua kaventaakseen tilintarkastajien ja sijoittajien välillä tulisi kuitenkin vallita ymmärrys siitä, minkälaista informaatiota sijoittajat päätöksenteon tuekseen kaipaavat. Sijoittajat eivät ole tutkimusten mukaan kaivanneet esimerkiksi informaatiota tilintarkastajien tarkastukseen kohdistuvista prosesseista tai tarkastustiimien kokoonpanoista. Tarkastuksia valvovien viranomaisten valvontaan luotetaan, eikä tarkastusprosessien selvittäminen tilintarkastuskertomuksessa siten kavenna suoraan informaatiokuilua. Sijoittajat kaipaavat sen sijaan informaatiota esimerkiksi riskialueista, kontrollien tehokkuudesta ja johdon tekemistä harkinnanvaraisista ratkaisuista. (kts. Vanstraelen ym. 2012)

Tilintarkastuksen odotuskuilulla ja informaatiokuilulla ei tarkoiteta yhtä ja samaa asiaa, mutta ne linkittyvät suoraan toisiinsa. Informaatiokuilun pieneminen johtaa tilintarkastajalla olevan informaation siirtymiseen sidosryhmien käytettäväksi. Tilinpäätösten parempi ymmärtäminen taas auttaa suoraan esimerkiksi sijoittajien päätöksentekoa globaaleilla markkinoilla. (IAASB 2011, 8) Tästä johtuen ISA 701 -standardin voidaan nimenomaa nähdä kaventavan tilintarkastuksen informaatiokuilua. Tilintarkastuksen informaatiokuilua voidaan pienentää ainoastaan lisäämällä tilinpäätösinformaatiota

hyödyntävien sidosryhmien saataville sellaista päätöksenteon kannalta olennaista tietoa, jota ei aiemmin ole ollut käytössä. Tieto voi tulla tarkastettavan yhtiön raportoinnin kautta siinä missä tilintarkastusraportoinninkin myötä. Tilintarkastajan kautta tulevilla raportoinnilla on nähty saavutettavan parempi luottamus ja siten suurempi informaatiokuilun kapeneminen, joskin lisääntyneen raportoinnin on myös nähty heikentävän tilintarkastusyhteisön ja asiakkaan välistä suhdetta. (IAASB 2011, 9-10)

Tutkimuksissa on pyritty selvittämään sitä, miten hyvin raportointiuudistuksilla kyetään kaventamaan informaatiokuilua. Bédard ym. (2016) tutkivat viimeaikaisten tilintarkastusraportointiuudistusten vaikutusta tilintarkastuksen informaatiokuilun kaventamiseen. Tutkimuksessa analysoitiin 40:n uudistukseen kohdistuvien tutkimusten tuloksia. Tutkijat havaitsivat tulosten olevan ristiriitaisia keskenään, mutta pääosin uudistuksilla havaittiin olevan positiivinen ja potentiaalinen vaikutus informaatiokuilun kaventumiseksi. Uudistusten uskotaan kuitenkin positiivisten tekijöiden vastapuolena mahdollistavan kuilua kasvattavien piirteiden esiin nousemista. Bédardin ym. (2016, 272) mukaan uudistukset saattavat kannustaa johtoa raportoimaan aggressiivisempia kirjanpidollisia arvioita tarkastusvaliokunnilleen tai toisaalta olemaan haluttomampia tilintarkastajille välitettävän tiedon julkaisemiseen.

Tilintarkastuksen informaatiokuilua kavennettaessa on olennaista arvioida sitä, min-kälaisen lisäarvon nimenomaa tilintarkastajan lisääntyvä raportointi tuo sidosryhmille. Tilintarkastajan aiempiin tehtäviin on kuulunut tilinpäätösinformaatiossa olevan tiedon oikeellisuuden varmistaminen. Uudella raportointimallilla tilintarkastusyhteisöt joutuvat siirtymään ulos mukavuusalueeltaan ja ottamaan osaa aiemmin yrityksen johdolle pääosin kuuluneeseen informatiivisuutta lisäävään raportointiin. Onnistuessaan uudistus mahdollistaa informaatiokuilun kapenemisen ja paremman edellytyksen globaaleille markkinoille ja talouden toiminnalle. Epäonnistuessaan tilintarkastusyhteisön raportointi ei kuitenkaan vastaa sille asetettuja tavoitteita ja vaikutukset jäävät siten saavuttamatta. Myös tilintarkastuksen keskittyminen perinteisille osa-alueille saattaa kärsiä, jos resursseja joudutaan käyttämään tarkastuksen kannalta epäolennaisiin asioihin.

3 TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN UUDISTAMINEN JA TILINTARKASTAJAN VELVOLLISUUDET

3.1 Tilintarkastuskertomus

Suomessa tilintarkastuskertomuksen antamisesta säädetään 19.8.2016 uudistuneessa tilintarkastuslaissa. Tilintarkastuslain uudistuksella on pantu täytäntöön EU-tilintarkastusdirektiiviin tehdyt muutokset sekä suomalaisten pörssiyhtiöiden eli yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen (public interest entity, PIE) tilintarkastusta koskeva EU-asetus. Keskeisimmät tilintarkastuslakiin tehdyt muutokset koskevat tilintarkastuskertomuksen lisäksi tilintarkastuksen kohdetta, seuraamusjärjestelmää sekä PIE-yhteisöjen tarkastusta koskevia lisäsäännöksiä (Suomen Tilintarkastajat, 8/2016).

Tilintarkastuskertomuksen antaminen on tilintarkastusyhteisön tärkein raportointimuoto (Aho & Vänskä 1995, 106). Tilintarkastuskertomuksesta lausutaan tilintarkastuslaissa tilintarkastuksen sisältöä käsittelevässä kolmannessa luvussa. Tilintarkastuslain mukaan (3:1) varsinaisen tarkastuksen kohteena on yhteisön tilikauden kirjanpito, tilinpäätös sekä hallinto. Laki velvoittaa (3:3) tilintarkastusyhteisöjä noudattamaan varsinaisessa tarkastustyössä myös EU-lainsäädännön mukaisia kansallisella tasolla pakottavia kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja.

Tilintarkastuskertomus on päivätty, tilintarkastajan allekirjoittama, lausunto tarkastuksen kohteena olevan yhtiön tilinpäätöksestä (2006/43/EY). Tilintarkastuskertomuksessa tulee lausua tilintarkastuslain (3:5) mukaan seuraavista asioista:

- Antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan yhteisön tuloksesta ja taloudellisesta asemasta
- Täyttääkö tilinpäätös kaikki lakisääteiset vaatimukset
- Onko toimintakertomus laadittu sen laatimiseen sovellettavien säännösten mukaisesti
- Ovatko tarkastetun tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tiedot yhdenmukaiset

Tilintarkastaja voi antaa lausunnon vakiomuotoisena, varauman sisältävänä tai kielteisenä. Eri lausuntojen sisältövaatimuksista säädetään ISA 700 -sarjan kansainvälisissä tilintarkastusstandardeissa. Tarkastuskertomuksessa tulee käydä ilmi, mikäli tilintarkastaja ei voi antaa yhtiön tilinpäätöksestä lausuntoa. Vaikka tarkastettavan yhtiön toimintakertomus on poistettu uudessa tilintarkastuslaissa varsinaisen tarkastuksen kohteista, tulee tilintarkastajan kuitenkin lausua siitä direktiivien vaatimalla tavalla. Tilintarkas-

tuskertomuksessa tulee todeta, onko toimintakertomuksessa havaittu olennaisia virheellisyksiä, sekä ilmoitettava mahdollisten virheiden luonteesta.

Raportointiuudistusta edeltävää tilintarkastuskertomusta on kritisoitu esimerkiksi siitä, että informatiivisuus kärsii, kun raportoinnissa käytetään vain kohteesta riippumaton vakiotekstiä (Troberg 2016, 29). Euroopan parlamentin ja neuvoston PIE-asetuksessa vaaditaan tilintarkastusraportoinnille hyviä perusteluita ja vankkaa pohjaa, jotta tilintarkastuskertomuksella voidaan vahvistaa sijoittajien luottamusta tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta. (EU-asetus 537/2014) Kansallisen tason lainsäädäntöuudistuksilla sekä kansainvälisillä uusilla ja uudistetuilla tilintarkastusstandardeilla on pyritty parantamaan tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien luottamusta tilintarkastusyhteisöjen rooliin tarkastettavien yhtiöiden riippumattomana tilintarkastajana. Uudistukset ovat koskettaneet vahvasti yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tarkastusta ja siten vaikuttaneet myös suomalaisten pörssi-yhtiöiden tarkastamiseen ja tilintarkastusraportointiin.

Sen lisäksi että tilintarkastuslaki velvoittaa PIE-yhteisöjen tilintarkastajia noudattamaan EU-asetuksia ja -direktiivejä tarkastuksessaan ja raportoinnissaan, on laissa säädetty muita tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta lisääviä kannanottoja. Tilintarkastuslaki (3:5) velvoittaa tilintarkastusyhteisöä ilmoittamaan kertomuksessa, mikäli on havaittu, että tarkastettavan yhteisön johtoon kuuluva henkilö on syyllistynyt tekoon, jolla voi olla vahingonkorvausvelvoitteita yhteisöä kohtaan tai mikäli henkilö on rikkinut yhteisöä koskevaa lakia tai yhtiösopimusta. Julkisen kaupankäynnin kohteena olevissa yhtiöissä tämänkaltainen lausunto ei kuitenkaan ole todennäköinen, sillä lähtökohteisesti pelkästään hallinnointikoodin eli Corporate Governancen noudattaminen suojaa suomalaisia pörssi-yhtiöitä tämänkaltaisen väärinkäytöksen uhalta.

Tilintarkastuslain kolmannen luvun viidennessä pykälässä säädetään myös, että *”tilintarkastuskertomuksessa on annettava tarpeelliset lisätiedot seikoista, joihin tilintarkastaja kiinnittää erityistä huomiota sekä tiedot seikoista, jotka voivat antaa olennaista aihetta epäillä yhteisön tai säätiön kykyä jatkaa toimintaansa”*. Pykälä on Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen mukainen. PIE-asetuksen (EU-asetus 537/2014) tilintarkastuskertomusta käsittelevän kymmenennen artiklan mukaan tarkastuskertomuksessa tulee mainita tilintarkastuksen lisäksi seuraavat asiat:

- Kuka tai mikä taho on valinnut tilintarkastajan
- Valitsemispäivämäärä sekä tilintarkastustoimeksiannon kesto
- Kuvaus merkittävimmistä arvioiduista olennaisen virheellisyyden riskeistä, yhteenveto toimenpiteistä riskien pienentämiseksi sekä tarvittaessa keskeiset riskeihin liittyvät havainnot
- Selitys, missä määrin lakisäateisellä tilintarkastuksella katsottiin voitavan havaita sääntöjenvastaisuudet

- Vahvistus riippumattomuudesta ja siitä, ettei kiellettyjä muita kuin tilintarkastuspalveluja ole tarjottu
- Ilmoitus tarjotuista muista kuin tilintarkastuspalveluista

Artikla kieltää lisäksi ristikkäisviittaukset asiakasyrityksen tilintarkastusvaliokunnalle annettavan lisäraportin kanssa sekä väärinkäsitysten välttämiseksi viittaukset toimivaltaisen viranomaisen nimeen. Tilintarkastuskertomuksen tulee olla kielellisesti selkeä ja yksiselitteinen.

Suomalaisten pörssiyritysten tilinpäätöksistä annettavat tarkastuslausunnot ovat pääosin vakiomuotoisia ja kielteisten lausuntojen jättäminen on hyvin harvinaista PIE-yhteisöjä koskevien tarkastusten osalta. Tilintarkastusyhteisöt saattavat kuitenkin kiinnittää tarkastuskertomusta lukevien sidosryhmien huomion havaittuihin epäkohtiin tai riskeihin myös julkisesti noteerattujen yritysten tilintarkastuskertomuksissa. Vaikka tarkastuskertomus annettaisiin vakiomuotoisena ja tilinpäätöksen todettaisiin antavan riittävän ja oikean kuvan yrityksen taloudellisesta tilasta, voi tilintarkastaja mukauttaa lausuntoa yrityksen taloudelliseen tilanteeseen liittyvien epävarmuuksien osalta. Tämä on saattanut tarkoittaa esimerkiksi huomion kiinnittämistä yrityksen rahoitusjärjestelyihin. Yrityksen taloudellinen tilanne on voinut olla heikko jo useamman perättäisen tilikauden ajan ja mahdollisten lainakovenanttien laukeaminen on saattanut johtaa rahoituksen uudelleenjärjestelyihin. Jos mahdolliset rahoitusjärjestelyt ovat kesken vielä tilinpäätöshetkellä, voi tilintarkastaja tilintarkastuskertomuksessaan kuvata tarkemmin yrityksen jatkuvuutta uhkaavia tekijöitä ja raportoida, että rahoitusjärjestelyiden mahdollinen epäonnistuminen voisi olla uhka yrityksen toiminnan jatkuvuudelle. Going Concern -arviot liittyvät pääosin nimenomaa yrityksen heikkoon taloudelliseen tilanteeseen, joka kävisi ilmi tilinpäätöksestä selkeästi myös ilman tilintarkastajan antamaa lausuntoa. Vaikka lausunnolla voi olla merkittävä vaikutus sijoittajan tekemiin päätöksiin, ei mukautetun lausunnon antamisella ole kuitenkaan nähty suoraa seurausta yritysten konkurssien ja de-listautumisten kanssa (Menon & Williams 2010, 2103-2104).

PRH:n tilintarkastusvalvonta suorittaa Suomessa laaduntarkastusta tilintarkastuskertomuksiin. Viimeisimpien tarkastuskertomusta koskevien uudistusten jälkeen kertomusten laatuun on kiinnitetty erityistä huomiota. Tarkastukset ovat osoittaneet, että etenkin suurten suomalaisten pörssiyritysten tilinpäätöksiä tarkastavien tilintarkastusyhteisöjen raportointi on ollut muotoseikkojen osalta pääsääntöisesti virheetöntä. Tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista raportointia koskien PRH on kuitenkin havainnut, ettei seikan osalta ole perusteltu riittävän tarkasti, minkä vuoksi kyseinen seikka on keskeiseksi valittu. (PRH vuosiraportti, 2018) Havainnoista voidaan päätellä, että pörssiyritysten tarkastuksissa tilintarkastusyhteisöt ovat kyenneet implementoimaan muotoseikkojen osalta uudet standardit hyvin osaksi tarkastustaan. Havainnot kuitenkin vahvistavat käsitystä, ettei tilintarkastusyhteisöillä ole vielä selkeää käsitystä siitä, mitä raportoinnista odotetaan. Tästä johtuen on mielekäästä myös tämän pro gradu -tutkielman

osalta tarkastella nimenomaa vertailun näkökulmasta sitä, miten jos lainkaan tilintarkastusyhteisöt ovat raportointiaan kahden vuoden sisällä muuttaneet.

Kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja säättävä IAASB suoritti kattavan prosessin ennen uusien ja uudistettujen tilintarkastuskertomusta muokkaavien standardien säätämistä. Tilintarkastuskertomuksen parantamiseen tähdännyt projekti ”*improving the auditor’s report*” sisälsi muun muassa tilintarkastuskertomuksen aikaisemman roolin tarkastelun ja käsityksen luomisen muuttuneista, tilintarkastuskertomusta päätöksenteosaan hyödyntävien, sidosryhmien tarpeista. Tilintarkastuksen keskeinen luonne ja jopa suurin osa tilintarkastuskertomuksen muotoseikoista ovat olleet pysyviä viimeisen 75 vuoden aikana minkä vuoksi voidaan väittää, että standardeja säättävä elin on vähintäänkin mukavuusalueensa ulkopuolella (McAllister & Bell 2011, 11).

IAASB:n puhemiehen Arnold Schilderin mukaan sidosryhmille lisäarvoa tuottava informatiivinen tilintarkastuskertomus johtaa laadukkaan tilintarkastuksen suorittamiseen (IAASB 2012, 1). Laadukas ja informatiivinen raportointi on tämän myötä yksi tärkeimmistä osatekijöistä laadukkaan tilintarkastuksen saavuttamisessa. IAASB (2012, 2) on tilintarkastuksen raportointia päätöksenteossaan hyödyntävien sidosryhmien mielipiteitä tutkimalla havainnut, että perinteinen tilintarkastajan antama lausunto ei enää nykyisessä globaalien talouden ympäristössä ole riittävän informatiivinen kuvaamaan tarkastettavan yhtiön taloudellista tilannetta. Tutkimusten perusteella nimenomaa merkittävälle muutokselle on nähty sidosryhmien keskuudessa tarvetta, eikä siten pitkällä aikavälillä toteutettavat maltilliset muutokset olisi olleet tarkastuksen läpinäkyvyyden kannalta riittäviä.

Vuonna 2011 aloitetun tilintarkastusraportoinnin muutostyön haluttiin olevan pohja avoimemmalle keskustelulle tilintarkastajien ja tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien välille. Samalla pyrittiin tuomaan läpinäkyvyyttä koko tilintarkastusprosessiin nostamalla esille aiempaa laajemmin tilintarkastajan näkökulmia toimeksiantokohtaisista merkittävistä tekijöistä. ISA 701 -standardiin johtanut merkittävin tilintarkastuskertomusta uudistanut tekijä oli PIE-yhteisöjen tarkastuksen kannalta keskeisten tekijöiden raportointi ja niiden oikeellisuuden varmistamiseksi tehtyjen toimenpiteiden informoiminen tilinpäätösinformaatiota hyödyntäville sidosryhmille. Aiemmat ISA-standardit olivat edellyttäneet toimeksiantokohtaista ja tarkempaa raportointia ainoastaan tilanteissa, joissa tilintarkastaja päätyi antamaan tilinpäätöksestä mukautetun tilintarkastuslausunnon (IAASB 2012, 17). Tilintarkastuskertomuksen informatiivisuuden ja toiminnan vastuiden läpinäkyvyyden lisäämiseksi suunniteltiin myös tarkennuksia tilintarkastuskertomuksessa lausuttavista asioista. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi lausunto tilintarkastajan ja johdon välisistä vastuista sekä johtopäätös johdon suorittamista Going Concern -toimenpiteistä tilinpäätöstä laadittaessa. Informatiivisuutta haluttiin parantaa toisaalta myös selkeällä, muusta tarkastuskertomuksesta eroavalla, tilintarkas-

tuskannanotolla ja muun toimeksiantokohtaisen informaation selkeällä esittämisellä. (IAASB 2012, 6)

Aiemmat raportointiuudistukset ovat epäonnistuneet johtuen heikosta yleisestä sovellettavuudestaan ja ensisijaisten osapuolien puutteellisesta konsultoinnista (Vanstraelen ym. 2012, 193) Vanstraelen ym. tutkivat uusimman raportointiuudistuksen kannatusta haastatteleamalla sekä tilintarkastuskertomusten käyttäjiä että tilintarkastajia. Tutkijoiden mukaan merkittävimmät tekijät uudistuksessa olivat sen kyky luoda sijoittajille tarpeellista informaatiota ja toisaalta luoda uskoa tilintarkastuksen laatua kohtaan. Tutkimustulosten mukaan molemmat osapuolet ymmärtävät ja hyväksyvät tarpeen tarkemman tilintarkastajan pohdinnan lisäämiseksi tilintarkastuskertomukseen. Tätä kautta mahdollistetaan sijoittajien tarkempi analyysi koskien merkittävimpiä tilinpäätöseriä ja suoritettua tilintarkastuksen laatua. Raportointimallin uudistamisella on Vanstraelenin ym. (2012, 207) mukaan mahdollisuus kaventaa tilintarkastuksen informaatiokuilua ja lisätä toiminnan läpinäkyvyyttä.

Jotta standardiuudistuksen tavoitteet voidaan saavuttaa, olisi tärkeää, että uudistettu tilintarkastus olisi käyttäjälleen myös mahdollisimman helppolukuinen. Suomalaisten pörssiyritysten sijoittajat voivat esimerkiksi olla kiinnostuneita tilintarkastuskertomuksen hyödyntämisestä omassa päätöksenteossaan. Mikäli uudelle tilintarkastuskertomuksen sisällölle ei olisi selkeää vaadittua esitystapaa, voisi toimeksiantokohtaisten tietojen havainnointi hankaloitua. Viime kädessä tilintarkastuskertomuksen lukijaa saattaa kiinnostaa tilintarkastuskertomuksessa ainoastaan tilintarkastajan antaman lausunnon muoto ja mahdolliset toimeksiantokohtaiset tilintarkastuskertomuksessa esille nostetut asiat. IAASB on onnistunut huomioimaan nämä tekijät standardien laadinnassa, ja standardien mukaan pörssiyritystä koskeva tieto tulee kaikissa tapauksissa raportoida yhtenäisen otsikoinnin alla.

Uusien raportointiuudistusten myötä PIE-yhteisöjen tilinpäätöksistä annetut tilintarkastuskertomukset ovat pidempiä kuin aiemmat kertomukset. Baskerville, Hogartaigh ja Porter (2010) suorittivat kattavan tutkimuksen tilintarkastuskertomusten pituuden vaikutuksesta niiden tulkittavuuteen. Tutkimuksessa 252 henkilön kohderyhmä jaettiin neljään pienempään ryhmään, joiden johtopäätökset tilinpäätöksistä testattiin neljän eri rakenteen omaavilla tilintarkastuskertomuksilla. Tutkimus ei löytänyt tilintarkastuskertomuksen muodolla tai pituudella merkittävää vaikutusta sidosryhmien tekemiin johtopäätöksiin. Tämän tutkimuksen perusteella uusien raportointistandardien seurauksena tilintarkastuskertomusten pitenemisestä ei tule ainakaan merkittävästi heikentämään sidosryhmien johtopäätöksiä, vaan tavoitteensa mukaan pystyy aidosti lisäämään tilintarkastuskertomusten informatiivisuutta.

Suomalaisten KHT-tilintarkastajien näkemys tarkastuskertomuksen pitenemiseen on ollut kuitenkin ristiriitaista. PIE-yhteisöjen tarkastusta koskevat uudenmalliset tarkastuskertomukset on nähty raskaslukuisiksi. Informatiivisuuden käänköpuolena on epäily

siitä, onko tilintarkastuskertomusta tarkastelevalla sijoittajalla enää motivaatiota lukea ja kykyä ymmärtää monimuotoista ja paljon tietoa sisältävää tilintarkastuskertomusta. (kts. Lampinen, 2017) Tähän liittyen on tulevaisuudessa tarpeen saada lisätietoa, jotta tilintarkastusraportointia ja informaation määrää voidaan ohjata siten, että uudistuksesta saadaan mahdollisimman suuri hyöty irti tavoitteiden näkökulmasta.

Baskervillen ym. (2010, 9-11) huomasivat toisaalta, että mitä harvemmin tilintarkastuskertomusta luetaan, sitä herkemmin epäillään tarkastuskertomuksen kykyä taata tilinpäätöksen informaation oikeellisuus. Löydös tuo ristiriitaisuutta raportointistandardien toivottuun vaikutukseen. Sidosryhmät ovat itse toivoneet toimeksiantokohtaisempaa raportointia, mikä edesauttaa tarkastuksen kannalta keskeisimpien tekijöiden havainnointia. Tilintarkastuskertomuksen piteneminen voi toisaalta johtaa siihen, etteivät harvemmin tarkastuskertomuksia tarkastelevat lukijat vaivaudu lukemaan koko tarkastuskertomusta, vaan tekevät johtopäätöksensä suoraan alussa lausuttavan tilintarkastuslausunnon perusteella. Tämä voisi puolestaan tutkimuksen perusteella johtaa siihen, ettei tilintarkastusprosessin läpinäkyvyyden ja luotettavuuden tavoitteet täysin täyttyisi. Baskerville ym. (2010, 11) mukaan tilintarkastuskertomus ei välttämättä olekaan paras mahdollinen väline tilintarkastuksen ja tilintarkastajan odotusten ilmaisuun, koska merkittävä osa sidosryhmistä jättää kertomuksen lukematta tai lukee sen vain osittain.

Raportointiuudistus tulee mahdollisesti vaikuttamaan ennemminkin suurten institutionaalisten sijoittajien päätöksentekoon ja esimerkiksi suomalaisiin pörssiyhtiöihin sijoittavien piensijoittajien kiinnostus raportointiuudistuksen hyödyntämiseen on verrattain huomattavasti pienempi. Trobergin (2016, 29) mukaan huolimatta siitä, että tilintarkastuskertomuksessa ilmenevä lisätieto voi olla hyvinkin hyödyllinen, informaatio-tulva saattaa aiheuttaa sen, ettei tilintarkastuskertomuksesta lueta muuta kuin lopullinen lausunto tilinpäätöstä koskien. Uuteen raportointimalliin tottuminen tulee Trobergin mukaan viemään aikaa ja alkuun raportointi saattaa olla tarkastettaville yhtiöille jopa haitallista, koska sijoittajat voivat tehdä tietämättömyyttään vääriä johtopäätöksiä keskeisten seikkojen raportoinnista.

IAASB:n selvityksen (2012, 21) mukaan osa tilinpäätösinformaatiota päätöksenteosaan hyödyntävien sidosryhmien edustajista olisivat halukkaita viemään tilintarkastajan raportointivelvoitteita vieläkin pidemmälle. Tilintarkastajalta toivottaisiin suoraa kannanottoja tarkastettavien pörssiyhtiöiden kirjanpidollisiin käytäntöihin, yhteisön toimintamalleihin sekä jopa johdon tekemiin päätöksiin ja tulevaisuuden näkymiin. Tämän tyylinen ratkaisu ei kuitenkaan nykyisen lainsäädännön tai standardien puolesta ole mahdollinen eikä varmasti myöskään tilintarkastusalan näkökulmasta pidemmällä tähtäimellä elinkelpoinen. Riippumattomuuden ja uskottavuuden säilyttämiseksi tilintarkastajan on vältettävä välitöntä tai edes välillistä vaikuttamista yrityksen tilinpäätökseen vaikuttaviin taloudellisiin ratkaisuihin. Troberg ja Viitanen (1999, 152) havaitsivat niin ikään sidosryhmien toiveissa epärealistisia piirteitä. Ylimääräiset kannanotot tulevai-

suuden näkymistä nostavat heidän mukaansa riskiä oman työn tarkastamiselle, eikä tarkastajalla ole todennäköisesti edes osaamista tulevaisuuden näkymistä lausumiseen. Ahon ja Vänskän (1995, 65) mukaan tilintarkastus on perinteisesti laillisuustarkastusta, eikä tarkastuksen tavoitteena ole koskaan johdon menettelytapoihin puuttuminen tai yhteisön tulevaisuuden ennustaminen. Yrityksen johtaminen ja toiminnan suunnittelu on selkeästi kuuluttava yhtiön johdon tehtäviin. Tilintarkastajan tehtäviin kuuluu kokonaan uuden tiedon luomisen sijaan mahdollisten johdon markkinoille viestimien virheellisten tietojen korjaaminen. Toiveet kuvaavat modernin tilintarkastusalan muutosta: Informaatiokuilun pienentämiseksi tilintarkastusyhteisöiltä toivotaan entistä enemmän raportointia niiltä alueilta, jotka ovat aiemmin kuuluneet yritysjohdon tai muiden sidosryhmien tehtäviin. Tämä vaatii tilintarkastusosalta suurta joustavuutta ja nopeaa uusien käytäntöjen soveltamista.

Uudistettujen kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaista tilintarkastuskertomusta luettaessa on olennaista ymmärtää, etteivät tarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen tai muiden toimeksiantokohtaisten huomioiden esille nostaminen tarkoita sitä, että niistä lausuttaisiin erillisinä osa-alueina tilintarkastuskertomuksessa. Keskeisten seikkojen esille tuomisen on tarkoitus informatiivisuutta lisäämällä tuoda lisäarvoa tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien päätöksentekoon. Aiemmin tilintarkastuskertomuksen rooli sidosryhmille on enemminkin karkeasti ollut hyväksytyn tai hylätyn lausunnon antaminen yhtiön tilinpäätöksestä. Tilintarkastajan tilinpäätöksestä antaman lausunnon rooli sidosryhmille tärkeimpänä tilintarkastuskertomuksen elementtinä tuskin tulee myöskään jatkossa hiipumaan. Lisäarvomallin kehittäminen on tilintarkastusosalalle toimintatapana uusi, joskin muuttuvien globaalien markkinoiden takia perusteltu. Selvää on, että PIE-yhteisöjen tilintarkastajien on jatkossa panostettava huomattavasti enemmän raportointiinsa ja yritettävä palkata tämän alan asiantuntijoita omiin organisaatioihinsa. Nähtäväksi jää, miten tilintarkastusyhteisöt pystyvät sopeutumaan uuteen rooliin toimeksiantokohtaisen informatiivisuuden lisääjänä ja pystyvätkö ne vastaamaan eri sidosryhmien niille asettamiin vaatimuksiin.

3.2 Standardiuudistukset tilintarkastajan raportointia koskien

Luvussa 2.2 käsiteltiin IAASB:n tilintarkastuksen laadun viitekehyksen (Audit quality framework) mukaisia ominaisuuksia, jotka vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Tässä luvussa käsitellään osittain viitekehyksen mukaisten tavoitteiden vuoksi kehitettyjä PIE-yhteisöille suunnattuja kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, joilla on pyritty parantamaan tilintarkastuksen laatua, tarkastajan riippumattomuutta sekä läpinäkyvyyttä tilinpäätösinformaatiota hyödyntäville sidosryhmille. IAASB lisäsi tilintarkastuskertomuksen relevanttisuutta lisäämällä PIE-yhteisöjä koskevan tilintarkastusraportoinnin vaa-

timuksia kansainvälisten standardien avulla: Merkittävimmät muutokset koskivat muun muassa tilintarkastuslausunnon sijoittamista tilintarkastuskertomuksen alkuun, vaatimusta tilintarkastuksen kannalta keskeisten tekijöiden raportoinnista ja Going Concern -lausunnon antamisesta tilintarkastuskertomuksessa.

IAASB:n antamassa IFAC:n joulukuussa 2016 julkaisemassa teoksessa *Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluontoista tarkastusta, muita varmennuspalveluita ja liitännäispalveluita koskevat standardit ja muut ohjeet 2016-2017* ilmoitetaan viimeisimpään painokseen tehdyt uudistukset koskien tilintarkastajan raportointia. Uudistettuja ISA-standardeja on kaiken kaikkiaan kahdeksan kappaletta (IFAC 2016, 2):

- ISA 260: Kommunikointi hallintoelinten kanssa
- ISA 570: Toiminnan jatkuvuus
- ISA 700: Tilinpäätöstä koskevan lausunnon laatiminen ja kertomuksen antaminen
- ISA 705: Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttaminen
- ISA 706: Riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvät tiettyjä seikkoja painottavat kappaleet ja muita seikkoja koskevat kappaleet
- ISA 800: Erityisesti huomioon otettavia seikkoja – erityistä tarkoitusta varten sovellettavien normistojen mukaisesti laadittujen tilinpäätösten tilintarkastukset
- ISA 805: Erityisesti huomioon otettavia seikkoja – yksittäisiin tilinpäätöslaskelmiin ja tilinpäätöslaskelman tiettyihin osiin, tileihin ja eriin kohdistuvat tilintarkastukset
- ISA 810: Tilinpäätösyhteenvedoista raportoimista koskevat toimeksiannot

Lisäksi IFAC julkaisi IAASB:n laatiman kokonaan uuden ISA 701 -standardin: *Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa*. Standardin ominaisuuksia käsitellään omassa luvussaan 3.2.

ISA 260 -standardin painopisteenä on tilintarkastajan kommunikointi asiakasyrityksen hallintoelimille. Kaksisuuntainen kommunikointi on tärkeää, sillä se auttaa osapuolia ymmärtämään tarkastukseen liittyviä seikkoja, kehittämään laadukkaamman tarkastuksen mahdollistavan työskentelysuhteen sekä vähentämään oleellisen virheellisyyden riskiä tilinpäätöksessä. Standardin mukaisesti tilintarkastajan tavoitteena on kommunikoida asiakasyrityksen hallintoelimille tarkastajan velvollisuuksista ja suunnitelluista tavoitteista sekä saada hallintoelimiltä tarkastukseen vaadittavaa relevanttia tietoa. Tämän lisäksi tilintarkastajana tulisi edistää kahdenkeskistä kommunikointia tarkastusosapuolten välillä esimerkiksi saattamalla tilintarkastuksessa tehdyt havainnot hallintoelinten tietoisuuteen. (IFAC 2016, 233) Tilintarkastajan tulisi kommunikoida ja sopia asiakasyrityksen kanssa aina myös toimeksiannon ehdoista. Standardimuutosten myötä suomalaisen pörssiyrityksen tilintarkastajan tulee nykyään ilmoittaa asiakasyritykselle

myös ISA 701 mukaisesta velvollisuudesta määrittää tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat.

ISA 570 -standardin mukaan tilintarkastajan tavoitteena on hankkia riittävästi tarkastusevidenssiä siitä, onko johdolla ollut riittävä peruste käyttää tilinpäätöksen laatimisesa toiminnan jatkuvuuteen perustuvaa laskentaperiaatetta. Kerätyn evidenssin perusteella tilintarkastajan tulee tehdä johtopäätös toiminnan jatkuvuuden edellytyksistä ja raportoitava tämä tilintarkastuskertomuksessa. (IFAC 2016, 583-585) Toiminnan jatkuvuutta arvioitaessa tehdyt havainnot ISA 701 mukaisesta olennaisista tarkastuseristä ja tarkastuksesta saatu evidenssi vaikuttavat suoraan tilintarkastajan lausuntoon toiminnan jatkuvuuden edellytyksistä. Mikäli esimerkiksi yrityksen rahoituksen riittävydessä on havaittu selkeitä ongelmia ja uusista rahoitusjärjestelyistä sopiminen on vielä kesken tilikauden päätyttyä, voi tilintarkastaja antaa lausunnon tämän tekijän aiheuttamasta uhasta toiminnan jatkuvuudelle.

ISA 700 -standardissa käsitellään tilintarkastajan velvollisuutta tilintarkastuskertomuksen laatimisesta. Uudistettu standardi pyrkii vastaamaan paremmin eri sidosryhmien tarpeisiin tilintarkastuskertomusta annettaessa. Standardi pyrkii vastaamaan historiallisesti perinteisempään tavoitteeseen tilintarkastuskertomuksen maailmanlaajuisesta vertailukelpoisuudesta ja yhdenmukaisuudesta. Standardin uudistamisella on kuitenkin pyritty myös mukautumaan muuttuviin sidosryhmien tarpeisiin lisäämällä tilintarkastuskertomusten informatiivisuutta ja ottamalla huomioon yksittäiset kansalliset erityisolosuhteet. Aiemmista perinteistä poiketen uudistuksella tavoitellaan tilintarkastuksen raportoinnin arvon lisäämistä. (IFAC 2016, 723) ISA 700 -standardissa asetetaan tietyt vaatimukset koskien tilintarkastusraportointia tilintarkastuskertomuksissa. Näitä tekijöitä tarkasteltiin tutkielman edellisessä luvussa.

ISA 705 -standardi käsittelee tilannetta, jossa tilintarkastaja on ISA 700 -standardin mukaisin toimenpitein päätenyt johtopäätökseen mukautetun tilintarkastuskertomuksen tarpeellisuudesta. Standardi käsittelee mukautetun tilintarkastuskertomuksen vaikutuksia tilintarkastuskertomuksen muotoon. Mukautetun lausunnon antamiseen vaikuttavat mukauttamiseen johtavan seikan luonne sekä havaitun seikan laajuus ja mahdolliset vaikutukset. Standardin mukaan olennaista on tilintarkastajan oma harkinta siitä, aiheuttaako havaittu tilintarkastuskertomuksen mukauttamiseen johtava seikka olennaisen virheellisyyden riskin tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Tähän harkintaan vaikuttaa olennaisesti etenkin riittävän tarkastusevidenssin saaminen tarkastettavan tilinpäätöserän olennaisen oikeellisuuden arvioimiseksi. (IFAC 2016, 800)

Uudistettu ISA 706 -standardi mahdollistaa yhtiökohtaisten, mahdollisiin sidosryhmien johtopäätöksiin vaikuttavien, seikkojen esille tuomisen tilintarkastuskertomuksessa. Tarkastajan voi lisätä tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta nostamalla esille merkittäviä ja perustavanlaatuisia seikkoja, jotka ovat omiaan vaikuttamaan tilinpäätöksestä saatavaan kokonaiskuvaan. Tarkastuskertomuksessa voidaan myös nostaa

esille seikkoja, joihin ei ole otettu kantaa tilinpäätöksessä, mutta joiden vaikutus on tilintarkastajan arvion mukaan olennainen tilinpäätöksestä ja yrityksen tilasta tehtävien johtopäätösten osalta. (IFAC 2016, 832-833) ISA 706 -standardi mahdollistaa tilintarkastajaa nostamaan esille arvionsa mukaisesti tilinpäätöksestä tehtäviin johtopäätöksiin olennaisesti vaikuttavia seikkoja. Vaikka tilinpäätöksestä ei ole ISA 705 -standardin mukaisesti tarvetta jättää mukautettua kertomusta, voi tarkastaja lisätä kuitenkin tarkastuskertomuksen informatiivisuutta ja koko tarkastustoiminnan läpinäkyvyyttä ISA 706 mukaisilla huomioilla. Suomalaisten pörssiyhtiöiden osalta tehdyistä ISA 706 mukaisia havainnoista annettiin rahoitusjärjestelyjä koskeva esimerkki edellisessä luvussa.

ISA 800 -standardissa käsitellään erityisesti huomioon otettavia seikkoja 100-700 sarjaan kuuluvien kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja sovellettaessa. Tilintarkastajan tulee käsitellä asianmukaisesti relevantit seikat, jotka vaikuttavat toimeksiannon hyväksymiseen, suunnitteluun ja suorittamiseen sekä tilinpäätöstä koskevan lausunnon antamiseen. Standardin mukaan erityistä tarkoitusta varten sovellettavia normistoja ovat esimerkiksi veroperusteinen tai maksuperusteinen laatimisperusta, sääntelytahon taloudellista raportointia koskevat määräykset tai sopimukseen sisältyvät taloudellista raportointia koskevat kohdat. Erityistä tarkoitusta varten sovelletuista tilinpäätöksistä on käytävä selville, mitä tai ketä varten tilinpäätös on laadittu, jotta sidosryhmien virheelliset johtopäätökset voidaan välttää tehokkaammin. Lisäksi tilintarkastuskertomuksesta on käytävä ilmi, ettei tilinpäätös ole sovellettavissa muuhun tarkoitukseen. Tilintarkastaja voi tarvittaessa viitata tarkastuskertomuksessa myös yleiseen käyttöön tarkoitetun tilintarkastuskertomuksen olennaisiin havaintoihin. (IFAC 2016, 918-926)

Uudistettu ISA 805 -standardi on niitä tilanteita varten, joissa ISA 100-700 sarjan standardeja sovelletaan yhtä tiliä tai tilinpäätöksen osaa koskevaan tilintarkastukseen. ISA 800 mukaisesti tilintarkastajan tulee myös tämän standardin osalta ottaa huomioon toimeksiantokohtaisesti olennaiset tarkastuksen osa-alueet. Standardissa on kuvattu yksityiskohtaiset ohjeet tilintarkastustoimeksiannon hyväksymiselle, tarkastuksen suorittamiselle ja tarkastuksen jälkeiselle raportoinnille. Erityisiä huomioon otettavia sekä erillistä tarkastusta ja lausumista vaativia seikkoja voivat olla myyntisaamiset tai epävarmoja myyntisaamisia koskevat erät, vaihto-omaisuus, eläkejärjestelyitä koskevat erät tai esimerkiksi henkilöstön bonuksia koskevat erät. (IFAC 2016, 942-955)

ISA 810 käsittelee tilintarkastajan velvollisuuksia toimeksiannoissa, joissa raportoidaan tilinpäätösyhteenvedoista eli tilinpäätöstä laajemmasta yhteenvedosta yhteisön taloudellisista voimavaroista ja velvoitteista päättyneen tilikauden jälkeen. Standardin tavoitteiden mukaisesti tilintarkastajan on varmistuttava, onko toimeksiannon hyväksyminen asianmukaista ja toisaalta kerätä tarvittava evidenssi hyväksytyyn toimeksiannon raportoinnin tueksi. (IFAC 2016, 971) ISA 800 sarjan kansainväliset tilintarkastusstandardit koskevat erityistilanteita, eikä niitä tästä syystä tarkastella tämän tutkielman osalta kattavammin. Myös 800 sarjan standardien osalta on kuitenkin syytä huomioida, että

IAASB on standardipäivityksillä lisännyt tarkastuksen laadukkuutta ja läpinäkyvyyttä tiettyjä sidosryhmiä koskevan informaation tarkastuksessa. Toisaalta raportoinnin ulkopuolelle jääviä sidosryhmiä on erilaisten tarkastustoimenpiteiden ja raportointivaatimusten avulla pystytty suojaamaan epäolennaiselta tiedolta ja väärinkäsityksiltä.

Uusia standardeja on alettu soveltamaan 15.12.2016 tai sen jälkeen päättyviltä tilikausilta laadittavien tilinpäätösten tilintarkastuksissa ja ne ovat voimaan tullessaan kumonneet aikaisemmat saman numeroiset ISA-standardit. Kaikkia tässä luvussa kuvattuja kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja tulisi lukea yhdessä *Riippumattoman tilintarkastajan yleiset tavoitteet ja tilintarkastuksen suorittaminen ISA-standardien mukaisesti* kanssa. (IFAC 2016, 2)

IAASB pyrkii uusia kansainvälisiä standardeja laatiessaan vastaamaan ajankohtaisiin ja puhuttaviin asioihin. Osana standardien laatimisprosessia on myös eri standardien vaikutuspiiriin kuuluvien sidosryhmien kuuleminen. IFAC on muun muassa julkaissut joulukuussa 2015 luvussa 2.2 käsiteltyä tilintarkastuksen laadun viitekehystä sivuavan sidosryhmäkyselyn, jonka tavoitteena oli vahvistaa tilintarkastuksen laatua nimenomaa sidosryhmien näkökulmasta. Kysymykset keskittyivät ajankohtaisiin ja pohdintaa herättäneisiin aiheisiin tilintarkastajan ammatillisesta skeptisyydestä, laadunvalvonnasta sekä konsernitarkastuksesta. IAASB toimii tilintarkastajien ja tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien välikätenä kansainvälisiä standardeja laatiessaan. Jotta standardit vastaavat parhaalla mahdollisella tavalla tavoiteltuun tilintarkastuksen laadun parnemiseen, läpinäkyvyyteen, ja ajankohtaiseen informatiivisuuteen, on IAASB nähnyt standardimuutoksia tehdessään tehokkaaksi keinoksi sidosryhmien kuulemisen jo aikaisessa vaiheessa heti laatimisprosessin alussa (IAASB 2014, 2).

Sidosryhmiltä saadut vastaukset ovat tutkimuksen mukaan osoittaneet, että tilintarkastuskertomusten lukijat luottavat tilintarkastajien olevan itseään paremmin perillä tarkastettavan yhtiön tilanteesta. Tästä johtuen tilintarkastuskertomuksilta toivottaisiin enemmän toimeksiantokohtaista raportointi vakiomuotoisten ilmaisujen sijasta. Tilintarkastusraportointia koskevat uudistukset ovat sidosryhmien näkökulmasta välttämättömiä, koska suurten pörssiyhtiöiden tilinpäätösinformaatio on yhä vaikeammin tulkittavissa. Tilintarkastajien pitäisi pystyä ilmaisemaan miten tilintarkastuslausuntoon johdaneeseen päätökseen on tultu ja tällä tapaa suojata omaan intressiryhmäänsä kuuluvia sijoittajia vääriltä johtopäätöksiltä. (Gordos & Fülöpa, 2015; Vanstraelen ym., 2012)

IAASB yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta koskevat uudistukset eivät kuitenkaan ole ottaneet täysin huomioon yhtä merkittävimmistä tilintarkastusprosessin osapuolista – tarkastusta suorittavaa riippumatonta tilintarkastajaa. Esimerkiksi suomalaisten pörssiyhtiöiden tarkastusta koskevat riippumattomuutta suojaavat uudet kansainväliset tilintarkastusstandardit eivät muutamia optioita lukuun ottamatta ota huomioon kansallisia tarpeita. Suomessa Big four -yhteisöt tarkastavat lähes kaikkien suomalaisten pörssiyhtiöiden tilinpäätökset. Trobergin ym. (1999, 154) mu-

kaan standardien tavoitteleva riippumattomuus on Suomessa taattu jo sillä, että isoissa tilintarkastusyhteisöissä varmennuspalveluista vastaavat ammattihenkilöt eivät ole osallisia tarkastettavalle yhtiölle tarjottaviin muiden kuin tilintarkastuspalveluiden toteutuksessa.

Pellisen (2016, 65-68) haastattelututkimus osoittaa, että suomalaisten PIE-yhteisöjen tilintarkastajat kokevat pörssiyhtiöiden tarkastukseen kohdistetut uudistukset osittain tarpeettomina. Suomessa ei ole tapahtunut ulkomaiden tapaan tilintarkastusskandaaleja ja tilintarkastusraportoinnin on nähty jo valmiiksi olevan avointa ja riittävää. Operatiivisen jäykkyyden takia tilintarkastusyhteisöt kokevat, että olemattomien ongelmien korjaaminen uusilla standardeilla ei ole mielekästä. Tavoitteet nähdään hyvinä, joskaan niiden ei nähdä korvaavan uusien vaatimusten tarkastukselle aiheuttavia lisäkustannuksia. Todellisuudessa uusien standardien toteuttaminen vaatii suomalaisilta, pörssiyhtiöitä tarkastavilta, tilintarkastusyhteisöiltä standardikohtaisempaa osaavan työvoiman hankkimista, eikä tämäkään välttämättä takaa sitä, että suoriutuminen olisi täysin standardien asettajan tavoittelemalla tasolla.

Suomalaisten pörssiyhtiöiden tarkastusta koskevien raportointiuudistusten vaikutuksista saatava tieto on lähinnä alan ammattilaisten tekemien artikkelien ja pro gradu -tasoisten haastattelututkimusten varassa. Haastattelututkimuksissa on selvinnyt, että raportointiuudistukset on otettu tilintarkastusalalla vastaan positiivisena uudistuksena ja myös Suomessa koetaan, että tilintarkastusalan tulee pystyä muuttumaan tarpeiden mukaan. Etenkin PIE-yhteisöjen tarkastuksissa mukana olleet tarkastajat ovat kuitenkin todenneet raportoinnin vaativan suurempaa panostusta tehdyn työn ja raportointivaatimusten yhdistämisen kannalta. Lisävaatimusten asettamiseen on myös suhtauduttu skeptisesti, koska nykyisen raportointimallin koetaan olevan riittävä. Tilintarkastusyhteisöt suorittavat tarkastusta olennaisuuden rajoissa, ja tästä syystä tarkastusyhteisöt eivät halua raportoida johdon raportointipiiriin kuuluvista asioista, jottei sidosryhmille muodostu virheellistä käsitystä tilintarkastusyhteisöjen roolista. (kts. Lampinen, 2017)

Vanstraelenin ym. (2012, 207) tutkimuksen mukaan tilintarkastajilla ja kertomusta päätöksenteossaan käyttävillä sidosryhmillä on kuitenkin yhteisymmärrys siitä, että tilintarkastusraportointia tulisi parantaa nimenomaa informatiivisuuden kautta. Tässä mielessä esimerkiksi KAM:ien (Key Audit Matter) mahdollistamat kannanotot tarkastuksen kannalta keskeisimpiin tilinpäätöseriin ja johdon arvionvaraisiin päätöksiin tuovat sidosryhmille tärkeää lisäinformaatiota. Tilintarkastajat pitävät kuitenkin tärkeänä, ettei uudenlainen tilintarkastusraportointi pääse missään tilanteessa heikentämään tilintarkastaja-asiakassuhdetta ja, että uudistuksissa tähdätään tarkastuskertomuksen muoto-seikkojen sijasta aidosti informatiivisuuden lisäämiseen (Vanstraelen ym. 2012, 207-208).

IAASB on tunnistanut tilintarkastuskertomuksen uudistamista koskevassa projektissaan sekä positiiviset että mahdolliset negatiiviset vaikutukset tilintarkastusalalle ja ti-

lintarkastuskertomuksen hyödynnettävyyteen. Siinä missä osa sijoittajista antaa tukensa yhtiökohtaiselle tarkastukselle ja toimeksiantokohtaisten tarkkaan määriteltyjen riskikohtien raportoinnille, toiset ovat huolissaan tilintarkastuskertomuksen vertailtavuudesta. ISA 700 -standardi oli alun perin kehitetty tukemaan johdonmukaisen ja vertailukelpoisen tilintarkastuskertomuksen saavuttamista. Globaalisti sovelletut ISA-standardit mahdollistivat suurten kansainvälisten yritysten tilinpäätösten ja tilintarkastuskertomusten vertailun ja tukivat samalla tilintarkastusalalle ominaista johdonmukaista toimintatapaa. Jatkuvuusperiaatteella toimiva raportointi mahdollisti myös sen, että sidosryhmät kokivat tilintarkastuskertomukset luotettaviksi. (IAASB 2012, 17-18) Uudet ISA-standardit uhkaavat tilintarkastusalalle ominaista jatkuvuuden periaatetta ja raportoidun tiedon vertailukelpoisuutta, minkä vuoksi IAASB:n on löydettävä sopiva tasapaino vanhojen periaatteiden ja uusien ulkopuolelta tulevien raportointitarpeiden välillä. Uusi aluevaltaus ei saisi missään nimessä tuhota tilintarkastusalalle rakennettua jatkuvuuden ja johdonmukaisuuden perinnettä. Uudistusta kritisoineet tahot ovatkin käyttäneet perusteluinaan johdonmukaisuuden säilymistä ja sitä, että tilintarkastuskertomus nykyisessä muodossaan on jo vuosikymmenien mittaan todistanut riittäväytensä (McAllister & Bell 2011, 12; Wyman 2004, 7)

Uusien standardien myötä sidosryhmien tavoitteet ja yleinen etu otetaan entistä paremmin huomioon tilintarkastuksen yhteydessä. Jatkuvasti muuttuva sääntely-ympäristö luo kuitenkin tilintarkastusyhteisöille omat haasteensa. Sääntelymuutokset eivät itsessään ole uusi asia tilintarkastusalalla, mutta toiminnan tehokkuuden parantamiseksi niihin vastaamiseen joudutaan jatkuvasti panostamaan huomattavasti aikaa ja rahaa koulutusten ja sisäisten toimintamallien kehittämisen kautta. IAASB pyrkii vastaamaan muuttuvan standardiympäristön tilintarkastusyhteisöille asettamiin haasteisiin suunnittelemalla standardit niin, että ne vastaavat yksilöityihin tavoitteisiin säilyttäen kuitenkin perustan laaja-alaisesti ja maailmanlaajuisesti sovellettavina standardeina. Standardien tavoitteisiin pääsemiseksi IAASB:n on myös kuunneltava tilintarkastusyhteisöjen tarpeita ja kehitettävä voimakkaammin standardeihin kohdistuvaa ohjeistustaan. (IAASB 2014, 10)

Kansainvälisten tilintarkastusstandardien ominaisuuksiin kuuluu nimensä mukaisesti niiden kansainvälinen sovellettavuus. Levinneet ajankohtaiset standardeihin vaikuttavat tekijät, kuten tilintarkastuskriiseistä seurannut erilaisia rajoituksia esimerkiksi varmenuspalveluiden tarjontaan ja tilintarkastusyhteisöjen rotaatioon tuonut PIE-asetus ja ISA 700 -sarjan mukaiset raportointivaatimukset, saattavat olla tarpeellisia vain tietyillä alueilla. Kansallisella tasolla tarkasteltaessa Suomessa lähtökohdat uusien asetusten perusteisiin voivat tuntua kaukaisilta. Pellinen (2016 69-70) tutki suomalaisten pörssiyrityitä tarkastavien Big four -yhteisöjen päävastuullisten tilintarkastajien ajatuksia uusista PIE-yhteisöjä koskevista rajoituksista. Haastattelut osoittivat, että suomalaisten pörssiyrityiden tilintarkastajat pitivät uudistuksia vaikeasti toteutettavina. Uudistuksille ei myös-

kään nähty maantieteellisestä näkökulmasta tarvetta. Uusien käytäntöjen myötä nähtiin riski sille, että pelkästään pakollisten uudistusten saavuttaminen ei muuttaisi tilannetta ja virheellisesti tulkittu tai vajaasti suoritettut standardit saattaisivat jopa heikentää tilintarkastuksen tilaa suomalaisten pörssiyritysten tarkastuksissa. Myös Wyman (2004, 7) on sitä mieltä, että askeleet alaa kohdistuvan epäluottamuksen parantamiseksi on otettu jo ilman uudistuksiaikin. Sen sijaan, että tiukemmat rajoitteet tilintarkastajan suorittamaa työtä kohtaan tai tilintarkastajan roolin muuttaminen parantaisivat tilintarkastuksen laatua, Wymanin mukaan uudistukset ovat omiaan heikentämään tilintarkastuksen johdonmukaisuutta ja estämään parhaat lähestymistavat tarkastuksen suorittamiseen.

PIE-yhteisöjä eli esimerkiksi suomalaisia pörssiyrityksiä tarkasteltaessa on kuitenkin olennaista, että standardit ovat nimenomaa yhdenmukaiset muiden maiden ja pörssiyritysten käyttämien standardien kanssa. Vaikka päivitettyihin standardeihin johtaneiden haasteiden ja ongelmien tuomat lisätoimenpiteet tai -vaatimukset voivat tuntua kansallisella tasolla tilintarkastusyhteisöistä epäolennaisilta ongelmien kaukaisuuden vuoksi, on PIE-yhteisöiden tarkastuksen yhteydessä kaikille osapuolille järkevintä, että sovellettavat standardit ovat selkeät ja kaikilla tarkastusalueilla yhteneväiset.

Kansainvälisten suomalaisten pörssiyritysten tarkastuksessa hyödynnetään monesti eri maiden tarkastustiimejä, jolloin kansainvälisesti selkeät toimintamallit vähentävät myös tilintarkastusyhteisöjen erillisten sisäisten toimintamallien tarvetta. Standardeja uudistaessa tilintarkastajien kuuleminen on kuitenkin yhtä lailla tärkeää kuin muiden sidosryhmien kuuleminen. Avoimella kommunikoinnilla voidaan lisätä standardiuudistusten johdonmukaisuutta sekä tämän myötä myös tilintarkastuksen laatua ja tilintarkastusyhteisöiden valmiuksia panostaa standardiuudistuksilla tavoiteltuihin tekijöihin.

Globaalin ympäristön lisäksi teknologia ja PIE-yhteisöiden toimintaympäristöjen muutokset ja monimuotoisuus lisäävät entisestään tarvetta luoda tarkastukselle standardiympäristö, jossa pystytään vastaamaan muuttuvan ympäristön lisäämiin haasteisiin. Tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien odotukset korkealaatuisesta tilintarkastuksesta kasvavat entisestään tarkastustoiminnan seurannan ja läpinäkyvyyden vaikeutuessa. (IAASB 2014, 10) Tietotekniikan hyödyntäminen ja IT-ympäristön kehittäminen ovat esimerkiksi atk-avusteisen tarkastuksen ja järjestelmätarkastuksen osalta merkittävässä roolissa, ja tilintarkastusyhteisöissä panostetaan tekniikan hyödyntämiseen sekä ohjelmien kehittämiseen ja implementointiin tarkastuksen kehittämiseksi. IT-ympäristön vahvistuminen mahdollistaa kustannustehokkaamman tarkastustoiminnan ja toisaalta manuaalisten tarkastusten kohdistamisen olennaisten ja riskisempien erien tarkastukseen. Tätä kautta voidaan lisätä tilintarkastuksen laatua ja pienentää riskiä olennaisesta virheestä.

IT-ympäristön kehittyminen sekä kansainvälisessä kaupassa että tilintarkastusalalla kasvattaa toisaalta myös omalta osaltaan sidosryhmien mahdollisuutta saada kosketuspintaa ja tarkkaa käsitystä monimuotoisiin ja kansainvälisiin tilintarkastustoimeksian-

toihin. Standardien avulla IAASB:n tulee huomioida tämä asia tilintarkastuksen laadun säilyttämiseksi ja varmistua siitä, että tilintarkastajien toiminta on kansallisella tasolla myös jatkossa objektiivista ja ammatillisesti skeptistä (IAASB 2014, 10). Näihin haasteisiin on pyritty vastaamaan esimerkiksi ISA 700 sarjan standardeja päivittämällä. Tilintarkastusraportoinnin kehittäminen ja lisävaatimukset raportoinnin luonteeseen liittyen kasvattavat informatiivisuutta lisäämällä suoraan sidosryhmien luottamusta tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Muutokset lisäävät toiminnan avoimuutta ja läpinäkyvyyttä ulkopuolisen tarkastelijan silmin ja objektiivisuus on yksi tärkeimmistä syistä, minkä takia sidosryhmät haluavat toimeksiantokohtaisempaa informaatiota juuri tilintarkastusyhteisöiltä (McAllister & Bell 2011, 13)

IAASB (2014, 11) tunnistaa tilintarkastajan ammatillisen skeptisyyden yhdeksi avaintekijäksi tilintarkastuksen kaikilla osa-alueilla. 700 sarjan -ISA-standardeilla tavoiteltava tilintarkastusraportointi voi onnistua vain siinä tapauksessa, mikäli tilintarkastaja onnistuu säilyttämään ammatillisen skeptisyytensä esimerkiksi ISA 701 mukaisten tarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen tunnistamisessa. Toisin kuin ISA-standardeissa, useat tutkimukset ovat IAASB:n (2014, 12) havaintojen mukaan määrittelleet ammatillisen skeptisyyden nimenomaa sitä kautta, miten tilintarkastusyhteisöt onnistuvat nostamaan tarkastuksessaan ja raportoinnissaan esille tilintarkastusriskiä kohottavia tekijöitä. Tämä on saattanut vaikuttaa myös siihen, miten ISA 700 -sarjan standardeja on lähdetty viemään enemmän tarkastustoimenpiteitä kuvaavampaan suuntaan.

ISA 700 -sarjan kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat tuoneet uusia, aikaisemmin tilintarkastuksen alalle vieraita, vaatimuksia tilintarkastuskertomusta kohtaan. Tilintarkastuskertomus on pitkään ollut enemmän tai vähemmän sisällöltään vakiomuotoinen, eikä vahvat toimeksiantokohtaiset kannanotot ole olleet aina välttämättömiä. IAASB on ottanut selvää erilaisista tilintarkastajan toiminnan läpinäkyvyyttä kehittäväistä toimenpiteistä. ISA 701 -kaltaisten raportointivaatimusten kehittämisen lisäksi tilintarkastuskertomukseen on kaavailtu myös muita mahdollisia muutoksia, joihin ei kuitenkaan ole toistaiseksi ryhdytty.

Tilintarkastuksen laadun ja läpinäkyvyyden parantamiseksi on esimerkiksi harkittu tarvetta lisätä konsernitarkastusten tilintarkastuskertomukseen raportointia muiden tilintarkastajien ja asiantuntijoiden osallisuudesta tarkastukseen. Toisaalta on myös väläytelty laajempaa raportointia eri osapuolien vastuusta tietyn konsernitarkastuksen osalta. Joissain tilanteissa voi esimerkiksi olla epäselvää onko toimeksiannosta puhuttaessa osapuolena koko tilintarkastusyhteisö, päävastuullinen tarkastaja vai onko tietty tarkastustoimenpide delegoitu suoraan alaspäin muille tarkastustiimin jäsenille. (IAASB 2014, 33-34) Vanstraelenin ym. (2012, 207) haastattelututkimus osoitti, että absoluuttisesti suurempi määrä informaatiota ei tarkoita tilintarkastajan tai sijoittajien mielestä laadukkaampaa raportointia. Sidosryhmien jäsenet eivät olleet tutkimuksen mukaan

kiinnostuneita tilintarkastusprosessista, siihen osallistuneista henkilöistä tai tarkastusyhteisön omista metodeista. Myös tilintarkastajat olivat sitä mieltä, ettei näistä informoimalla tuoda tilintarkastuskertomukseen lisäarvoa.

Varsinaisen tilintarkastustyön siirtyminen sähköiseen muotoon on mahdollistanut sen, että tarkastustyöstä jää sähköinen jalanjälki, josta ilmenee tarkastustyön suorittanut tarkastaja ja tehdyn työn tarkastanut tilintarkastaja. Tilintarkastusyhteisöt ovat säädösten noudattamisen lisäksi myös itse halukkaita seuraamaan tarkastuksiin käytettyä aikaa ja työpanosta esimerkiksi kannattavuutta seuratessaan tai tulospalkkioita jakaessaan. Tutkimukset ovat toisaalta osoittaneet, että kattavalla standardien soveltamista ja riskiarviota tukevalla dokumentaatiolla tilintarkastusyhteisöt voivat suojautua paremmin huolimattomuussyytöksiltä (Backof 2015, 2178-2179). Tehdyn työn jakautuminen tarkastajien kesken saattaa olla hyvinkin kattavasti dokumentoitu ja jo tarkastuksen suunnitteluvaiheessa on usein tiedossa suunnitellut tarkastajat ja tarkastuksen hyväksyjä – suomalaisten pörssiyritysten tapauksissa usein myös useita hyväksyjä. Uudistettujen standardien kohdalla on puhuttu lisäarvon tuottamisesta, mutta suunnittelussa on tärkeää ottaa huomioon myös jo vallitsevien toimintatapojen tuoma arvo tilintarkastukselle. Toimivia malleja on turha lähteä rikkomaan, vaan uudistusten tulisi kohdistua nimenomaa niille alueille, jossa toimintojen on havaittu olevan puutteellisia.

Tilintarkastaja kantaa aina vastuun tekemästään työstä, mutta viime kädessä julkisen vastuun kantaa tilintarkastusyhteisö ja tilintarkastuskertomuksen allekirjoittava päävastuullinen tarkastaja. Jatkuvuus ja johdonmukaisuus ovat omalta osaltaan tilintarkastuksessa tunnistettavia hyveitä, mikä on hyvä ottaa huomioon tilintarkastusraportoinnin uudistuksia suunniteltaessa. Läpinäkyvyyttä lisäävät ISA-standardit voivat onnistuessaan lisätä tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta ja luottamusta tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta. Epäonnistunut standardiuudistus voi kuitenkin lisätä tilintarkastuskertomusta lukevien sidosryhmien tulkinnanvaraisuutta esimerkiksi vastuista tai tarkastuksen suorittamisesta tilanteissa, joissa tälle ei olisi minkäänlaista tarvetta.

Aikaisemmat IAASB:n suorittamat standardien jälkiseurantaan painottuvat projektit ovat osoittaneet, että IAASB tavoittelee jatkuvaa tilintarkastusalan kehittymistä. Jälkiseurantaa on painotettu etenkin niihin standardeihin, joiden tavoitteet eivät ole täysin auenneet alan ammattilaisten keskuudessa. Näihin standardeihin paneutumalla on suurin potentiaali myös tilintarkastuksen laadun parantamiseksi ja muiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Standardien kehityksessä tilintarkastuksen laatu ja tavoitteiden täyttyminen ovat nimenomaa nähty merkittävimmiten tekijöiksi IAASB:n tulevaisuuden projekteja suunniteltaessa. (IAASB 2013, 10) Sidoryhmien vaatimukset tilintarkastuksen läpinäkyvyyden lisäämiselle kumpuavat vuonna 2008 alkaneesta finanssikriisistä ja siitä seuranneesta kritiikistä tilintarkastusalaan kohtaan. Hayn (2015, 160) mukaan kriisejä seuraa usein liuta tilintarkastuslalle asetettuja uusia vaatimuksia. Tilintarkastajan näkökulmasta jatkuvat pakottavat uudistukset voivat vaikuttaa standardinsäätelijöiden

rangaistukselta. Kriisiä seuraavien standardien ymmärtäminen voi olla hankalaa, mikäli tilintarkastusalalla ajatellaan, että kyse on ennemminkin halusta osoittaa tilintarkastusyhteisöjen epäonnistuminen kuin aidosti parantaa tilintarkastusalan toimintaa.

Tilintarkastusyhteisöissä on jo nyt paljon tehtävää tilintarkastuksen raportointiin liittyvien standardiuudistusten ja kokonaan uusien standardien implementoinnissa käytännön toimintaan. Jotta tilintarkastusyhteisöt saavat tarpeeksi aikaa osaamisen kehittämiseen jo uudistettujen standardien osalta ja, että standardeilla tavoiteltu lopputulos saavutettaisiin mahdollisimman kattavasti, olisi raportointiuudistusten implementointiin nyt hyvä antaa oma aikansa ennen uusien standardien kehittämistä. IAASB (2014, 86) on myös havainnut tämän seikan merkityksen. PIE-yhteisöjen tarkastuksissa voitaisiin IAASB:n mukaan kehittää toimeksiantotiimien ja muiden tarkastuksen osa-alueisiin osallistuvien tarkastajien yhteistyötä tarkastuksen kannalta olennaisten erien havaitsemiseksi. Uusien standardien kehitysprosessi ei siten ole missään nimessä valmis vaan IAASB tekee omalta osaltaan jatkuvasti töitä tilintarkastusalan kehittämisen eteen standardien käyttöönottoa seuraamalla, palautetta keräämällä ja havaintoihin perustuvien ohjeistuksia lisäämällä.

3.3 ISA 701: Tilintarkastuksen avaintekijöiden huomioiminen tilintarkastuskertomuksessa

3.3.1 Standardin määritelmä ja soveltaminen osana tilintarkastuskertomusta

ISA 701 standardissa: *Viestiminen tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomuksessa* käsitellään ”tilintarkastajan velvollisuutta viestiä tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista tilintarkastuskertomuksessa.” Standardilla otetaan kantaa tilintarkastuskertomuksessa viestittävistä asioista, missä muodossa asiat viestitään ja tilintarkastajan harkintaa tarkastuskertomuksessa viestittävistä asioista. Standardia on sovellettu 15.12.2016 tai sen jälkeen päättyneiltä tilikausilta laadittujen tilinpäätösten tilintarkastuksiin. (IFAC 2016, 774-775) Suomalaisista pörssiyhtiöistä niille, joiden tilikausi on kalenterivuosi ja jotka ovat listautuneet pörssiin ennen vuotta 2017 on sovellettu ISA 701:tä tähän asti kahdesti. Tämä tutkielma painottuu standardin vaatimaan ulospäin sidosryhmille suuntautuvaan raportointiin, eikä tässä luvussa sen vuoksi käsitellä tarkemmin ISA 701 mukaisia vaatimuksia koskien tilintarkastajan kommunikointia sisälle päin hallintoelinten kanssa tai tilintarkastajan tekemää dokumentaatiota olennaisten seikkojen osalta.

Tilintarkastusraportointi on aiemmin perustunut muihin 700 sarjan kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin ja ISA 701 mukainen raportointi on siten kokonaan uudentais-

ta raportointia tilintarkastusalan keskuudessa. Aiemmin tilintarkastuskertomuksissa ei ole ollut välttämätöntä ottaa kantaa tilintarkastuksen kannalta olennaisiin seikkoihin vakiomuotoista lausuntoa annettaessa, eikä kuvata seikkojen oikeellisuutta vahvistavia tarkastustoimenpiteitä. Porter (1993, 66) suositteli tilintarkastuksen odotuskuilua tutkiessaan näiden tekijöiden lisäämistä yleisen edun kannalta merkittävien yhtiöiden tilintarkastusraportointiin jo ennen 2000-lukua. IAASB:n mukaan ISA 701 -standardia sovelletaan osana tilintarkastusraportointia muodostaen yhdessä muiden raportointia koskevien standardien kanssa kokonaisuuden, eikä se siten korvaa muiden standardien edellyttämää raportointia. Standardia sovelletaan Suomessa pörssiin listattujen yhteisöjen yleiseen käyttöön tarkoitettujen tilinpäätösten tilintarkastuksiin sekä tilanteissa, joissa tilintarkastaja muuten päättää viestiä tarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. (IFAC 2016, 775-776).

Gordos ja Fülöpa (2015, 136-148) analysoivat IAASB:n sidosryhmiltä keräämän palautteen koskien KAM:ien lisäämistä tilintarkastuskertomuksiin. Valtaosa vastanneista sidosryhmistä 87 prosentin osuudella olivat sitä mieltä, että uudistuksella on suotuisat vaikutukset tilintarkastuskertomusten informatiivisuuteen ja toiminnan läpinäkyvyyteen. Etenkin Big four -tilintarkastusyhteisöjen ammattilaisten kohdalla huolta herätti kuitenkin liian vähäinen ohjeistus koskien KAM:ien valintaperusteita ja muotoiluseikkoja. Tämän pro gradu -tutkielman osalta voidaan suoraan kahden ensimmäisen vuoden tilintarkastuskertomuksia vertailemalla tehdä havaintoja siitä, onko tilintarkastusyhteisöjen raportointi muuttunut toisena vuonna ja onko raportointi siten ollut alkuun jollain tapaa vaillinaista standardien tavoitteisiin nähden.

KAM:ien lisääminen on herättänyt kysymyksiä myös tilintarkastuksen jatkuvuuden säilymisestä uusien standardien julkaisemisen jälkeen. Gordos ja Fülöpa (2015, 142) havaitsivat, että valtaosa tilintarkastusyhteisöistä ei ottanut kantaa kysymykseen, jossa pyydettiin vastaamaan standardin vaikutuksista tilintarkastuksen jatkuvuudelle ja johdonmukaisuudelle. Tulos osoittaa sen, että tilintarkastusyhteisöt eivät välttämättä osaa sanoa kärsiikö tilintarkastukselle perinteisesti kuuluva johdonmukaisuus standardien myötä tai vielä vahingollisemmassa tapauksessa johdonmukaisuuden epäillään kärsivän, mutta tämän esille tuominen herättäisi liikaa epäluottamusta tilintarkastusalaan kohtaan.

IAASB on määritellyt IFAC:n julkaisemassa kansainvälisessä ISA 701 -tilintarkastusstandardissa tavoitteeksi tilintarkastuksen läpinäkyvyyden parantamisen tilintarkastuksen viestinnällistä arvoa lisäämällä. Tarve uuden standardin kehittämiseksi on lähtöisin listayhtiöiden sijoittajilta, jotka ovat kaivanneet tilintarkastajan raportoinnin kehittämistä ja yrityskohtaisempaa raportointia päätöksentekonsa tueksi (IAASB 2012, 21; Christensen, Glover & Wolfe 2014). Aikaisempaan raportointiin nähden tilinpäätösinformaatiota hyödyntävät sidosryhmät saavat ISA 701 mukaisen raportoinnin myötä lisäinformaatiota, jolla pyritään lisäämään tietoutta tilintarkastajan harkinnan mukaisista olennaisista seikoista ja toisaalta nostamaan esille esimerkiksi tilinpäätöseriä, joissa

johdon harkinnalla on ollut merkittävä rooli. (IFAC 2016, 775) Standardia edeltänyt tilintarkastuskertomus on antanut informaatiota siitä, pitääkö tilintarkastaja tarkastuksessa havaittujen seikkojen valossa tilinpäätöstietoja olennaisesti oikeina ja sisältääkö tilinpäätös kaikki siihen kuuluvat tiedot. Tarkastuskertomuksen kannanotto on tarkentanut tilinpäätösinformaation luotettavuutta ja vakiomuotoisella lausunnolla on pääosin pystytty kattamaan sidosryhmien kaipaama vahvistus tilinpäätösinformaation luotettavuudesta.

ISA 701 myötä tilintarkastusprosessia avataan tarkemmin sidosryhmille, kun tilintarkastuskertomukseen kirjataan olennaiset seikat ja niiden osalta suoritettavat tarkastustoimenpiteet. Standardin mukaan tarkastuksen kannalta merkittävistä seikoista tulee ilmoittaa, miksi kyseinen seikka on määritelty olennaiseksi seikaksi, miten määritelmään on päädytty ja kuinka kyseistä seikkaa on käsitelty tilintarkastuksen yhteydessä (IFAC 2016, 777). Standardin avulla sidosryhmät saavat tarkastuksesta huomattavasti aiempaa yksilöidympeä tietoa tietyistä tilintarkastustoimeksiannosta.

Standardin mukaan tilintarkastajan tulee hallintoelinten kanssa kommunikoitujen seikkojen ja tehtyjen havaintojen valossa ottaa olennaisia seikkoja määrittäessään huomioon seuraavat tekijät (IFAC 2016, 776-777):

- Alueet, joilla olennaisen virheellisuuden riski on arvioitu suuremmaksi tai, joilla on tunnistettu muuten merkittäviä riskejä
- Ammatillisen harkinnan mukaan havaitut merkittävät harkintaan perustuvat ratkaisut, joissa johto on käyttänyt omaa harkintaansa kirjanpidollista arviointia tehdessä ja joissa riski tehdyn arvostuksen virheellisyydestä on merkittävä.
- Tilikaudella toteutuneet merkittävät liiketapahtumat ja seikat, joilla on olennainen merkitys suoritettavaan tilintarkastukseen

Tilintarkastuksen näkökulma on riskilähtöinen ja tarkastaja pyrkii tarkastuksen ja kerättävän tarkastusevidenssin avulla laskemaan tilinpäätökseen kohdistuvan olennaisen virheellisuuden riskin alle ammatilliseen harkintaan perustuvan ja tilintarkastajan määrittämän olennaisuuden rajan. Olennaisuus määritellään absoluuttisena lukuna ja se voidaan laskea esimerkiksi yhtiön taseesta tai liikevaihdosta käyttäen prosentuaalista osuutta valitusta arvosta. Tämä lähestymistapa koskee myös ISA 701 -standardia sovellettaisiin suomalaisiin pörssiyrityksiin. Mitä suurempi tilinpäätöserä on kyseessä, sitä suurempi on olennaisen virheellisuuden riski ja tarvittavat toimenpiteet oikeellisuuden vahvistamiseksi.

Olennaisen virheellisuuden riskiä voidaan laskea esimerkiksi keräämällä enemmän tilinpäätöserää koskevaa tarkastusevidenssiä tai panostamalla kerättävän tarkastusevidenssin laatuun. Alueet, joilla olennaisen virheellisuuden riski on merkittävä, nousevat usein esille jo hallintoelinten kanssa käytävissä keskusteluissa. Tilintarkastuksen kannalta merkittävät seikat määräytyvät siten suoraan hallintoelinten kanssa käytyjen keskustelujen perusteella. Tilintarkastuksen kannalta merkittävät tarkastuserät saattavat

tulla esille myös kesken tarkastuksen ja siten muokata tarkastajan raportoimia keskeisiä tarkastuseriä. Mikäli tarkastuksen aikana havaitaan puutteita esimerkiksi yhtiön sisäisten kontrollien toimivuudessa, voidaan kyseisten kontrollien vaikutuksenalaiset tilinpäätöserät katsoa tarkastuksen kannalta merkittäviksi eriksi. (IFAC 2016, 782-785)

Tilintarkastajalta vaaditaan usein merkittävää huomiota johdon arvionvaraisiin tilinpäätöseriin liittyen. Monimutkaisuutensa vuoksi tiettyjen erien arvioiminen voi olla johdolle hankalaa ja siten niihin on kiinnitettävä erityistä huomiota tilintarkastuksessa. (IFAC 2016, 783; Reintjes, 2015) Hankalasti tulkittavien arvostuskaavojen lisäksi johdolla voi olla erityisiä motiiveja tilinpäätöserien arvostusta tehdessä, mikä vaikuttaa suoraan olennaisen virheellisyyden riskin kasvuun tilintarkastuksen näkökulmasta. Johdo voi esimerkiksi arvostaa tiettyjä tilinpäätöseriä yläkanttiin saavuttaakseen tulospalkkioihin vaaditut rajat tai välttääkseen erilaisten tilinpäätöslukuihin liitettyjen lainakovenanttien rikkoutumisen. Johdon tarkoituksenmukaista väärinkäytöksen riskiä ei voida koskaan sulkea täysin pois tilintarkastuksen yhteydessä, mutta arvionvaraisia eriä tarkastamalla voidaan kuitenkin edesauttaa mahdollisen väärinkäytöksen havaitsemista.

IAASB:n tekemien havaintojen mukaan tilinpäätösinformaatiota hyödyntävät sidosryhmät arvostavat erityisesti tilintarkastajan raportoimaa informaatiota koskien arvionvaraisia tilinpäätöseriä. Havaintojen mukaan tilinpäätöksen laatimisperiaatteiden raportoiminen on olennaista sidosryhmien tilinpäätöserien ymmärtämisen kannalta etenkin niissä tilanteissa, joissa periaatteet eroavat toimialan normaalisti noudattamista käytännöistä. (IFAC 2016, 786) Havainto nostaa esille myös toimialakohtaisten eroavaisuuksien merkityksen. Christensen ym. (2014, 86) tutkivat KAM:ien vaikutusta ei-ammattimaisen sijoittajan päätöksentekoon. Tutkimuksessa havaittiin, että epävarmojen johdon arvionvaraisten erien nostaminen Key Audit Matter -tekijäksi johtaa useammin investoinnin päättymiseen kuin perinteisessä tilintarkastuskertomuksessa ilmoitettu informaatio. Erikseen annettu lausunto valittujen KAM:ien oikeellisuudesta vaikutti toisaalta sijoittajien investointihalukkuuteen sitä lisäävästi. Christensenin ym. havaintojen perusteella standardinsäätäjien tulisi pohtia, mitkä tekijät KAM:ien osalta tukevat aidosti sijoittajia päätöksenteossa ja siten edesauttavat sijoitusmarkkinoiden kehittymistä ja toisaalta minkä tyylliset lausunnot voivat omalta osaltaan heikentää KAM:ien toivottua vaikutusta sijoittajien päätöksenteossa.

Tilinpäätökseen merkittävästi vaikuttaneet tilikauden aikaiset tapahtumat tai liiketoimet voivat nousta tilintarkastajan ammatillisen harkinnan perusteella ISA 701 mukaiseksi tarkastuksen kannalta olennaiseksi eräksi. (IFAC 2016, 786) Esimerkiksi tilikauden aikana tehdyt yrityskaupat voivat olennaisesti muuttaa suurenkin pörssiyhtiön tilinpäätöserien rakennetta. Yrityskaupat voivat myös sisältää merkittäviä johdon arvostukseen, kirjaamiseen tai esittämistapaan perustuvia tilinpäätöseriä. ISA 701 mukaisten keskeisten seikkojen määrittämisessä korostuu tämän seikan osalta myös toimialatuntemuksen rooli pörssiyhtiöitä tarkastettaessa. Erilaiset toimialakohtaiset talouteen tai

esimerkiksi sääntelyyn vaikuttavat tekijät voivat edellyttää tilintarkastajan keskittymistä näiden tekijöiden vaikutuksenalaiseen tilinpäätöseriin (IFAC 2016, 786-787).

Vaikka ISA 701 mukainen tilintarkastusraportointi sisältää merkittävää tilintarkastajan ammatillista harkintaa, on standardissa määritetty vakiomuotoiset viittaukset määriteltyihin olennaisiin seikkoihin liittyen. Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat määritellään tilintarkastuskertomuksessa ”*tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat*” otsikon alle. Johdantotekstissä tulee mainita, että ”*tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat ovat seikkoja, jotka tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan ovat olleet merkittävimpiä tarkastuksen kohteena olevan tilikauden tilintarkastuksessa*” ja, että ”*nämä seikat on otettu huomioon tilinpäätökseen kokonaisuutena kohdistuneen tilintarkastuksen yhteydessä sekä laadittaessa siitä annettavaa lausuntoa, eikä tilintarkastaja anna näistä seikoista erillistä lausuntoa*”. (IFAC 2016, 777)

Vakiomuotoinen kirjoitusasu on perinteinen tilintarkastuskertomuksia tarkasteltaessa ja tässä mielessä johdannossa määritelty vakiomuotoinen teksti tulee tarkastuskertomuksen perinteisen tyylin jatkuvuutta ja vertailukelpoisuutta. Tilintarkastuskertomusten kirjoitusasun merkitystä sidosryhmien tekemiin päätöksiin on tutkittu virheellisesti tehdyistä tulkinnoista johtuen. Tutkimukset ovat osoittaneet, että muutoksilla tilintarkastuskertomusten muotoseikoissa ja sanavalinnoissa voidaan parantaa kertomuksen tulkittavuutta (Bailey; Bylinsky; Shields 1983, 365; Baskerville ym., 2010) Sidoryhmien tekemiin johtopäätöksiin voivat vaikuttaa kuitenkin enenemissä määrin koulutustausta ja ymmärrys lausunnon kohteena olevasta yhtiöstä. Näiden tekijöiden valossa on tärkeää, että uusien raportointistandardien mukaisessa tilintarkastuskertomuksessa käy ilmi selkeästi keskeisiin tekijöihin kohdistuneet toimenpiteet ja, ettei keskeisistä yhtiökohtaisista tekijöistä anneta erillistä lausuntoa. Selkeät ja yhtäläiset kannanotot tukevat tilintarkastusalalle ominaista tilintarkastuskertomusten yhdenmukaisuutta ja edistävät tarkastusten vertailukelpoisuutta. Vakiomuotoinen teksti mahdollistaa myös suomalaisten pörssiyritysten välisen vertailun keskenään tilintarkastajien havaitsemien olennaisten seikkojen osalta, kun tarkastuskertomuksissa on otettu selkeästi kantaa, ettei yksilöidyistä toimeksiantokohtaisista tekijöistä anneta erillistä lausuntoa. Tilinpäätösinformaatiota hyödyntäville sidosryhmille kertynyt tarkastuskohtainen lisäinformaatio ei siten vaikuta perinteisen tarkastajan antaman tilinpäätöksen olennaista oikeellisuutta kuvaavan lausunnon merkitykseen.

ISA 701 vastaa IAASB:n selvittämiin sijoittajien toiveisiin. Standardin mukainen raportointi nostaa esille tilintarkastajana ammatillisen harkinnan ja näkemyksen perusteella merkittäviä tilinpäätöseriä, joihin sidosryhmien on tilintarkastuskertomuksen luettuun helppo perehtyä tarkemmin. Tilintarkastuskertomus toimii tässä yhteydessä ”karttana” merkittävien erien esille tuomiseksi. Toiseksi, uusi standardi vahvistaa ”kartalle” merkittyjen olennaisten tekijöiden ymmärtämisessä, kun tilintarkastaja voi ottaa suoraan kantaa miksi jokin tilinpäätöserä on nostettu KAM:iksi ja kuvailla lyhyesti, miten tähän

johtopäätökseen on tultu. Kolmanneksi, ISA 701 mahdollistaa tilintarkastusraportoinnissa tarkemman kuvauksen tilintarkastusyhteisön menettelytavoista. Tilintarkastaja voi esimerkiksi raportoida tilintarkastuskertomuksessa tarkemmin suunnittelun tai tarkastuksen aikana esille nousseista merkittävistä asioista tai havainnollistaa visuaalisin tai muuten kuvailevin menetelmin perusteitaan olennaisuuden määrittämisessä. (IAASB 2012, 21) Näillä menetelmillä voidaan saavuttaa tavoiteltu lisäarvo tilintarkastuskertomuksesta sidosryhmien päätöksenteon apuvälineenä. Toisaalta läpinäkyvyyttä parantamalla parannetaan myös sidosryhmien luottamusta tilintarkastuksen laatua ja yleisemmin koko tilintarkastusalaa kohtaan.

3.3.2 *Key Audit Matters*

Kansainvälisen ISA 701 -tilintarkastusstandardin mukaan tilintarkastuskertomuksessa tulee lausunnon laatimisen jälkeen viestiä tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat (Key Audit Matters, KAM). Kuten luvussa 2.3.1 kerrottiin, KAM:ien määrittämiseen vaikuttavat tilintarkastajan ammatillisen harkinnan ja hallintoelinten kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta esille nousseet tarkastuksen kannalta olennaiset alueet ja tilinpäätöserät. Myös johdon harkinnanvaraiset erät ja tilikauden aikana tapahtuneet olennaiset tilinpäätökseen vaikuttavat muutokset ja liiketapahtumat voivat tilintarkastajan raportoinnissa nousta KAM:eiksi.

Yhdysvalloissa käytössä olevista CAM:eista (Critical Audit Matter) on tehty KAM:ejä enemmän tutkimuksia. Tutkimustuloksia voidaan kuitenkin ominaisuuksien yhtäläisyyksien vuoksi hyödyntää myös KAM:ejä tarkasteltaessa. Public Company Accounting Oversight Boardin (PCAOB) julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yhtiöiden tarkastusta koskevien uudistusten juuret ovat KAM:ien tapaan 2008 alkaneessa finanssikriisissä ja sitä seuranneessa tarpeessa kattavammalle tilintarkastusraportoinnille. CAM:ien tarkoituksena on niin ikään nostaa tilintarkastuskertomuksessa esille tarkastuksen kannalta korkeimman riskin alueet.

ISA 701 mukaan tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat -osiossa tulee kustakin määritellystä KAM:sta viestiä seuraavat asiat (IFAC 2016, 777):

- Miksi kyseinen seikka on määritelty merkittäväksi seikaksi ja valittu siten tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi
- Kuinka KAM:ksi valittua seikkaa on käsitelty tilintarkastusprosessin aikana

KAM-valintaa perusteltaessa ja syitä raportoidessa tilintarkastajan tulisi ottaa huomioon informaation relevanttius sidosryhmien näkökulmasta. Sidosryhmille voidaan informoida tekijöitä, jotka ovat johtaneet tilintarkastajan tekemään johtopäätökseen tietyn tilinpäätöserän merkittävydestä. Tavoitteena on myös kuvata määrittämisperusteita niin, että sidosryhmillä on parempi mahdollisuus ymmärtää tilintarkastusta ja tilintar-

kastajan ammatilliseen harkintaan perustuvia ratkaisuja. Reintjesin (2015, 32) mukaan informatiivisuuden ylläpitämiseksi KAM:ien tulisi olla ainoastaan aivan avainasemassa olevia tilinpäätökseen vaikuttavia tekijöitä. Jotta ainoastaan keskeisimmät pörssiyhtiöiden tilinpäätöserät voitaisiin eritellä, tarkastustiimin tulisi tarkastella päätöksenteossaan yrityksen liiketoiminnan luonnetta, yrityksen kokoluokkaa ja toimialan monimutkaisuutta sekä tarkastuksen ja johdon kanssa käytyjen keskustelujen perusteella esille nousseita merkittäviä faktoja ja olosuhteita. Lopulta päätöksentekoon voi vaikuttaa myös ammatilliseen harkintaan perustuva puhdas päävastuullisen tarkastajan kokemus ja intuitio (Reintjes 2015, 33).

Tilintarkastuskertomuksessa esiintyvät perustelut tulisi ISA 701 -standardin mukaan olla yksilöityjä ja toimeksiantokohtaisia, eikä standardilla siten tavoitella tilintarkastusalalle perinteisen mallin mukaista vakiomuotoista ilmaisutapaa. Esimerkiksi yhteisön erityisiä olosuhteita kuvaamalla voidaan vähentää riskiä raportoinnin muuttumisesta vakiomuotoiseen suuntaan ajan kuluessa. Standardi ohjaa tilintarkastajia raportoimaan KAM:eihin liittyvien valintojen osalta myös mahdollisista ajankohtaisista tekijöistä, kuten taloudellisista olosuhteista, toimialakohtaisista havainnoista tai yhteisön strategiassa ja liiketoimintamallissa tapahtuneista tilikauden aikaisista muutoksista. (IFAC 2016, 791-792) Näistä tekijöistä raportoimalla voidaan havainnoida hyvin yksilöityä yhtiökohtaista tietoa tai kiinnittää tilinpäätösinformaatiota hyödyntävän sidosryhmän huomio tilintarkastajan näkökulmasta riskiä lisääviin tekijöihin.

IAASB on standardin suunnitteluvaiheessa tuonut esille esimerkkejä mahdollisista KAM-tekijöistä. Esimerkeillä on pyritty parantamaan standardin tavoitteiden saavuttamista ja selkiyttämään tilintarkastusyhteisöille tekijöitä, joita KAM:ien määrittämisessä tulisi ottaa huomioon. Tilintarkastusyhteisöt ovat ottaneet ohjeistuksen vastaan ristiriitaisin palauttein. Big four -yhteistöistä KPMG on esimerkiksi väittänyt, että havainnollistavat esimerkit ovat liian yleispäteviä ja vailla kontekstia, kun taas PwC on pitänyt KAM-esimerkkejä alustavasti hyvinä, joskin kehityskelpoisina, malleina. (Gordos & Fülöpa 2015, 142) Palautteet viestivät siitä, että tilintarkastusalalle poikkeuksellisen luonteensa vuoksi standardien soveltamiseen kaivataan selkeitä ja seikkaperäisiä ohjeita ja käytännössä kaikki toteutusta tukevat ohjeistukset ovat niin suurille kuin pienillekin tilintarkastusyhteisöille tarpeellisia.

Tilintarkastusyhteisöt ovat olleet huolissaan keskeisten seikkojen raportoinnin vaikutuksesta tilintarkastajan oikeudelliseen vastuuseen, kun uudet raportointivaatimukset rikkovat alalle perinteistä johdonmukaisuuden ja jatkuvuuden periaatetta. Gimbarin, tutkimuksessa (2016, 1640-1643) keskeisten seikkojen vaikutuksesta oikeudelliseen vastuuseen havaittiin, että tilintarkastusyhteisön huolimattomuus saattaa todellisuudessa olla helpompi perustella, mikäli keskeisten seikkojen määrittämisestä huolimatta tarkastaja päätyisi virheelliseen lausuntoon tilinpäätöksen oikeellisuudesta. Käytännössä tämä lisää kuitenkin sijoittajansuojaa ja on omiaan parantamaan tilintarkastuksen laatua.

Gimbarin (2016, 1643) mukaan keskeisten seikkojen määrittäminen tulee mahdollisesti vaikuttamaan tilintarkastajan toimintaan siten, että niiden tarkastukseen käytetään enemmän resursseja kuin aikaisemmin. Tämän myötä kaikista riskillisimpien tilinpäätöserien varmuustasoa pystytään nostamaan standardien tavoitteiden mukaisesti korkeammaksi.

Vaikka uudella ISA 701 mukaisella raportoinnilla pyritään tilintarkastusraportoinnissa yksilöityyn toimeksiantokohtaiseen informaatioon, ei raportoinnin pakosta tarvitse olla jokaisena vuonna yksilöityä tai havaittujen KAM:ien vaihdella vertailuvuoteen nähden. Johdonmukaisuus on tilintarkastusalalle ominainen piirre ja luo siten luottamusta alan toimintatapoja ja -malleja kohtaan. Suomalaisissa pörssiyrityksissä tilintarkastajien huomiot esimerkiksi toimialaan liittyvien KAM:ien osalta saattavat, ehkä jopa oletettavasti, kiinnittyä samoihin keskeisiin tekijöihin. Näissä tapauksissa raportointi voi hyvinkin olla vertailukauteen nähden samanlaista ja ehkä näin olisi jopa johdonmukaisuuden kannalta suotuisampaa. Reintjesin (2015, 32) mukaan riskilähtöinen lähestymistapa tarkastukseen voi kuitenkin johtaa myös siihen, että määritellyt KAM:it ja toteutettu tarkastus eroavat selkeästi toisen saman toimialan yhtiön tilintarkastuksesta. Standardi jättää ammatillisen harkinnan varaan lähes kaiken KAM:ien valintaan perustuvasta raportoinnista ja mahdollistaa siten myös tilintarkastusyhteisöille mahdollisuuden omanlaisen raportointimallin kehittämiseksi (Reintjes 2015, 32).

ISA 701 mahdollistaa tilintarkastusyhteisölle ja päävastuulliselle tarkastajalle ammatillisen harkinnan käytön koskien tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen käsittelystä viestimistä tilintarkastuskertomuksessa. Tilintarkastuskertomuksessa voidaan esittää esimerkiksi lyhyt yhteenveto suoritetuista toimenpiteistä, tärkeitä toimenpiteisiin vaikuttavia näkökohtia, yhteenveto havainnoista tai maininta tilintarkastuksen lopputulemasta. (IFAC 2016, 792) Tilintarkastajan KAM:ista antamalla toimeksiantokohtaisella lausunnolla voidaan osoittaa, että johtopäätökset koskien tarkastuksen kannalta keskeisimpien seikkojen havainnointia tukevat yleistä tilintarkastajan tilinpäätöksestä antamaa lausuntoa. Tämän myötä voidaan myös lisätä luottamusta riittävien toimenpiteiden suorittamisesta. Down (2014, 24) mukaan ammatillisen harkinnan säilyttäminen keskeisten tekijöiden määrittämisessä mahdollistaa myös tulevaisuudessa alalle ominaisen objektiivisen ympäristön. Ammatillisen harkinnan käyttö tuo myös joustavuutta standardin soveltamiseen tilintarkastusalan ammattilaisten toimintatapojen ja -mallien kehittyessä.

Enemmän kantaa ottavalla lausunnolla voitaisiin vahvistaa tilintarkastusyhteisön imagoa riippumattomana ja objektiivisena tilinpäätöksen tarkastajana. Suomessa tämänkaltaiseen toimintaa ei kuitenkaan pörssiyrityksien osalta ole samalla tapaa tarvetta kuin maissa, joissa tilintarkastuskandaalit ovat koskettaneet tilinpäätöksiä tulkitsevia sidosryhmiä lähemmin. Koska ISA 701 mukainen tilintarkastusraportointi on vain yksi osa raportointikokonaisuutta, on tilintarkastusalalle ominaisempi neutraali sävy raportoinnissa myös tämänkaltaisissa tilanteissa parempi vaihtoehto. Suorat erilliset lausun-

not KAM:eista rikkovat suoraan standardin tarkoitusta ja ohjeistusta sekä mahdollistaisivat toisaalta sidosryhmien keskuudessa väärinymmärrykset raportoinnin suhteen. Jyrkät kannanotot voivat antaa vääristyneen kuvan siitä, ettei kaikista KAM:eista olla saatu asianmukaista informaatiota tai, että ne eivät tukisi koko tilinpäätöksestä annettavaa lausuntoa. (IFAC 2016, 792-793) Vihjaavat tai epäselvät kannanotot voivat aiheuttaa suoraan sen, että sidosryhmät tekevät itsenäisesti tilintarkastuslausunnon vastaisia johtopäätöksiä tilinpäätöksen oikeellisuudesta, mikä ei luonnollisesti ole standardin tavoitteena. Tästä johtuen neutraalin ja riippumattoman roolin säilyttäminen on myös jatkossa tavoiteltava tekijä.

Tarkastustoimenpiteistä raportoidessa olennaista on, että tilintarkastaja pystyy toimintaansa kuvaamalla kiinnittämään sidosryhmien huomion tilinpäätöserän merkittävyyteen. Tilintarkastaja voi esimerkiksi raportoida erityisasiantuntijoiden hyödyntämisestä tarkastusevidenssin keräämisessä ja epävarmuutta lisäävien tekijöiden oikeellisuuden varmistuksessa. Kaikissa tilanteissa selkeä tiivis yhteenveto kaikista suoritetuista toimenpiteistä ei välttämättä ole mahdollista ja näissä tilanteissa ammatillisen harkinnan hyödyntäminen auttaa mahdollisimman informatiivisen raportoinnin saavuttamisessa. (IFAC 2016, 793) ISA 701 ominaisuuksiin kuuluu toimeksiantokohtainen raportointi, joten tämänkään tekijän vuoksi tilintarkastusyhteisöjen antamat raportit eivät ole täysin vertailtavissa toistensa kanssa. Ominaisuutena ennennäkemättömän ja poikkeuksellisen vapaat kädet antava sekä henkilökohtaiseen tilintarkastajan harkintaan perustuva raportointi tekee kuitenkin ISA 701 seurausten tarkastelun suomalaisten pörssiyhtiöiden tilintarkastusraportointia koskien mielekkääksi. Uuden aluevaltauksen seurauksia tullaan myös oppimismielessä seuraamaan varmasti kattavasti.

4 KEY AUDIT MATTERS SUOMALAISTEN PÖRSSIYHTIÖIDEN TILINTARKASTUSKERTOMUKSISSA

4.1 Tutkimusaineisto ja -menetelmä

Tutkielman kirjoitusajankohtana Helsingin pörssissä oli noteerattuna yhteensä 128 yhtiötä. Vertailtavuuden mahdollistamiseksi otokseen on valittu ainoastaan ne yhtiöt, joiden tilintarkastukseen on sovellettu ISA 701- standardia sekä vuoden 2016 että vuoden 2017 tarkastuksissa. Rajauksen myötä otoksesta on jätetty pois vuonna 2017 (7 yhtiötä) ja 2018 (2 yhtiötä) listautuneet yhtiöt sekä yhtiöt, joiden tilikausi vuonna 2016 on päätynyt ennen standardin soveltamisen aloittamista 15.12.2016 (2 yhtiötä). Jotta tarkastelu on voitu kohdistaa suoraan suomalaisia pörssiyrityksiä koskevaksi, on otoksesta jätetty pois myös Helsingin pörssissä noteeratut ruotsalaiset yhtiöt (5 yhtiötä). Rajausten jälkeen lopulliseksi otokseksi valikoitui 112 Helsingin pörssiin listattua yhtiötä, jotka edustavat 87,5 prosenttia kaikista pörssissä noteeratuista yhtiöistä. Tarkasteltavissa yhtiöissä on suuria, keskisuuria ja pieniä yhtiöitä kaikilta kymmeneltä pörssiin listattujen yhtiöiden toimialoilta.

Tutkimusdata on kerätty analysoimalla 112 otokseen valitun yhtiön tilintarkastuskertomukset tilikausilta 2016 ja 2017. Pro gradu -tutkielman metodina on käytetty laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysia. Sisällönanalyysi on menetelmä, jonka avulla kerätään dataa tutkimusta varten objektiivista dokumenttien analysointia hyödyntäen (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tämän tutkielman osalta data on kerätty lukemalla 224 tilikausien 2016 ja 2017 tilintarkastuskertomusta. Analyysin avulla on kerätty laadullista dataa kuvaamaan tarkemmin yksittäisten tilintarkastusraportointien luonnetta ja sisältöä. Datat analysointi mahdollistaa sanallisen tulosten kuvailemisen.

Jotta havainnoista voidaan koostaa laajempia kokonaisuuksia koskevia käsityksiä, on tutkielmassa käytetty myös sisällön erittelyä. Tuomen ja Saarijärven (2018) mukaan sisällön erittelyllä tarkoitetaan menettelyä, jonka avulla kerätty dataa käytetään kvantitatiivisten esimerkkien luomiseen. Sisällön erittelyä hyödynnetään usein sisällönanalyysin apuna. Tässä tutkielmassa kokonaisuuksia on havainnoitu erilaisin taulukoin sekä määrällisiä ominaisuuksia kuvaamalla ja analysoimalla. Sisällönanalyysi ja sisällön erittely sopivat tutkimusmenetelmiksi, koska tilintarkastuskertomusten sisällön luokittelu vaatii menetelmiä, joiden avulla tilintarkastuskertomuksista voidaan kerätä tutkimuksen kannalta olennainen tieto. Valitun tutkimusmenetelmän avulla voidaan kerätty data yhdistellä kokonaisuuksiksi ja tämän avulla tehdä tutkittavaa ilmiötä kuvaavia johtopäätöksiä. Metodi mahdollistaa sekä kvantitatiivisen että kvalitatiivisten menetelmien hyödyntämisen, mikä auttaa niin ikään tutkimustulosten informatiivisessa esittämisessä.

Sisällönanalyysin ja sisällön erittelyn avulla pyritään järjestämään kerätty aineisto tiiviiseen muotoon ja lisäämään havaintoja tekemällä lukijan tietoutta. Laadullisen tutkimuksen myötä voidaan hajanaista aineistoa analysoimalla lisätä tutkittavan ilmiön informaatioarvoa. Informaatioarvon lisäämiseksi sisällönanalyysin avulla pyritään pelkistämällä rajaamaan tutkittavasta aineistosta pois tutkittavalla ilmiölle epäolennainen tieto. (Tuomi & Sarajärvi, 2018) Tässä tutkielmassa tilintarkastuskertomusten läpikäynti on keskittynyt nimenomaa tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportointiin sekä muihin uusiin tilintarkastuskertomusten informaatioarvoa lisääviin tekijöihin. Rajauksilla ja kerätyn datan klusteroinnilla eli ryhmittelyllä on pyritty mahdollistamaan pörssiyritysten tarkastusta koskevien havaintojen ja informatiivisten johtopäätösten tekeminen.

4.2 Tutkimustulokset

Tässä luvussa tarkastellaan suomalaisten pörssiyritysten tilintarkastusraportointia tilikausien 2016 ja 2017 ajalta. Tilintarkastuskertomusten analysoinnissa on keskitytty etenkin tilikauden välisiin eroavaisuuksiin koskien uutta ISA 701 -tilintarkastusstandardia, mutta myös muihin tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta lisääviin muutoksiin. Tehtyjä löydöksiä havainnollistetaan niin kvantitatiivisin kuin kvalitatiivisinkin esimerkein.

Tilintarkastusyhteisöistä PricewaterhouseCoopers Oy oli tarkastajana useimmissa yhtiöissä sekä tilikauden 2016 (39/34,8%) että 2017 (40/35,7%) tarkastuksissa. Big four -tilintarkastusyhteisöistä KPMG oli tarkastusten määrää mitattaessa toiseksi suurin (2016: 37/33,04% ja 2017: 34/30,4%). Ernst & Young suoritti otokseen valittujen pörssiyritysten tarkastuksista sekä tilikaudella 2016 että 2017 24,1 prosenttia tarkastamalla 27 toimeksiantoa. Deloitella oli neljästä suurimmasta tilintarkastusyhteisöstä vähiten tarkastettavia yhteisöjä (2016: 6/5,4% ja 2017: 7/6,3%). Big four -tilintarkastusyhteisöt ovat Suomessa suorittaneet valtaosan pörssiyritysten tilintarkastuksista. Tilikaudella 2016 muiden tilintarkastusyhteisöjen osuus otokseen valituista tarkastuksista oli 2,7 prosenttia kolmella tarkastettavalla kohteella ja tilikaudella 2017 3,6 prosenttia neljällä tarkastustoimeksiannolla. Tilikausien välistä muutosta tarkasteltaessa KPMG menetti tarkastettavien yhteisöjen määrää mitattaessa kolme varmennuspalveluiden asiakastaan kilpailijoilleen, kun PwC, Deloitte ja muu tilintarkastusyhteisö kasvattivat kukin tarkastuksien määrää yhdellä toimeksiannolla. Alalla ei siten tapahtunut merkittäviä muutoksia tilintarkastusyhteisöjen rooleissa ja vastuissa.

Tilikauden 2016 raportoinnissa tilintarkastusyhteisöt määrittivät yhteensä 324 KAM:ia ja tilikaudella 2017 lukumäärä laski viidellä 319 KAM:iin. Tilikauden 2017 raportoinnissa edellisen vuoden KAM:eista jätettiin raportoimatta uudestaan 31 keskeistä tekijää ja raportoinnissa nousi esille 26 uutta tarkastuksen kannalta keskeistä tekijää. Keskimääräinen vaihtuvuus KAM:eissa oli siten 9,4 prosenttia. Poistuneiden ja uusien KAM:ien analysoinnissa ilmeni, että yli puolet (54,4%) muutoksista selittyivät tilikauden aikaisesta tekijästä. Esimerkiksi tilikauden aikaisen yrityshankinnan tilinpäätöksen oikeellisuudelle tuoman riskin osuus poistuneista KAM:eista oli tilikauden 2016 tarkastuksissa 29,0 prosenttia ja tilikauden 2017 tarkastuksissa uusista KAM:eista peräti 42,3 prosenttia. Ajankohtaisten tilikaudenaikaisten tekijöiden vaikutus on siis merkittävä KAM:ien poistamista tai lisäämistä selittävä tekijä.

Tilikausien 2016 ja 2017 välillä otokseen kuuluvissa yhtiöissä tilintarkastusyhteisö on vaihdettu seitsemän kertaa. Viidessä tapauksessa seitsemästä eli 71,4 prosentissa raportoinnin yhteydessä muutettiin yhtä tai useampaa keskeistä tekijää. Päävastuullinen tilintarkastaja on tilintarkastusyhteisön sisällä vaihdettu tarkasteltavien tilikausien välissä 16 kertaa. Näistä tapauksista kymmenessä eli 62,3 prosentissa tehtiin yksi tai useampi muutos KAM:eihin. Havainnot nostavat esille yksittäisen tilintarkastajan ammatillisen harkinnan vaikutuksen tarkastuksen kannalta keskeisten tekijöiden määrittämiseen. Tilintarkastuksissa, joissa ei tapahtunut muutoksia tarkastustoimeksiannon suorittajassa, KAM:ien muutoksista 64,9 prosenttia selittyi tarkastettavaa tilikautta koskevasta tilinpäätökseen vaikuttavasta erästä. Tarkastuksissa, joissa tilintarkastustoimeksiannon sisällä oli vaihtunut joko päävastuullinen tilintarkastaja tai tarkastusta suorittava yhteisö vastaava luku oli enää 40,9 prosenttia. Tulokset antavat viitteitä siitä, että yksittäisellä tilintarkastajalla on tosiaan ammatilliseen harkintaan perustuvaa vaikutusta tilintarkastusraportoinnissa esitettävien KAM:ien määrittelyyn.

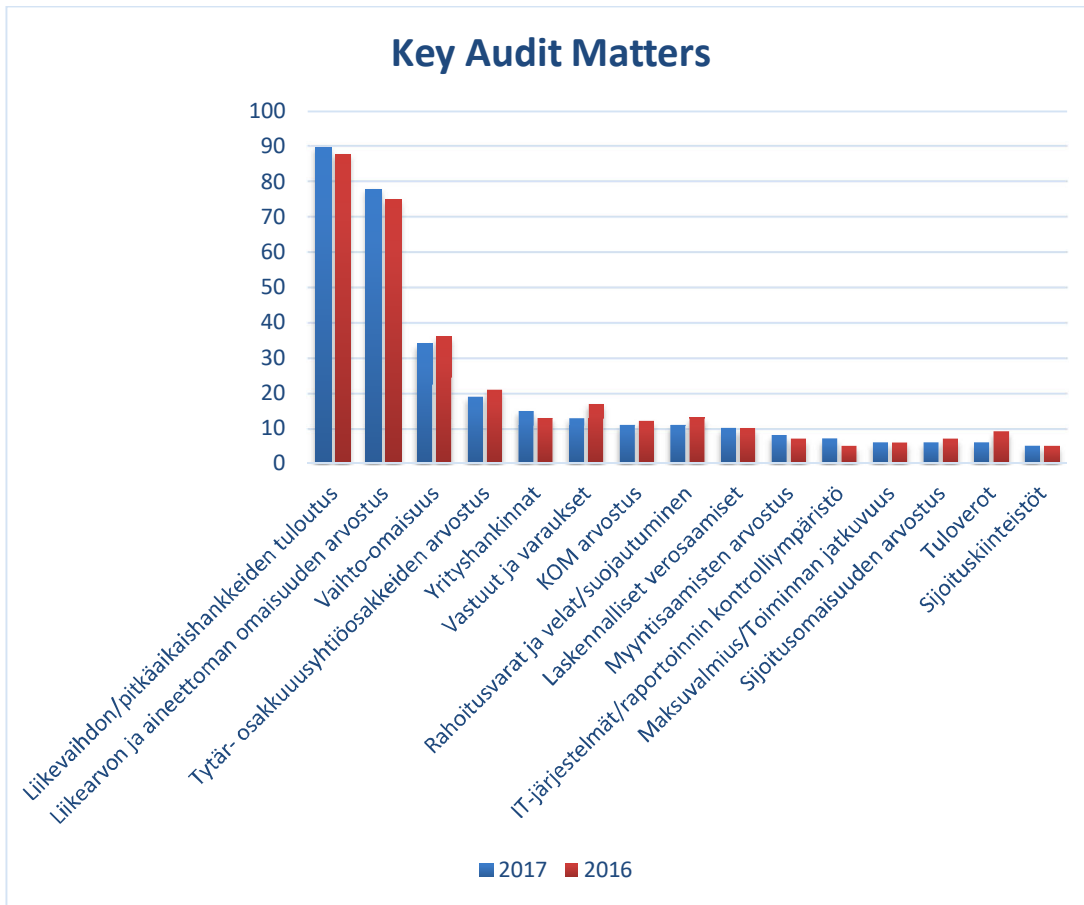
Tilintarkastuskertomusten analysointi toisaalta osoittaa, että päävastuullisen tarkastajan tai edes tilintarkastusyhteisön vaihdolla ei automaattisesti tarvitse olla vaikutusta KAM:ien sisältöön ja tarkastuskertomuksen muodollisiin ratkaisuihin. Esimerkiksi Valoe Oyj:n tarkastuksessa Auditus Oy on ottanut tilintarkastusvastuun viimeisimmän tilinpäätöksen tilintarkastuksessa KPMG Oy:ltä. Huolimatta ajankohtaisista taloudellisista ongelmista ja KPMG:n havaitsemista tilinpäätöksen puutteista, Auditus Oy on hyödyntänyt raportoinnissaan lähes sanatarkasti KPMG:n aiemmalla tilikaudella tekemiä KAM-määritelmiä. Tarkastettavan yhtiön taloudellinen tilanne huomioon ottaen yksilöidympi ja tarkastusyhteisökohtainen kannanotto olisi nimenomaa tässä tilanteessa tilintarkastuskertomuksen lukijan näkökulmasta informatiivisempi.

Tulevaisuuden tutkimuksissa voitaisiin esimerkiksi tarkastella tarkemmin vaikutuksen suuruutta ja esimerkiksi päävastuullisen tarkastajan työkokemuksen vaikutusta tekijöiden määrittämiseen. Mikäli yhden ihmisen vaikutus määritettäviin tarkastuksen kannalta keskeisiin tekijöihin nousee merkittäväksi, voidaan standardin tavoitteleman in-

formaatioarvon merkitys kyseenalaistaa. Jos henkilökohtainen mielipide tai näkemys voi vaikuttaa suuresti tilintarkastusraportointiin, niin voiko raportointia hyödyntävä sijoittaja enää luottaa tilintarkastusraportoinnin yhdenmukaisuuteen ja eri raporttien vertailukelpoisuuteen. Toisaalta johdon kanssa keskusteluja käyneellä päävastuullisella tarkastajalla on luultavasti monia muita osapuolia parempi ajan tasalla oleva tieto, joten tässä mielessä harkinnanvaraisuus nimenomaa lisää informatiivisuutta. Tilintarkastusalan ammattilaisen tekemät henkilökohtaiset johtopäätökset ja määritelmät voidaan siten nähdä sekä raportointia uhkaavana että parantavana tekijänä näkökulmasta riippuen.

Kun KAM:iien vaihtuvuudesta poistetaan tilikauden aikaisen tapahtuman ja toimeksiantokohtaisten sisäisten muutosten vaikutukset, on muutoksen osuus kaikista raportoiduista KAM:eista enää 4,1 prosenttia. Ainoastaan pienet marginaaliset muutokset osoittavat, että ensimmäisellä tilikaudella määritellyt keskeiset tekijät ovat pitäneet tilikauden 2017 määrittelyissä pintansa, minkä johdosta tilintarkastuskertomusten johdonmukaisuus ja tilikausien välinen vertailukelpoisuus on pystytty hyvin säilyttämään. Tulokset osoittavat, että tilintarkastusyhteisöt ja päävastuulliset tilintarkastajat ovat pystyneet Suomessa tunnistamaan hyvin tilintarkastusstandardin tavoitteet ja vaatimukset, eikä raportoinnissa ole siten ollut tarvetta merkittäville määrittelyjä koskeville muutoksille seuraavan raportointikauden aikana.

Kaikki suomalaisten pörssiyhtiöiden tilintarkastusyhteisöt ovat tarkastuksissaan ilmoittaneet ISA 701 -standardin mukaisesti tilintarkastuskertomuksissa tarkastuksen kannalta keskeisiä tekijöitä eli KAM:eja. KAM:it ovat vapaasti nimettävissä, eikä niitä välttämättä pysty kategorioimaan suoraan yhtä tilinpäätöserää koskevaksi. Vertailun helpottamiseksi tilintarkastuskertomuksissa esille nostetut KAM:it on luokiteltu alla olevan taulukon mukaisesti viiteentoista eri kategoriaan. Kategorointi on tehty patentti- ja rekisterihallituksen (PRH, 5/2018) käyttämää luokittelua mukaillen siten, että luokitteluun on lisätty vastuita ja varauksia kuvaava Key Audit Matter -tekijä.

Taulukko 1: Tilintarkastusyhteisöjen määrittelemät tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat suomalaisille pörssiyrityksille tilikausilta 2016 ja 2017

Tulosten mukaan KAM:ien välisissä määrissä ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Tilikaudelta 2016 tilintarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja nostettiin esille 324 kappaletta ja 2017 tilikaudella 319. Kuten taulukosta 1 ilmenee, *Liikevaihdon ja pitkäaikaishankkeiden tuloutus* on molempien tilikausien aikana noussut useimmiten tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi seikaksi. Liikevaihto on sijoittajien näkökulmasta hyvin seurattu tilinpäätöserä ja useat tunnusluvut lasketaan liikevaihtoa tai liikevoittoa hyödyntäen. Liikevaihto on myös tilintarkastuksen kannalta aina korkean riskin erä, sillä sen manipulointi on muita tilinpäätöseriä helpompaa ja nimenomaan liikevoiton perusteella laskettavat johdon bonukset tai sijoittajille halutun tuloksen välittäminen saattaa motivoida liikevaihdon paisuttamiseen tai joskus myös vähentämiseen tilikauden vaihtumisen yhteydessä. Tilintarkastusyhteisöt ovat perusteluissaan useimmiten maininneet oikea-aikaisen tulouttamisen tärkeimmäksi syyksi erän valinnalle. Tarkastustoimenpiteinä on ilmoitettu pääosin myynnin katkon ja projektiluontoisten osatuloutusten oikea-aikaisuuden testausta. Liikevaihtoon vaikuttavien erien lisääminen KAM:iksi on tilintarkastajan kannalta turvallinen valinta. Määrittämisestä riippumatta liikevaihtoon suoritetaan kaikissa tarkastuksissa analyyttisiä ja aineistotarkastustoimenpiteitä, jolloin tilinpäätöserä on helppo nostaa myös tarkastuksen kannalta merkittäväksi eräksi. Globaalien

organisaatorakenteiden myötä määrittely voi kuitenkin aidosti hyödyttää sidosryhmien käsityksiä myynnin muodostumisperiaatteista ja -perusteista. Tilinpäätöserän merkittävyyden ja riskin vuoksi liikevaihtoa koskevan informaation lisääminen on hyvin perusteltu ja tukee siten standardin tavoitteita.

Tilintarkastusyhteisöt ovat kiinnittäneet keskeisten tekijöiden määrittämisessä selkeästi huomiota johdon arvionvaraisiin eriin. *Liikearvo ja aineettoman omaisuuden arvostaminen, vaihto-omaisuus ja konserniomaisuutta kuvaava tytär- ja osakkuusyhtiöiden arvostus* ovat kolme seuraavaksi eniten huomioitua KAM:ia. Perusteluissa on nostettu esille arvionvaraisten erien merkittävä osuus taseen loppusummasta, johdon tekemien arvioiden realistisuuden testaus sekä monimutkaisten arviointimenetelmien aiheuttama riski tilinpäätöserän virheellisyydelle. Informaatioarvoa on lisätty kuvailemalla tarkastettavan yhtiön menettelytapoja erien arvon määrittämisessä. Tarkastustoimenpiteissä on usein mainittu arviointimenetelmien analyttinen tarkastelu ja johdon arviointimenetelmän testaaminen käytännössä. Monimutkaisuutensa vuoksi tilinpäätöserien arvioiminen voi olla johdolle ja tarkastajalle hankalaa (IFAC 2016, 783; Reintjes, 2015). Tästä johtuen selkeän tulkinnan luominen kansainvälisten organisaatioiden arvionvaraisista tilinpäätöseristä on informaation puutteellisuuden vuoksi sidosryhmille lähes mahdotonta. Erän nostaminen KAM:iksi mahdollistaa sidosryhmien huomion kiinnittämisen kaikista riskialttiimpiin eriin ja lisää siten huomattavasti tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa. Taulukossa luokitelluista KAM:eista myös *vastuut ja varaukset, aineellisten käyttöomaisuuksien arvostus, rahoitusvarojen ja velkojen arvostus sekä suojautumismekanismit, laskennalliset verosaamiset, myyntisaamisten arvostus, sijoitusomaisuuksien arvostus ja sijoituskiinteistöt* voidaan kategorioida tilintarkastusyhteisöjen perustelujen mukaan johdon arvionvaraisiksi eriksi.

Määrittelyillä KAM:eilla on johdon arvionvaraisuuden lisäksi myös muita ulottuvuuksia. Vastuut ja varaukset -erä sisältää johdon arvionvaraisuuden lisäksi tarkastettavalle yhtiölle ulkopuolelta tulevia vaateita. Tilintarkastusyhteisöt ovat nostaneet tilintarkastuksen kannalta keskeisiksi seikoiksi esimerkiksi käynnissä olevista oikeudenkäynneistä mahdollisesti seuraavat korvausvastuut tai esimerkiksi kertaluontoiset ympäristöön tai projekteihin liittyvät varaukset. Johdon arvioilla on niin ikään näissä tekijöissä suuri rooli ja tilintarkastusyhteisöt ovat kuvanneet tarkastustoimenpiteiksi esimerkiksi johdon tekemien arvioiden riittävyden määrittämisen. Laskennallisten verosaamisten nostaminen KAM:iksi on toisaalta perusteltu riskillä verosaamisten realisointimahdollisuuksista. Tilintarkastusyhteisöt ovat arvioineet toimenpiteissään, onko tarkastettavalla yhteisöllä edellytykset kerryttää veronalaista tuloa siinä määrin, että kertyneet laskennalliset verosaamiset voitaisiin todellisuudessa hyödyntää tulevaisuudessa. Erilaisten varausten ja velvoitteiden sekä verosaamisten lisääminen KAM:eiksi tuo sijoittajille ja muille sidosryhmille informaatiota tarkastettavan yhteisön pidemmän aikavälin suoriutumiseen mahdollisesti vaikuttavista tekijöistä.

Useat tilintarkastajien määrittelemät KAM:it liittyvät ajankohtaisiin tai tilikauden aikaisiin tapahtumiin ja ovat siten informaatioarvoltaan sidosryhmille ehkä jopa kaikista arvokkaimpia. Sidoryhmät saattavat olla tietoisia liiketoiminnan perinteisistä vaikutuksista tilinpäätöseriin, mutta ajankohtaisten tekijöiden käsitteleminen tilintarkastusraportoinnissa keskeisenä tekijänä lisää sijoittajille tärkeää informaatiota uusista tilinpäätös-elementeistä. *Yrityshankinnat* voivat esimerkiksi vaikuttaa suoraan sijoittajien tekemiin johtopäätöksiin. Tilintarkastusyhteisöt ovat luokitelleet näitä tekijöitä viidenneksi eniten KAM:eiksi. Pörssiyritysten tekemät yrityshankinnat tai toiminnasta luopumiset vaikuttavat tase-erien rakenteeseen ja vaativat tilintarkastusyhteisöjen perustelujen mukaan yhtiön johdolta merkittävää harkintaa. Tilintarkastusyhteisöt ovat ilmoittaneet yritys-kauppojen tai rakenteellisten muutosten oikeellisuuden varmistamiseksi pääosin johdon tekemien omaisuuserien arvostuspäätösten tarkastamisen. Sijoittajalle lisätieto tehdyistä tarkastustoimenpiteistä saattaa lisätä suoraan luottamusta johdon ilmoittamiin kaupan yksityiskohtiin, jos tilintarkastusyhteisö on antanut tilintarkastuksen vakioimuotoisena.

Toinen tärkeä ja sidoryhmien kannalta ehkä vielä merkittävämpi johtopäätöksiin vaikuttava tekijä on *toiminnan jatkuvuuden* nostaminen tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi tekijäksi. Menon ja Williams (2010, 2103-2104) havaitsivat, että lausunnot toiminnan jatkuvuudesta vaikuttavat välittömästi sijoittajien tekemiin johtopäätöksiin. Toiminnan jatkuvuuden nostaminen KAM:iksi on usein perusteltu tilintarkastusyhteisöjen puolesta esimerkiksi kesken olevilla rahoitusjärjestelyillä tai maksuvalmiuteen liittyvillä tekijöillä. Tekijät ovat eittämättä tärkeää informaatiota sijoittajille, mutta suomalaisten pörssiyritysten osalta toiminnan jatkuvuutta kuvaavien KAM:ien johtopäätöksissä on useassa tilanteessa mainittu, ettei varsinaista tilintarkastuslausuntoa mukauteta kyseisen tekijän osalta. Tämä siitäkkin huolimatta, ettei standardin mukaan KAM:eista olisi edes tarpeen antaa erillistä lausuntoa.

Tilintarkastusyhteisöt ovat osoittaneet KAM:eja määrittäessään myös toimeksianto-kohtaisten erityistekijöiden ja asiakasorganisaatioiden ominaispiirteiden huomiointia. Tarkastettavien yhteisöjen sisäinen *kontrolliympäristö ja IT-järjestelmät* on nostettu KAM:eiksi molempien tilikausien aikana viidestä seitsemään kertaan. Sisäisten kontrollien ja IT-järjestelmien valintaa KAM:eiksi on perusteltu järjestelmien päivityksillä, monimutkaisilla tietojärjestelmillä sekä manuaalisten kontrollivaiheiden suurella määrällä. Nämä tekijät lisäävät merkittävästi riskiä tilinpäätöserien virheellisyydestä. Analyttisen tarkastuksen, pistokokeiden ja yksittäisten aineistotarkastusten avulla on kerätty varmuutta järjestelmien ja kontrollien toimivuudesta. Tämä on luonnollisesti tärkeä informaatio myös sijoittajan kannalta, sillä varmuus yhtiön laskentakäytäntöjen toimivuudesta luo uskoa tilinpäätösinformaation luotettavuuteen ja vähentää riskiä vahingossa tapahtuneille virheille.

Järjestelmäympäristön lisäksi tarkastusyhteisöt ovat huomioineet globaalien organisaatorakenteen ulkoa päin tuomat haasteet tilinpäätösinformaation oikeellisuudelle.

Tuloverot on nostettu KAM:iksi tilikaudella 2016 yhdeksän ja tilikaudella 2017 kuusi kertaa. Perusteluina on esitetty maiden toisistaan eroava verolainsäädäntö. Virheellinen paikallisen verolainsäädännön tulkinta voi tarkastusyhteisöjen mukaan johtaa tilinpäätöksen verojaksotuksen suurenemiseen tai pienenemiseen. Tarkastustoimenpiteissä on monen muun KAM:in tapaan tarkasteltu eri tavoin johdon tekemien arvioiden todenmukaisuutta. Esimerkiksi Nokian renkaat Oyj:n tapauksessa verotukselliset tekijät on nostettu KAM:eiksi molempien tilikausien tarkastuksen osalta. Nokian renkaille oli verotarkastuksen jälkeen määrätty kymmenien miljoonien edestä jälkiveroja maksettavaksi. Yhtiö teki verohallinnolle valituksen päätöksestä ja kesäkuussa 2018 tulleen päätöksen mukaan maksetut 59 miljoonan jälkiverot ja korot palautetaan yhtiölle (Taloussanomien 6/2018). Esimerkki kuvaa hyvin standardin tavoittelemalla toimeksiantokohtaisen lisäinformaation luonnetta. Tilintarkastajan päätökseen valita verotukseen liittyvä tekijä KAM:iksi on vaikuttanut johdon aiemmin tekemät arviot, kansallisen tason lainsäädännöt Venäjällä ja Suomessa sekä kyseisen tekijän ajankohtaisuus. Sijoittajan päätöksenteon tukena kyseisen tekijän nostaminen tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi tekijäksi on tuonut sellaista lisäinformaatiota, jota sijoittaja ei välttämättä osaisi ilman informointia ottaa päätöksenteossaan huomioon. Verohallinnon tekemän päätöksen luonteesta huolimatta tekijän vaikutus tilinpäätökseen oli joka tapauksessa merkittävä, minkä takia tekijän korostuminen tilintarkastusraportoinnissa oli siinäkin määrin perusteltua.

Tilintarkastajat ovat jaotelleet keskeiset tekijät omiksi KAM:eikseen yksittäinen toimeksianto huomioiden. Muutamissa yksittäisissä tilintarkastusraportoinneissa KAM:it on raportoitu määrittelemällä kaksi eri tekijää yhtenä tilintarkastuksen kannalta keskeisenä tekijänä. Tarkastusyhteisöt ovat voineet esimerkiksi määritellä myyntituottojen ja myyntisaamisten arvostamisen tai aineettoman ja aineellisen omaisuuden yhtenä tilintarkastuksen kannalta merkittävänä tekijänä. Otsikoinnilla on toisaalta voitu spesifioida tietty tilinpäätöserä suuremmasta kokonaisuudesta esimerkiksi otsikoimalla KAM ”*liiketoiminta ja muu aineeton omaisuus*”. Variaatioita on lähes yhtä monta kuin tarkastettavia toimeksiantoja. PwC:n tekemässä KONE Oyj:n tarkastuksessa keskeisiksi tekijöiksi on toisaalta molempien tilikausien aikana ilmoitettu kaksi myyntiin vaikuttavaa erää toisistaan erillään. Erottamalla ”*uuslaite- ja modernisointimyynti*” sekä ”*suurprojektien tuloutus*” on voitu tarkemmin eritellä tarkastettavan yhtiön toimintaperiaatteita ja tarkastusyhteisön toimenpiteitä erien oikeellisuuden varmistamisessa. Informatiivinen ja kattavampi esittämistapa kuvaa monipuolisemmin yhtiön myyntiin kohdistuvia riskejä ja luo siten paremman lisäarvon tarkastuskertomusta lukevalle sijoittajalle kuin kertomus, jossa keskeisenä tekijänä olisi mainittu ainoastaan esimerkiksi myynnin tuloutus.

Olellaisista määrittelyistä lienee viime kädessä se, miten informatiivisesti määrittelyä voidaan havaintojen avulla perustella. Toisaalta voidaan kysyä, olisiko keskeisimmän tekijän näyttävä jo otsikossa, sillä kaikki sidosryhmät eivät välttämättä tule perusteluja lukemaan. Tämän tutkielman kategorioinnissa on pyritty sisällönanalyysin avulla tun-

nistamaan tilintarkastusyhteisöjen raportointien perustelujen ja tarkastustoimenpiteiden avulla yksittäiselle KAM:ille sopivin kategoriointi.

Reintjesin (2015, 32) mukaan raportoinnissa tulisi ilmoittaa vain kaikista keskeisimmät tekijät, eikä useiden myyntiä koskevien tilinpäätöserien tai laajojen tase-erien kokonaisuus yhdisteleminen siten aja täysin tilintarkastusstandardin tavoittelemaa informatiivisuutta. Erilaiset variaatiot kuvaavat toisaalta hyvin standardin sallimaa tilintarkastajan ammatillisen harkinnan käyttöä KAM:ejä määriteltäessä. Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen kappalemääriä tarkasteltaessa tilikausien välillä on taulukon 2 mukaisesti havaittavissa pientä vähenemistä. Tilikauden 2016 tarkastusten tilintarkastuskertomuksissa KAM:ejä oli määritelty useimmiten kolme kappaletta tarkastusta kohden kun 2017 kertomuksissa määrällisesti KAM:ejä oli useimmiten kaksi kappaletta. Yhden KAM:in tilintarkastuskertomusten määrä kasvoi 2017 tilikauden tarkastuksissa 25 prosenttia ja kahden KAM:in 12,8 prosenttia. Kolmen ja neljän KAM:in tilintarkastuskertomuksia oli 2017 tarkastuksessa reilu kymmenen prosenttia edellisvuotta vähemmän. Vaikkei kahden tilikauden perusteella voida tehdä pidemmän aikavälin muutoksen seuranta, vaikuttaa siltä, että tilintarkastuskertomuksissa määriteltyjen KAM:ien määrä on laskemassa ja tarkastuskertomuksiin pyritään valitsemaan ainoastaan kaikista olennaisimmat tekijät.

Päätökseen vaikuttaa luonnollisesti muun muassa tarkastettavan yhteisön koko ja organisaatorakenteen monimutkaisuus, toimialan luonne sekä tilintarkastajan henkilökohtaiset näkemykset. Tilintarkastuskertomuksista kerätty data osoittaa, että kooltaan suurissa ja keskisuurissa yhtiöissä KAM:ejä on keskimäärin enemmän kuin pienemmissä yhteisöissä, joissa keskeiset seikat kohdistuvat herkemmin yhtiön ydintoiminta-alueisiin. Kappalemäärän kasvu viiden ja kuuden keskeisen tekijän tarkastuksissa voidaan selittää suurten yhtiöiden monimutkaisilla organisaatorakenteilla ja liiketoimintamalleilla, jotka ovat johtaneet useiden tekijöiden määrittämiseen tilintarkastusraportoinnissa.

<i>KAM määrä per tarkastettava yhtiö (kpl)</i>	<i>Tilikausi 2017</i>	<i>Tilikausi 2016</i>	<i>Muutos (kpl)</i>	<i>Muutos (%)</i>
1	5	4	1	25,0
2	44	39	5	12,8
3	36	41	-5	-12,2
4	19	22	-3	-13,6
5	6	5	1	20,0
6	2	1	1	100,0

Taulukko 2: Muutos toimeksiantokohtaisissa keskeisten tekijöiden kappalemäärässä tarkasteltavien tilikausien välillä

Tarkastettavan yhtiön koon lisäksi myös yhtiön toimialalla on vaikutusta tarkastuksen kannalta keskeisten tekijöiden määrittämiseen. Yksittäiset KAM:it nousevat esille

useammin tietyn toimialan keskuudessa, joskin jokaista KAM:ia esiintyy myös ristiin toimialojen välillä. Esimerkiksi tilikauden 2017 tarkastuksessa sijoitusomaisuutta ja sijoituskiinteistöjä koskevia KAM:ejä nostettiin esille tarkastuksessa yksitoista kertaa. Näistä yhdeksän eli 81,8 prosenttia oli määritelty pelkästään rahoitustoimialan yrityksille. Vaikka keskeisten tekijöiden määrittäminen tehdään toimeksiantokohtaisesti, niin toimialalle ominaiset tekijät otetaan niin ikään huomioon linjauksia tehdessä.

KAM:ien määrittelyssä korostuu keskittyminen olennaiseen virheeseen tilinpäätöksessä. Tarkastettavan yhtiön toimialalla ja toiminnan luonteella on tähän suuri vaikutus. Siinä missä esimerkiksi myyntiä koskevat tuloslaskelman erät ja niihin liittyvät riskit koskettavat useita tarkastettavia yhtiöitä toimialasta riippumatta, tase-erien tilintarkastukselle keskeiset tekijät korostuvat tietyissä toimialoissa. Toimialojen liiketoiminnalle ominaisten suurten tase-erien suhteellisesti merkittävä osuus lisää riskiä olennaisesta virheellisyydestä tilinpäätöksessä.

Tilintarkastusyhteisöt määrittävät tarkastukselle olennaisen virheellisyyden rajan koskien sekä koko tilinpäätöserää että yksittäistä virhettä. Käytännössä tarkastus suoritetaan siten, että tarkastusevidenssiä on riittävästi varmistamaan, ettei tilinpäätöksessä ole kokonaisuolennaisuuden ylittävää virhettä. Tämä tarkoittaa sitä, että tilintarkastuksessa panostetaan jo automaattisesti tarkastettavan yhtiön tase-eriin, joilla on merkittävä vaikutus tilinpäätöksen oikeellisuuden kannalta. Esimerkiksi rahoitustoimialan kohdalla KAM:eissa korostui molempien ISA 701 -standardin soveltamisvuosien tarkastuksessa edellä mainitun mukaisesti sijoitusomaisuus ja toisaalta rahoitusvaroja ja -velkoja sekä niiltä suojautumista koskevat erät. Teollisuustuotteet ja -palvelut sekä kulutustavarat -toimialoissa KAM:it koskivat muita toimialoja enemmän vaihto-omaisuutta ja myyntisaamisia. Toimialoille on ominaista varastojen suuret koot ja toisaalta tilikausien välisen myynnin katkon oikeellisuuden tarkastaminen. Aineellisen omaisuuden arvostukseen liittyvät tekijät nousivat puolestaan esille perusteellisuuden ja teollisuustuotteiden toimialoilla, joissa suuret investoinnit tuotantolaitoksiin ja -laitteisiin vaikuttavat merkittävästi toimialojen yhtiöiden taseisiin.

Taulukosta 1 ilmeni, että myynnin ja pitkäaikaishankkeiden tuloutus, liikearvon ja muun aineettoman omaisuuden arvostus sekä vaihto-omaisuus mainittiin useimmin tilintarkastuksen kannalta keskeisenä tekijänä. Otokseen valituista yhtiöistä yli kolmannes kuuluu taulukon 3 mukaisesti teollisuustuotteet ja -palvelut -toimialaan. Teknologian ja kulutustavaroiden toimialoihin kuuluvia yrityksiä on pörssiyhtiöissä toiseksi ja kolmanneksi eniten. Edellä mainitun kolmen toimialan yhtiöt edustavat 63,4 prosenttia kaikista otokseen valituista yhtiöistä. Tilintarkastusyhteisöjen määrittelemistä KAM:eista myynnin ja pitkäaikaishankkeiden tuloutus on 72,2 prosenttia, liikearvon ja aineettoman omaisuuden arvostus 69,2 prosenttia ja vaihto-omaisuus 73,5 prosenttia liitoksissa kolmen suurimman toimialan yrityksiin. KAM:it kulkevat havaintojen mukaan linjassa toimialojen edustamien yhtiöiden määrän kanssa ja eniten edustettujen

toimialojen liiketoiminnan ominaispiirteet ohjaavat sitä, minkälaisia keskeisiä tekijöitä tilintarkastusyhteisöt tämän tutkielman otoksessa ovat määrittäneet. Toimialojen sisällä yhtiöiden liiketoiminta on varsin samanlaista, minkä vuoksi on oletettavaa, ettei KAM:ien määrällisissä muutoksissa ole myöskään tulevaisuudessa tapahtumaan suuria muutoksia, ellei raportoinnin ohjeistusta tai tavoitteita muokata standardeja säätävän viranomaisen puolesta toiseen suuntaan.

Toimiala	Tarkastettavia yhtiöitä (kpl)	Osuus kaikista yhtiöistä (%)
Teollisuustuotteet ja -palvelut	41	36,6
Teknologia	17	15,2
Kulutustavarat	13	11,6
Rahoitus	13	11,6
Kulutuspalvelut	12	10,7
Perusteollisuus	7	6,3
Terveydenhuolto	5	4,5
Tietoliikennepalvelut	2	1,8
Yleishyödylliset palvelut	1	0,9
Öljy ja kaasu	1	0,9
Yhteensä	112	100,0

Taulukko 3: Otokseen kuuluvat pörssiyritykset toimialoittain

Sisällönanalyysin avulla tehdyt havainnot pörssiyritysten tarkastusta koskevien tilintarkastuskertomusten sisällöllisistä tekijöistä ovat PRH:n (5/2018) havaintojen kanssa yhdenmukaiset. Tarkastuskertomukset ovat muodollisilta seikoiltaan standardien mukaiset eikä niissä siten esiinny eroavaisuuksia toisiin tilintarkastuskertomuksiin nähden. Kertomukset mukailevat ST-Akatemian kääntämää, tilintarkastusstandardien ohessa julkaisemaa, kertomusmallia (PRH, 5/2018). Keskeiset tekijät on esitetty standardin mukaisen otsikoinnin ja vakiomuotoisen tekstin alla ja KAMi:en yhteydessä on tehty tarvittavat viittaukset, mikäli KAM sisältää tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan EU-asetuksen 537/2014 10. artiklan c-kohdan merkittävän olennaisen virheellisuuden riskin.

KAM:ien otsikoinnin tapaan myös otsikkojen alla oleva raportointi vaihtelee informaatioarvoltaan toisistaan. Toisissa tilintarkastuskertomuksissa keskeisten seikkojen osalta on esitetty kattavat perustelut valinnalle, asiakasyrityksen suorittamat toimenpiteet tekijän oikeellisuuden takaamiseksi sekä tilintarkastusyhteisön suorittamat tarkastustoimenpiteet. Esimerkiksi Metso Group Oyj:n tilintarkastuskertomuksessa liikevaihdon tuloutuksessa on otsikkotasolla hyödynnetty koko liikevaihtoa tarkempaa ”pitkäaikaiskassan liikevaihdon tuloutus” -otsikointia. Valintaa on pohjustettu kertomalla kyseisen erän taloudellinen vaikutus tilinpäätöksessä, asiakasyrityksen laskentaperiaatteet myynnin tuloutuksessa sekä mahdollisuus hankkeen aloituksen ja valmistusasteen mukaisen tuloutuksen ajoittumiselle eri tilikausille. Perusteluna EY:n tilintarkastuskertomuksessa kyseisen seikan määrittämistä keskeiseksi tekijäksi on mainittu muun muassa, että ”liikevaihdon tulouttaminen ja hankkeen lopputuloksen arvioiminen edellyttää

näissä tilanteissa merkittävää harkintaa... Lisäksi merkittävää harkintaa sisältävät osaluokat ovat alttiimpia keskeisten oletusten vääristelylle... Tämä seikka oli myös EU-asetuksen 537/2014 10. artiklan 2c kohdassa tarkoitettu merkittävä olennaisen virheellisuuden riski". EY on tilintarkastuskertomuksessaan eritellyt "miten seikkaa käsiteltiin tilintarkastuksessa" -otsikon alle kuusi erilaista tarkastustoimenpidettä, joilla on pyritty saamaan varmuus erän oikeellisuudesta. Tarkastustoimintaa on kuvattu erilaisilla verbeillä kuten "arvioimme, perehdyimme, suoritimme analyttisiä toimenpiteitä ja analysoimme". Kokonaisuudessaan käytetty kieli on hyvin kuvailevaa ja tuo sidosryhmille yksittäisestä toimeksiannosta informaatiota, jota ei aiemmin ole tarkastuksesta ollut saatavilla. Tässä mielessä tilintarkastusyhteisö on onnistunut hyvin luomaan standardin tavoittelemaa lisäarvoa.

Osassa tilintarkastuskertomuksista raportointi sen sijaan on suppeaa, minkä vuoksi vertailukelpoisuus ja johdonmukaisuus tarkastusraportoinnissa kärsii tilintarkastuskertomusten lukijan silmissä. Esimerkiksi Kotipizza Oyj:n tilikauden 2017 tilintarkastuskertomuksessa liikevaihtoa kuvaava KAM on nimetty aiempaa esimerkkiä laajalaisemmin "myynnin tuloutus" -otsikoinnilla. Ainoa perustelut KAM:iksi valinnalle, jonka EY tilintarkastuskertomuksessa esittää on: "Tuottojen kirjaaminen on määritelty riskiksi tuottojen oikea-aikaisen ja oikeamääräisen kirjaamisen kannalta". Tarkastustoimenpiteiksi on ilmoitettu sisäisten kontrollien testaus, analyttiset toimenpiteet, aineistoon kohdistuneet tarkastustoimenpiteet sekä myyntisaamisten testaus. Käytännössä suoritettavat toimenpiteet ovat monipuolisia. Kuitenkin perustelut sille, miksi myynnin tuloutus määriteltiin tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi tekijäksi, on ontuva. Pro gradu -tutkielman kirjoittajan oman kokemuksen mukaan liikevaihdolle suoritetaan pörssi-yhtiöiden osalta aina edellä mainittuja testauksia, eikä siten testauksen tarve itsessään ole standardin mukaisten tavoitteiden mukainen syy keskeiseksi tekijäksi määrittämiselle. Tilintarkastuskertomuksessa ei myöskään olla liitetietoihin viittaamisen lisäksi otettu kantaa tai kuvailtu informatiivisesti sitä, miten asiakasyritys toimii tilinpäätöserän oikeellisuuden varmistamiseksi.

Myös PRH on vuosiraportissaan (2018) nostanut esille havainnon siitä, ettei kaikissa toimeksiannoissa raportointi ole ollut riittävän informatiivista, joskin rakenteellisesti ohjeistuksia on noudatettu kauttaaltaan virheettömästi. Tilintarkastusyhteisöille rakenteeltaan vakionuotoisten tilintarkastuspohjien hyödyntäminen on toiminnalle perinteistä, eikä siten ole yllättävää, että tarkastusyhteisöt ovat säännöksiä noudattaakseen hyödyntäneet uuden standardin esittämistä tukevia malleja. Itse sisällön tuottamisen osalta on ymmärrettävää, että raportointi ei vielä tässä kohtaa ole kaikilta osin johdonmukaista. Yksittäisten erojen lisäksi myös tilintarkastusyhteisökohtaisia informatiivisuuteen vaikuttavia eroja on toistaiseksi selkeästi havaittavissa ja toisilla yhteisöillä lisäarvon tuottaminen on lukijan kannalta selkeästi parempaa kuin toisilla.

PwC:n käyttämä raportointi erottuu informatiivisuuden ja etenkin visuaalisuutensa puolesta toisten tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastuskertomuksista. Tilintarkastuskertomuksissa on toisista yhteisöistä poiketen ilmoitettu laajempaan kokonaisuuteen ”*tarkastuksen yleinen lähestymistapa*”. Esimerkiksi Neste Oyj:n tilintarkastuskertomuksessa informaatiosta esitetään olennaisuutta, konsernitarkastuksen laajuutta ja tarkastuksen kannalta keskeisiä seikkoja kuvaava yhteenveto. Raportointivaatimusten mukaisten otsikointien alla perustelut tehdyille valinnoille on esitetty selkeästi. Informatiivisuutta esimerkiksi olennaisuuden määrittämistä koskien on parannettu esittämällä vertailuarvot aiemman tilikauden tarkastuksesta. Laajuuden osalta yleisen lähestymistavan raportoinnissa on kuvattu tarkastettavan yhtiön toimialan osalta keskeiset tarkastukseen vaikuttaneet tekijät.

KAM:ien osalta PwC:n raportoinnissa on kuvailtu yksityiskohtaisesti keskeisen tekijän määrittämisperusteet ja yhtiökohtaiset tekijät, jotka vaikuttavat tekijän nostamisen keskeiseksi sekä erillisen otsikon alle tilintarkastusyhteisön suorittamat toimenpiteet seikan käsittelemiseksi tarkastuksen aikana. Lisäksi sidosryhmille on raportoitu standardin vaatimusten mukaisesti tekijää havainnollistavan tilinpäätöksen liitetiedon numero ja tieto tekijän muodostamasta merkittävän olennaisen virheellisyyden riskistä. Tällä informaatiolla tilintarkastuskertomuksen lukijan on tarvittaessa helppo hakea itse lisätietoa kyseistä keskeistä seikkaa koskien. Neste Oyj:n konsernitilinpäätöksen tilintarkastuksessa on vielä erikseen mainittu, ettei emoyhtiön tilinpäätöksessä ole sellaisia keskeisiä seikkoja, joita olisi erikseen viestittävä tilintarkastuskertomuksessa.

Edellä mainittu raportointi on hyvä esimerkki siitä, miten paljon erilaista päätöksentekoon vaikuttavaa informaatiota tilintarkastuskertomuksiin on tullut uusien raportointistandardien mukana. Itse raportoinnin sisältö vaihtelee tarkastuskertomuskohtaisesti ja esimerkiksi toisissa kertomuksissa tarkastustoimenpiteisiin on viitattu suppeasti ”*olemme tarkastaneet*” -kaltaisilla viittauksilla kun toisissa kertomuksissa tarkastustoimenpiteet ja eri tarkastusvaiheet on voitu kuvailla hyvinkin yksityiskohtaisesti. Suppeammin perustelluissa tai toimenpiteitä kuvaavissa tarkastuskertomuksissa on kaikesta huolimatta viittaukset tilinpäätöksen liitetietoihin, jolloin kertomuksen lukijalla on mahdollisuus tarkastella itse kyseisen tekijän vaikutusta tilinpäätökseen.

Erot viittaavat siihen, että tarkastusyhteisöillä ja tilintarkastajilla on erilaiset käsitykset siitä, miten yksityiskohtaista raportointia heiltä odotetaan. Tilintarkastuskertomukset sisältävät joka tapauksessa ainakin jossakin määrin niille asetetut tavoitteet ja tulevaisuus näyttää halutaanko tarkastuskertomusten informaation laajuuteen kiinnittää enemmän huomiota. Tilintarkastusyhteisöillä vaikuttaa olevan omat raportointipohjat, jotka ovat käytössä valtaosassa kyseisen yhteisön tilintarkastuskertomuksissa. Myös poikkeuksia kuitenkin on ja tässäkin asiassa toimeksiannon päävastuullisella tarkastajalla vaikuttaa olevan mahdollisuus vaikuttaa lopputulemaan siinä määrin, kun standardien vaatimat pakolliset viittaukset kuitenkin sisältyvät tarkastuskertomukseen.

Suomalaisten pörssiyhtiöiden tarkastuksista annettujen tilintarkastuskertomusten tarkastelu osoitti, että tarkastajat ovat pääosin pitäytyneet ensimmäisen tilikauden 2016 raportoinnissa. Määrittelyperusteet ja tehdyt toimenpiteet on valtaosassa tilikauden 2017 tarkastuskertomuksissa kuvattu sanasta sanaan samalla tavalla kuin aiemman vuoden kertomuksessa. Näin on tapahtunut myös monissa niissä tapauksissa, joissa tarkastusyhteisö tai etenkin ainoastaan päävastuullinen tarkastaja on vaihtunut. Tämä viittaa siihen, että tilintarkastusyhteisöt ovat olleet raportoinnin sisällön kannalta tyytyväisiä omaan suoriutumiseensa. Raportoinnilla on pystytty kuvaamaan keskeisten seikkojen kannalta merkittävät tekijät ja tuottamaan standardin tavoitteista saadun käsityksen mukainen lisäarvo tilinpäätösinformaatiota hyödyntäville sidosryhmille. Yhdenmukaisen raportoinnin avulla tuetaan myös tilintarkastusalalle ominaista jatkuvuutta ja johdonmukaisuutta.

Tilikausien välillä on toisaalta havaittavissa merkittäviä muutoksia tarkastuskertomusten visuaalisten ilmeiden välillä. Tilikauden 2016 tarkastuskertomuksissa keskeisten tekijöiden perusteet ja tehdyt toimenpiteet ilmaistiin usein yhtenä listana, kun tilikauden 2017 tilintarkastuskertomuksissa on kaikkien tarkastusyhteisöjen ja useimpien kertomusten osalta siirrytty esittämään määrittelyperusteet ja tarkastustoimenpiteet rinnakkain tai muuten toisiaan paremmin tukevalla esittämistavalla. Vaikuttaakin siltä, että tarkastuksissa on ensimmäisen standardin soveltamisvuoden aikana keskitytty raportoinnin sisältöön ja sisällön ollessa tarkastusyhteisöjen mielestä riittävän kattavaa, on kertomuksissa voitu seuraavan tilikauden tarkastuksissa lisätä informatiivisuutta, vertailukelpoisuutta ja johdonmukaisuutta visuaalista ilmettä yhdenmukaistamalla.

Käytettyjen esimerkkien valossa ei ole syytä tehdä johtopäätöstä siitä, että toiset tilintarkastusyhteisöt olisivat epäonnistuneet raportoinnissaan. Raportointi itsessään on standardien mukaista, vaikkakin tilintarkastuskertomusten väliset erot raportoinnin laajuudessa ja tyyliässä vaihtelevat olennaisesti toisistaan. Kaikesta huolimatta tilintarkastusraportoinnilla voidaan kaikissa tilanteissa jossain määrin kaventaa sidosryhmien ja tarkastusyhteisöjen välistä tilintarkastuksen informaatiokuilua. Toinen sijoittaja voi kaivata suppeaa esittämistapaa, kun taas toinen voi kaivata monivaiheisia perusteluja ja toimenpiteitä kuvailevaa tilintarkastusraportointia päätöksentekonsa tueksi. Nähtäväksi jää, minkälaiseksi raportointi viime kädessä muokkautuu. Todennäköistä kuitenkin on, että standardin säätäjät ja alan ammattilaiset tutkivat sitä, minkälaista raportointia sidosryhmät pystyvät parhaiten toiminnassaan hyödyntämään. Tämä tulee todennäköisesti myös jatkossa ohjaamaan tilintarkastusraportoinnin suuntaa ja kaventamaan siten myös kuilua tilintarkastuskertomusten sisällön välillä. Visuaalisen ilmeen ja rakenteen osalta keskeisistä tekijöistä raportointi vaikuttaa jo nyt Suomessa olevan yhdentymässä toisiinsa muistuttavaksi — tilintarkastusyhteisöstä ja tarkastettavasta pörssiyhtiöstä huolimatta.

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman tavoitteena oli selvittää vuonna 2016 voimaan astuneen ISA 701 -tilintarkastusstandardin tavoitteita ja lähtökohtia sen soveltamiseen suomalaisten pörssi-yhtiöiden tilinpäätöksiä koskevissa tilintarkastuksissa. Standardin soveltamista ja tilintarkastuskertomusten sisältöä tutkittiin tilintarkastusyhteisöjen suoriutumisen näkökulmasta. Uuden raportointimallin myötä lisääntynyt keskustelu ja ristiriitaiset alalla vallinneet mielipiteet standardin sovellettavuudesta ja tarpeellisuudesta tekivät tämän näkökulman valitsemisen mielekkääksi.

Tutkielmalle asetettiin kaksi tutkimusongelmaan, joihin vastattiin tutkimalla aiheeseen liittyvää ammattikirjallisuutta ja analysoimalla yhteensä 224 tilintarkastuskertomusta tilikausien 2016 ja 2017 aikaisilta tarkastuksilta. Ensimmäisen tutkimusongelman osalta pyrittiin selvittämään, minkälaisia piirteitä uudistunut tilintarkastusraportointi on tuonut PIE-yhteisöjen tilintarkastuskertomuksiin ja miten tilintarkastusyhteisöt ovat omilta osiltaan onnistuneet tarkastuskertomuksen informatiivisuuden ja toiminnan läpinäkyvyyden lisäämisessä. Tutkielman toinen tutkimusongelma koski standardin soveltamisajalta kahden ensimmäisen tilikauden tarkastuksissa tapahtuneita muutoksia tilintarkastusyhteisöjen raportoinnissa. Tilintarkastuskertomuksia vertailemalla pyrittiin selvittämään, onko raportoinnissa tapahtunut selkeitä muutoksia tai toisaalta onko tilintarkastusyhteisöjen toimintatavoissa selkeitä yhteneväisyyksiä ja alalle ominaista johdonmukaista toimintatapaa. Tutkimusongelmiin pyrittiin vastaamaan sekä kvantitatiivisin että kvalitatiivisin menetelmin.

ISA 701 -tilintarkastusstandardin voimaantulon jälkeen suomalaiset tilintarkastusyhteisöt ovat raportoineet tilintarkastuskertomuksissaan tarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista (KAM, Key Audit Matter). Standardin edellyttämä raportointi koskee tilintarkastajan havaintojen ja johdon keskustelujen osalta nousseiden tekijöiden informoimista tilinpäätöstä päätöksenteossaan hyödyntäville sidosryhmille. Tarkastuksen kannalta keskeisiä tekijöitä ovat esimerkiksi normaalia merkittävämmät ja suurempaa riskiä sisältävät tilinpäätöserät, johdon harkinnanvaraisiin ratkaisuihin perustuvat erät sekä tilikauden aikaiset merkittävät tilinpäätöslukuihin vaikuttavat tapahtumat. Tilintarkastuskertomukseen määriteltyjen keskeisten tekijöiden osalta tulee selvittää perusteet tekijän valinnalle ja toimenpiteen, jotka on tehty KAM:in olennaisen oikeellisuuden vahvistamiseksi.

IAASB on määritellyt IFAC:n julkaisemassa kansainvälisessä ISA 701 -tilintarkastusstandardissa tavoitteeksi tilintarkastuksen läpinäkyvyyden parantamisen tilintarkastuksen viestinnällistä arvoa lisäämällä. Uudistusta tarkastelleiden tutkimusten mukaan tarve tilintarkastusraportoinnin uudistamiselle on lähtöisin listayhtiöiden sijoittajilta, jotka ovat kaivanneet tilintarkastajan raportoinnin kehittämistä ja yrityskohtaisempaa raportointia päätöksentekonsa tueksi (kts. Esim. IAASB 2012; Christensen ym.

2014). Myös suomalaisten suurimpien institutionaalisten sijoittajien yritysjohto on kaivannut tilintarkastusyhteisöiltä havaintoja etenkin johdon harkinnanvaraisten erien perusteista (Balanssi 6/2016, 10).

Tutkimustulosten mukaan suomalaisia pörssiyrityksiä tarkastavat tilintarkastusyhteisöt ovat onnistuneet vastaamaan standardin asettamiin tavoitteisiin ja tilintarkastuskertomusten informaatioarvo on lisääntynyt keskeisistä seikoista raportoimisen myötä. Samalla tilintarkastajien asema riippumattomana tarkastajana on parantunut, kun raportointi tarkastustoimenpiteistä on lisännyt koko alan toiminnan läpinäkyvyyttä. Tarkastuskertomuksista tehtyjen havaintojen ja alan toimintaa valvovan viranomaisen mukaan tilintarkastusyhteisöt ovat onnistuneet täyttämään standardin vaatimat rakenteelliset vaatimukset kaikissa PIE-yhteisöjen tilintarkastusraportoinneissaan.

Tilintarkastusyhteisöjen tarkastuskertomuksissa on havaittavissa yhteisökohtaisia piirteitä. Big four -yhteisöistä PwC on selkeimmin onnistunut luomaan lukijalle toimeksiantokohtaisesti informatiivisen ja silti jatkuvuutta tukevan raportointikokonaisuuden. Tilintarkastuskertomus sisältää muita tarkastusyhteisöjä yksilökohtaisemmat määritelmät olennaisuusrajoista vertailuarvoineen, johdonmukaisen visuaalisen ilmeen sekä laajasti kuvailut perusteet, toimenpiteet ja johtopäätökset tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista. Johdonmukainen raportointimalli kertoo yhteisön ponnisteluista tilintarkastuksen raportoinnin ja toiminnan läpinäkyvyyden lisäämiseksi. Muut Big four -yhteisöt ovat niin ikään muodostaneet omanlaisen vaatimukset täyttävän pohjan raportoinnilleen, joskin raportoinnin laajuus on monissa tarkastuskertomuksissa astetta pelkistetyimmällä tasolla. Standardin soveltamisen toisella kaudella tilintarkastuskertomusten rakenteessa on ollut havaittavissa yhdenmukaistumista etenkin keskeisten tekijöiden määrittämisen ja tehtyjen tarkastustoimenpiteiden ilmaisussa.

Standardin tavoitteiden näkökulmasta merkittävin ero KAM:ien raportoinnissa vaikuttaa olevan yksittäisten tilintarkastustoimeksiantojen keskeisistä tekijöistä mainittavat asiat. Raportoinnin laajuudessa ei vaikuta olevan välitöntä yhteyttä tarkastusyhteisön laajuudesta, vaan toimeksiantokohtaiset ratkaisut erottuvat selkeästi toisistaan. Standardi ja tarkastusyhteisöille tehdyt mallit antavat tarkastajalle suuntaviivan vaadituista tekijöistä, joita ”*tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat*” -otsikoinnin alta tulisi löytyä. Viime kädessä se miten yksityiskohtaisesti tarkastuskohtaisista havainnoista raportoidaan, on jätetty päävastuullisen tarkastajan ammatillisen harkinnan varaan.

Raportoinnin sisällössä ei ole standardin asettamissa rajoissa oikeaa tai väärää tapaa, minkä vuoksi on ymmärrettävää, ettei raportoinnissa ole toistaiseksi voinut kehittyä johdonmukaista tapaa tai mallia. Nähtäväksi jää, miten hyvin tilintarkastusyhteisöt onnistuvat ylläpitämään alalle ominaista johdonmukaisuutta ja jatkuvuutta toimeksiantokohtaisia ratkaisuja tehdessään. Suomalaisten pörssiyritysten koosta tai esimerkiksi toiminnan luonteesta riippuen keskeisistä seikoista viestiminen voi vaatia seikkaperäistä selvitystä tarkastettavan yhtiön toimista ja laskentaperiaatteista sekä valintojen merki-

tyksestä tilinpäätöslukuihin, kun taas joissain tilanteissa tiivis ja selkeä esittämistapa voi selkeyttää tarkastuskertomuksen lukijalle seikan vaikutukset tilinpäätökseen parhaiten. Jotta raportointiuudistuksella voitaisiin tuottaa maksimaalinen lisäarvo, tulisi raportoinnin laajuutta soveltaa nimenomaa kertomuksen lukijoiden tarpeiden mukaisesti. Tilintarkastuskertomuksista on turha tehdä raskaslukuisia ja esimerkiksi lisätä monivaiheiset kuvailut tilintarkastajien tekemistä toimenpiteistä, mikäli sijoittajat luottavat jo valmiiksi alan toimintatapoihin ja valvovan viranomaisen auktoriteettiin, eivätkä siten ole halukkaita kyseisistä asioista lukemaan. Raportoinnissa voitaisiin sen sijaan pyrkiä laajentamaan kannanottoja koskien tekijöitä, joille on tutkitusti sidosryhmien kysyntää. Tällaisia tekijöitä voisi esimerkiksi olla johdon tekemät arvionvaraiset ratkaisut tai tilikauden aikaisten muutosten osalta tehtyjen kirjanpidollisten ratkaisujen arvioiminen. Viime kädessä myös sijoittajan tulee kuitenkin ymmärtää, ettei raportoinnissa voida aina esimerkiksi liikesalaisuuksien vuoksi mennä syvällisesti yksityiskohtiin.

Tilikausien välistä raportointia vertailtaessa tilintarkastusyhteisöt vaikuttavat selvineen alalle uudesta toimintatavasta ilman suuria ohilyöntejä ja ensimmäisenä vuotena tehtyjä ratkaisuja on käytetty runsaasti myös toista tilikautta koskevissa raportoinneissa. Sekä tilikautta 2016 että 2017 koskevissa tarkastuksissa liikevaihdon tulouttaminen, liikearvon arvostaminen ja vaihto-omaisuuden arvostus ovat olleet kolme eniten määriteltäviä KAM:ia. Minkään tietyn keskeisen seikan määrä ei ole merkittävästi muuttunut tilikauden aikana, mutta toimeksiantokohtaisesti mitattuna havainnot osoittavat, että tarkastuskertomuksissa mainittujen KAM:ien määrä on lievästi vähentynyt, jolloin toisena raportointivuonna on pystytty nostamaan paremmin esille ainoastaan keskeisimpiä tekijöitä ja havaintoja.

Toimeksiantokohtaisissa analyyseissä ilmenee, että merkittävä osa tarkastettavan yhtiön tilikausien välillä vaihtuneista KAM:eista on perusteltavissa yksittäisillä tilikaudelle merkittävien tekijöiden vaikutuksesta ja tarkastusyhteisön tai päävastuullisen tarkastajan vaihtumisesta seuranneista ammatilliseen harkintaan perustuvista määritelmistä. Valtaosa KAM:eista on kuitenkin säilyttänyt paikkansa tarkastuksen kannalta keskeisenä seikkana molempien tilikausien aikana. Vaikuttaakin siltä, että tilintarkastusyhteisöt ovat löytäneet johdonmukaisen tavan raportoida tilintarkastuskertomuksessa tarkastettavien yhtiöiden toimialan ja liiketoiminnan luonteen kannalta keskeisimmistä tekijöistä. Tarkastus-raportointiketju on looginen ja kuvastaa kirjoittajan näkemyksen mukaan hyvin myös todellisia tarkastuksen kannalta keskeisiä tekijöitä ja tilinpäätöseriä, joihin tilintarkastusyhteisöt perinteisesti kiinnittävät huomiota läpi tarkastusprosessin.

Kirjoittajan näkemyksen mukaan raportoinnin muodollisen ja sisällöllisen suuntaviivat tulevat osana tilintarkastuskertomusta ennemmin vakiinnuttamaan paikkansa tarkastuskertomuksissa kuin, että tilintarkastusyhteisöt lähtisivät aktiivisesti ja omaaloitteisesti tarkastuskertomuspohjiaan vuosittain muokkaamaan. Nykyisellään tarkastuskertomus on jo pituutensa vuoksi edeltäjäänsä raskaslukuisempi ja vaikka alalla on

oltu raportoinnin informatiivisuuden lisäämisen kannalla, ovat jotkut tilintarkastusalan asiantuntijat myös itse olleet skeptisiä uuden kertomusmallin todellisesta kysynnästä. Tarve tilintarkastustoiminnan läpinäkyvyyden lisäämiseen ja tarkastuskertomuksen laajentamiseen ei välttämättä ainakaan piensijoittajan kannalta ole ollut välttämätöntä ja nykyisen tilintarkastuskertomuksen alusta löytyvä tilintarkastuslausunto riittänee monille sijoittajille myös tulevaisuudessa.

Institutionaalisten sijoittajien ja muiden markkinoihin merkittävästi vaikuttavien sidosryhmien huomioiminen on muutoksia tehdessä tärkeää. Alalle merkittävä uudistus on vielä kesken, eikä tilintarkastusyhteisöjen tai muiden osapuolien ole syytä tehdä äkkipikaisia johtopäätöksiä ennen kuin ISA 701 -standardin käyttöönoton todellinen kysyntä ja vaikutukset markkinoihin on pystytty tutkimaan. Tilintarkastusraportoinnin uudistamisen voidaan jo nyt todeta vastanneen ainakin kansainvälisesti kaivattuun informatiivisempaan raportointimalliin. Uudistuksen todelliset hyödyt ovat Suomessa vielä tutkimatta. Tilintarkastusalan riippumattomuutta ja läpinäkyvyyttä parantavana tekijänä uuden raportointimallin voidaan kuitenkin jo nähdä vahvistavan luottamusta tilintarkastusalaa kohtaan ja siten tarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista raportointi toimii koko tilintarkastusalalla hyvänä jatkumona ajankohtaisten ja kansainvälisten tarpeiden huomioimisessa ja tilintarkastustoiminnan kehittämisessä.

LÄHTEET

Aho T. – Vänskä H. (1995) *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Backof Ann (2015) The impact of audit evidence documentation on jurors' negligence verdicts and damage awards. *The Accounting review: A journal of the American Accounting Association* Vol. 90(6), 2177-2204.

Bailey K. E. – Bylinsky J. – Shields M. (1983) Effects of audit report wording changes on the perceived message. *Journal of Accounting Research* Vol. 21(2), 355-370.

Balanssi (6/2016) Sijoittaja toivoo tilintarkastajalta lisätietoa (2016) 8-11.

Baskerville R. – Hogartaigh C. – Porter B. (2010) The perceived message in the audit report: An experimental exploration. Saatavilla:

<https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1634478>.

Bédard J. – Coram P. – Espahbodi R. – Mock T. (2016) Does recent academic research support changes to audit reporting standards? *Accounting Horizons* Vol 30(2), 255-275.

Choi J. – Kim C. – Kim J. – Zang Y. (2010) Audit office size, audit quality, and audit pricing. *Auditing: A journal of practice and theory* Vol. 29(1), 73-97.

Chong K. – Pflugrath G. (2008) Do different audit report format affect shareholders' and auditors' perceptions? *International Journal on Auditing* Vol. 12(3) 221-241.

Christensen B. – Glover S. – Wolfe C. (2014) Do Critical Audit Matter paragraphs in the audit report change nonprofessional investors' decision to invest? *Auditing* Vol 33(4), 71.

Christensen B. – Glover S. – Omer T. – Shelley M. (2016) Understanding audit quality: Insights from audit professionals and investors. *Contemporary Accounting Research* Vol. 33(4), 1648-1684.

The Cohen Commission: Auditors' responsibilities. *Journal of Accountancy* Vol. 163(5), 259.

Dow Bob (2014) Proposed disclosure of Critical Audit Matters. *The Corporate Governance Advisor* Vol. 22(2), 23-29.

EU asetus 537/2014: Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 537/2014 yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteistä tilintarkastusta koskevista

erityisvaatimuksista ja komission päätöksen 2005/909/EY kumoamisesta. < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX:32014R0537>>, haettu 14.5.2018.

Gimbar Christine (2016) The effects of critical audit matter paragraphs and accounting standard precision on auditor liability. *The accounting review: a journal of the American Accounting Association* Vol. 91(6), 1629-1646.

Gordos G. – Fülöpa M. (2015) Understanding audit reporting changes: introduction of Key Audit Matters. *Accounting and Management Information Systems* Vol. 14(1), 128-152

Hay, David (2015) The frontiers of auditing research. *Meditari Accountancy Research* Vol. 23(2), 158-174.

Humphrey C. – Moizer P. – Turley S. (1993) The audit expectation gap in Britain: An empirical investigation. *Accounting and business research* Vol. 23(91A), 395-411.

IAASB (2011) Enhancing the value of auditor reporting: Exploring options for change.

IAASB (2013) Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards on Auditing (ISAs).

IAASB (2014) A framework for audit quality – Key elements that create an environment for audit quality.

IAASB (2015) Invitation to comment – Enhancing audit quality in the public interest.

IAASB (2018): < <https://www.iaasb.org/>>, haettu 14.5.2018.

IFAC (2008) Financial Reporting Supply Chain: Current Perspectives and Directions.

IFAC (2016): Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: *Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2016–2017 ja Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille 2016*, (*Handbook of the Code of Ethics for Professional Accountants, 2016 Edition*), ST-Akatemia, 2017.

IFAC (2018) About IFAC, < <http://www.ifac.org/about-ifac>>, haettu 14.5.2018.

Kingsley S. (2018) Auditing's expectation gap is worse than ever: Letters. *Financial Times* 15.1.2018, 10.

Lampinen, Samu (2017) *Tilintarkastusraportoinnin muutokset tilintarkastajan näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto Kauppakorkeakoulu, Jyväskylä.

Lowe D J. (1994) The expectation gap in the legal system: Perception differences between auditors and judges. *Journal of Applied Business Research* Vol. 10(3), 39.

Menon K. – Williams D. (2010) Investor reaction to Going Concern audit reports. *The Accounting review* Vol. 85(6), 2075-2105.

McAllister J. – Bell T. (2011) Expanded information in the audit report. *The CPA Journal* Vol. 81(12), 12-13.

OYL: Osakeyhtiölaki 21.7.2006/625.

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060625?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=osakeyhti%C3%B6laki>>, haettu 14.5.2018.

Porter, Brenda (1993) An empirical study of the audit expectation-performance gap. *Accounting and Business Research* Vol. 24(93), 49-68.

Porter B. – Hogartaigh C. – Baskerville R. (2012) Audit Expectation-Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom. Part 2: Changes in the Gap in New Zealand 1989–2008 and in the United Kingdom 1999–2008. *International Journal on Auditing* Vol. 16(3), 215-247.

PRH (2018) Patentti- ja rekisterihallitus, Tutkinat ja kantelut

<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinat_ja_kantelut.html>, haettu 14.5.2018.

PRH vuosiraportti 2018: Patentti- ja rekisterihallitus. 2018 vuosiraportti laaduntarkastuksista.

<https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/2017_Vuosiraportti_laaduntarkastuksista_05012018.pdf>, haettu 2.7.2018

PRH 5/2018: Patentti- ja rekisterihallitus, PRH:n seuranta listayhtiöiden tilintarkastuskertomuksista 2016-2017.

<https://www.prh.fi/stc/attachments/tilintarkastusvalvonta/Selvitys_listayhtioiden_tilintarkastuskertomuksista_2017.pdf>, haettu 2.7.2018.

Pellinen, Jaakko (2016) *Uudistuvan tilintarkastuslain vaikutus riippumattomuuteen suomalaisten PIE-yhtiöiden lakisääteisessä tilintarkastuksessa*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto Johtamiskorkeakoulu, Tampere.

Reintjes Ciara (2015) Key Audit Matters: Questions and answers. *Accountancy SA*, 31-33.

Ruuska, Risto (2016) Risto Ruuskalla on hyvä tilintarkastustapa hallussa. *Balanssi*. (4/2016) 46-47.

Suomen Tilintarkastajat Mitä on hyvä tilintarkastustapa?

<<https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/mita-on-hyva-tilintarkastustapa>>, haettu 14.5.2018.

Suomen Tilintarkastajat (8/2016) Uudistuva tilintarkastuskertomus. Luettavissa <<file:///C:/Users/henri/Downloads/Uudistuva+tilintarkastuskertomus+toukokuu+2016.pdf>>, haettu 16.5.2018.

Taloussanommat (6/2018): <<https://www.is.fi/taloussanommat/porssiuutiset/art-2000005711350.html>>, haettu 3.7.2018

Tilintarkastuslaki: 18.9.2015/1141.

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20151141>>, haettu 14.5.2018.

Troberg P. – Viitanen J. (1999) *The audit expectation gap in Finland in an international perspective*. Helsinki.

Troberg Pontus (2016) Tilintarkastus – teoria, käytäntö vai politiikka?. *Balanssi*. (6/2016) 27–29.

Tuomi J. – Sarajärvi A. (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.

Vanstraelen A. – Schelleman C. – Mewissen R. – Hofmann I. (2012) The audit reporting debate: Seemingly intractable problems and feasible solutions. *European Accounting Review* Vol. 21(2), 193-215.

William R. T. (2013) Updating audit standard – Enabling Audit data analysis. *Journal of Information Systems* Vol. 27(1), 325-331.

Wyman, Peter (2004) Is auditor independence really the solution? *The CPA Journal* Vol. 74(4) 6-8.

2006/43/EY: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (2006/43/EY) Tilinpäätösten ja konsolidoitujen tilinpäätösten lakisäätöisestä tilintarkastuksesta, direktiivien 78/660/ETY ja 83/349/ETY muuttamisesta sekä neuvoston direktiivin 84/253/ETY kumoamisesta.

Oppiaine	Laskentatoimi ja rahoitus	Päivämäärä	24.8.2018
Tekijä	Henri Jalonen	Matrikkelinumero	503912
		Sivumäärä	85
Otsikko	ISA 701 -tilintarkastusstandardin soveltaminen suomalaisten pörssiyritysten tilintarkastuskertomuksissa		
Ohjaaja	KTT Antti Fredriksson		

Tiivistelmä

Suomalaisten pörssiyritysten tilintarkastuksissa alettiin 15.12.2016 jälkeen alkaneiden tilikausien osalta soveltamaan uutta ISA 701 -tilintarkastusstandardia. Standardi muuttaa aiemmin vakiomuotoisten tilintarkastuskertomusten rakennetta ja raportointiuudistuksen myötä tilintarkastusyhteisöt raportoivat PIE-yhteisöjen tarkastuksissa tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista eli KAM:ista (Key Audit Matter). Vuonna 2008 alkaneen finanssikriisin aiheuttama kritiikki tilintarkastusalan läpinäkyvyyttä kohtaan, globaalien organisaatioiden monimutkaistuneet rakenteet ja kirjanpitoikäytännöt sekä sijoittajien lisääntynyt kysyntä toimeksiantokohtaiselle tilintarkastusinformaatiolle ovat olleet merkittävimmät syyt standardin kehittämiseksi. Uudistuksen myötä tilintarkastusyhteisöt raportoivat kertomuksissaan johdon harkintaa sisältävistä, ajankohtaisista tai muuten merkittävistä riskeistä lisäävistä tilinpäätöseristä. Toimeksiantokohtaisella raportoinnilla pyritään vahvistamaan tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta ja alan toiminnan läpinäkyvyyttä.

Tutkielma on toteutettu käyttämällä tutkimusmetodina sisällönanalyysiä ja sisällön erittelyä. Tutkielmassa on sekä kvalitatiivisen että kvantitatiivisen tutkimuksen piirteitä. Tutkimusaineisto on kerätty analysoimalla otokseen valikoituneiden 112 Helsingin pörssiin listattujen yritysten tilintarkastuskertomukset tilikaudelta 2016 ja 2017. Teoreettisen viitekehyksen ja kerätyn datan avulla on pyritty selvittämään, minkälaisia piirteitä uudistunut raportointi on tuonut tilintarkastuskertomuksiin ja vertailun avulla tarkastelemaan tilintarkastajan näkökulmasta mahdollisia ongelmakohtia tai tulevaisuuden suuntaviivoja tilintarkastusraportointia koskien.

Tutkimustulokset osoittavat, että tilintarkastusyhteisöt ovat rakenteellisesti onnistuneet hyvin standardin asettamissa tavoitteissa. Raportoidut KAM:it ovat loogisesti sidoksissa tarkastettavien yritysten liiketoimintaan ja toimialakohtaisiin ominaispiirteisiin. KAM:ien määrittely on ollut tilikausien välillä johdonmukaista ja tapahtuneet muutokset ovat tutkimustulosten mukaan pääosin selitettävissä tilikauden aikaisilla tapahtumilla ja toimeksiannon sisällä tapahtuneilla tarkastusyhteisöä tai päävastuullista tarkastajaa koskevilla muutoksilla. Merkittävimmät havainnot tilintarkastusyhteisöjen välisen raportoinnin eroista koskevat raportoinnin laajuutta. Erot raportoinnin yksityiskohtaisuudessa viestivät siitä, ettei tarkastusyhteisöillä ole vielä täydellistä kuvaa siitä, minkälaista raportointia heiltä odotetaan. Huolimatta eroista raportoitavissa asioissa, uudistuneella raportoinnilla on kiistatta pystytty lisäämään tarkastuskertomuksen informatiivisuutta.

Asiasanat	ISA, ISA 701, KAM, Key Audit Matter
-----------	-------------------------------------

Muita tietoja	
---------------	--